

ประเพณีตานต้อด: การสร้างสละเบี่ยงบุญของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย
อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

TAN TOD CEREMONY: THE MERIT-MAKING OF BUDDHIST IN SRIDONCHAI
COMMUNITY, MAUNG DISTRICT, LAMPANG PROVINCE

พระฉัตรมงคล จานิสฺสโร (พรหมเสน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ประเพณีตานต้อต: การสร้างเสเปียงบุญของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย
อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

พระฉัตรมงคล จานิสฺสโร (พรหมเสน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Tan Tod Ceremony: The Merit-Making of Buddhist in Sridonchai
Community, Maung District, Lampang Province

Phrachatmongkol Thanissaro (Promsen)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ประเพณีตานต้อด: การสร้างระเบียบบุญของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร.)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ประทีป พิษทองกลาง)

กรรมการ

(ดร.ดิลก บุญอิม)

กรรมการ

(ดร.อาภากร ปัญโญ)

กรรมการ

(ดร.สมจันท์ ศรีปรัชยานนท์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.อาภากร ปัญโญ

ประธานกรรมการ

ดร.สมจันท์ ศรีปรัชยานนท์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระฉัตรมงคล ฐานิสโร)

- ชื่อคุณนิพนธ์** : ประเพณีตานต้อด: การสร้างเสปียงบุญของพุทธศาสนิกชนชุมชน
ศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
- ผู้วิจัย** : พระฉัตรมงคล จานิสโร (พรหมเสน)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมคุณนิพนธ์**
- : ดร.อาภากร ปัญโญ, ศศ.บ. (การท่องเที่ยวและการโรงแรม),
ศศ.ม. (การบริหารและการประเมินโครงการ), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
 - : ดร.สมจันท์ ศรีปรัชยานนท์, นธ.เอก, ป.ธ. ๑-๒, ศน.บ. (ภาษาอังกฤษ),
รป.ศ. (บริหารงานทั่วไป), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), Ph.D. (Philosophy)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

งานวิจัยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาของประเพณีตานต้อด ๒) เพื่อศึกษาการสร้างเสปียงบุญผ่านประเพณีตานต้อดของชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เครื่องมือที่ใช้โดยการใช้การสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้การวิเคราะห์แล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

ประเพณีตานต้อด ประเพณีการให้ทานของภาคเหนือเป็นการถวายทานแด่พระสงฆ์หรือพระสงฆ์อาพาธและให้ทานแก่ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากในชุมชน การให้ทานเป็นลักษณะของการวางข้าวของเครื่องใช้ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพไว้ให้ โดยผู้รับไม่สามารถรู้ได้เลยว่าใครเป็นผู้ให้ มี ๒ แบบคือ แบบเจาะจงผู้รับทานและไม่เจาะจงผู้รับ กล่าวคือ หากใครมาพบเจอก็สามารถนำเอาไปได้ เป็นการให้ทานโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ การให้ทานลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงความเอื้ออาทร การมีส่วนร่วมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความรักความสามัคคีในชุมชน

การสร้างเสปียงบุญของชุมชนศรีดอนชัยผ่านตามขั้นตอนต่าง ๆ ในประเพณีตานต้อดเริ่มจากการที่จะช่วยเหลือคนยากไร้ในชุมชนผ่านการคัดสรรโดยมีข้อสรุปที่เห็นตรงกัน การบริจาคแบ่งปันสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนที่ร่วมสร้างสรรควัตถุทานที่สมบูรณ์และดำเนินกิจกรรมจนสำเร็จลุล่วง ส่งผลให้เกิดความปิติยินดีทั้งผู้รับและผู้ให้อันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนทำให้ชุมชนเข้มแข็งจึงถือปฏิบัติสืบต่อมาทุกปี

Dissertation Title : Tan Tod Ceremony: The Merit-Making of Buddhist in
 Sridonchai Community, Maung District, Lampang Province
Researcher : Phrachsatmongkol Thanissaro (Promsen)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Dissertation Supervisory Committee
 : Dr. Apakorn Panyo, B.A. (Tourism and Hotel Studise),
 M.A. (Project Management and Evaluation),
 Ph.D. (Buddhist Studies)
 : Dr. Somchan Sripraschayanon
 B.A. (English), B.A. (Public Administation),
 M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Philosophy)
Date of Graduation : March 17, 2019

Abstract

The thesis entitled “Tan Tod ceremony: The merit-making of Buddhists in Sridonchai Community, Mueang District, Lampang Province” consisted of two objectives. The study aimed: 1) to study the background of Tan Tod ceremony and 2) to study the merit-making through the Tan Tod ceremony of Buddhist in Sridonchai community, Mueang district, Lampang province. The research instruments were focus group discussion and the in-depth interview. The data was created through the descriptive analysis.

From the study, it was found that the Tan Tod ceremony was a ceremony of giving (*dána*) in the North of Thailand for the elderly monks, ill monks and poor people in the community. The ceremony was conducted by contributing stuff and equipment that were necessary for living by which the recipients could not know who were the givers. There were two ways of giving, namely, specified recipients and non-specified recipients. In another word, anyone found the necessary appliance that they wanted, they could simply take it away. This was a kind of giving that the givers did not expect anything in return or any recompense. This showed the generosity, the participation in helping each other, love and harmony among the people in the community.

Through the Tan Tod ceremony, the merit-making of Sridonchai community started by helping poor people in the society through the selection and the conclusion must be agreed by everyone. To donate stuff and equipment that were necessary for living showed the harmony and unity among the people in the

community that helped bringing about the ceremony and proceeded it until it's finished resulting in the joy and happiness of both the givers and recipients, which was the basis of the coexistence of the people in the community and helped strengthening the community, therefore, this Tan Tod ceremony had been carried out every year.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา แต่พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ และพระสาวกผู้สืบทอดปฏิบัติโน้มน้าวด้วยความเคารพยิ่ง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จจุล่งไปด้วยดีขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณ พระราชธรรมมาลังการ ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๖ และขอขอบคุณ คณาจารย์ เจ้าหน้าที่วิทยาลัยสงฆ์ นครลำปาง ที่ให้กำลังใจและอำนวยความสะดวกมาโดยตลอด

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจาก ผศ. ดร.ประทีป พิชทองหลาง ที่ให้คำแนะนำในการตรวจและแก้ไข ดร.อาภากร ปัญโญ ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความดูแลเอาใจใส่ ให้คำแนะนำการศึกษาของผู้วิจัย ดร.สมจันท์ ศรีปรัชยานนท์ ที่ปรึกษาร่วม พระอธิการสุชาติ จันทสโร, ดร. ที่เมตตาเอื้อเฟื้อสถานที่ในการทำงาน อาจารย์ ดร.ติลก บุญอัม กรรมการสอบและให้คำแนะนำการศึกษาของผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณ พระอาจารย์บุญทรง บุญญโร, ดร. พระวิปัสสนากัมมัฏฐาน ประจำศูนย์ วิปัสสนากัมมัฏฐานเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา (วัดน้ำบ่อหลวง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ขอขอบพระคุณ พระอธิการเมธี โชติปัญโญ เจ้าอาวาสวัดศรีดอนชัย และขออนุโมทนากับ คณะศรัทธาชุมชนศรีดอนชัย ตลอดจนทุกท่านที่มีส่วนร่วมและส่วนเกี่ยวข้องในการให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการทำการวิจัยในครั้งนี้

ฉะนั้นหากมีความสำเร็จใด เกิดขึ้น ก็เริ่มต้นจากความเมตตาของท่านทั้งหลายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ขอผลานิสงส์แห่งคุณงามความดีอันเกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้เขียนขอน้อมบูชาคุณ พระรัตนตรัย มอบบูชาเป็นกตเวทิตาคุณแด่บิดามารดา ญาติสนิทมิตรสหาย พระอาจารย์ทุกรูป คณาจารย์ทุกท่าน และเจ้าหน้าที่ทุกคน ที่ได้ให้ความรู้ ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ และประสบการณ์ รวมถึงให้ความเมตตาเอื้อเฟื้อ ถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจเป็นอย่างดี ตลอดจนเพื่อน ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจอย่างดีเสมอมา คุณความดี การทำประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ และขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้จงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความสามัคคี สืบไป

พระฉัตรมงคล จานิสสร

๔ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	จ
ตารางที่ ๑ วิเคราะห์ความสอดคล้องประเพณีตามติดกับบุญกิริยาวัตถุ	๗๘
สารบัญภาพ	จ
ภาพที่ ๑ แผนที่ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง	๖๗
ภาพที่ ๒ รับบริจาคของใช้อุปโภค บริโภค	๗๕
ภาพที่ ๓ การจัดแต่งดา	๗๖
ภาพที่ ๔ การนำของใช้อุปโภค บริโภค ไปทำการตามติด	๗๖
ภาพที่ ๕ การจุดประทัดเพื่อให้ผู้ที่ได้รับการตามติดตกใจ	๗๗
ภาพที่ ๖ รับพรจากผู้ที่ได้รับการตามติด	๗๘
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๑
๒.๑ แนวคิดเรื่องบุญ	๑๑
๒.๑.๑ ความหมายตามนัยแห่งพระไตรปิฎก	๑๑
๒.๑.๒ ความหมายตามคำอธิบายของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา	๑๓
๒.๑.๓ บุญและกุศล	๑๖
๒.๑.๔ ความสำคัญของบุญ	๒๕
๒.๑.๖ ลักษณะของบุญ	๓๐

๒.๑.๗ หลักการบำเพ็ญบุญที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา	๓๔
๒.๑.๘ อานิสงส์แห่งการบำเพ็ญบุญ	๓๕
๒.๒ ความเชื่อของชาวล้านนา	๕๓
๒.๒.๑ ความเชื่อเรื่องการนับถือผี	๕๓
๒.๒.๒ ความเชื่อเรื่องขวัญ	๕๕
๒.๒.๓ ความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด	๕๕
๒.๓ การบำเพ็ญบุญในประเพณีล้านนา	๕๖
๒.๓.๑ ประเพณีปอย	๕๖
๒.๓.๒ ประเพณีสงกรานต์	๕๘
๒.๓.๓ ประเพณีสืบทอด	๕๙
๒.๓.๔ ประเพณีตานก๋วยสลาก	๖๐
๒.๓.๕ ประเพณียี่เป็ง	๖๐
๒.๓.๖ ประเพณีส่งเคราะห์	๖๑
๒.๔ ประเพณีตานต๋อด	๖๒
๒.๔.๑ ความเป็นมาของประเพณีตานต๋อด	๖๒
๒.๔.๒ ความหมายของการตานต๋อด	๖๒
๒.๔.๓ ประเภทของการตานต๋อด	๖๓
๒.๔.๔ พิธีการตานต๋อด	๖๔
๒.๕ ชุมชนศรีดอนชัย	๖๕
๒.๕.๑ ประวัติความเป็นมาของชุมชนศรีดอนชัย	๖๕
๒.๕.๒ ที่ตั้งและอาณาเขต	๖๕
๒.๕.๓ ลักษณะภูมิประเทศ	๖๖
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๖๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๖๘
๓.๒ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก	๖๙
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๖๙
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๗๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๗๐
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๗๑
๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนาม	๗๑
๔.๒ ผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์	๗๑
๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย	๗๙
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	๘๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๖

	๗
ภาคผนวก	๙๒
ภาคผนวก ก หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการลงพื้นที่	๙๓
ภาคผนวก ข ประมวลภาพกิจกรรม	๙๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระสุตตันตปิฎก		ชื่อคัมภีร์		ภาษา
คำย่อ				
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิ่นนาศก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมนิ่นนาศก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อูปรินิ่นนาศก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาววรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นินทาววรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ทกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ติกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	จตุกกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ปญจกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ฉกกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	สตุตกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	อฏฐกนินบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนินบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ติกนินบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานินบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.ม.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ปา.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฐกถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.จ.ทุก.อ. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี ทุกนิบาตอรรถ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี วิมานวัตถุอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
ที.ปา.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี ปาฐกถาอรรถกถา
ม.ม.อ. (ไทย)	ปัญจสุทนี มุลปณณาสกอรรถกถา
ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา อิติวุตตกอรรถกถา
ขุ.ชา.ติ.อ. (ไทย)	ติกนิบาตชาดกอรรถกถา

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
อ.ภ.สง.อ. (ไทย)	อัมมสังคณี อภิธมฺมสาสนีอรรถกถา
อ.ภ.วิ.อ. (ไทย)	วิภังค์ สัมมโนทวินทนีอรรถกถา
อ.ภ.ป.อ. (ไทย)	ปัญฐาน ปัญจปรกณอรรถกถา

ค. คำย่อชื่อคัมภีร์ฎีกา

ฎีกาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
สารตฎ.ฎีกา (ไทย)	= สารัตถทีปนีฎีกา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ล้านนา หรือ อาณาจักรล้านนา คือเขตจังหวัดทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ในปัจจุบันดินแดนล้านนาหมายถึง ดินแดน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน คือ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ และน่าน เชียงใหม่ถือเป็นศูนย์กลางสำคัญของดินแดนล้านนา นับจากอดีตถึงปัจจุบัน^๑ ล้านนาเป็นเขตพื้นที่ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาละวิน ที่มีความสัมพันธ์กันของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ทั้งด้าน ภาษา ศิลปวัฒนธรรมความเชื่อและประเพณี ฯลฯ ด้วยเหตุที่มี วัฒนธรรมฐานรากที่ใกล้เคียงกัน มีวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม รวมทั้งมีการนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักทำให้มีการหล่อหลอมกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีอารยธรรมที่ยึดถือปฏิบัติ สืบทอดกันมาตลอดทั้งปจนถึงปัจจุบัน ดังปรากฏในประเพณี ๑๒ เดือนของล้านนา ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมก็ตาม วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นอารยธรรมของคนล้านนายังคงมีการยึดถือ ถ่ายทอดและปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา

วัฒนธรรมพื้นเมืองคือวัฒนธรรมหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมในท้องถิ่นเพราะเป็นรากฐานของความมีระเบียบในสังคมและช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นดีขึ้น สังคมไทยทุกยุคทุกภคต่างก็มีวัฒนธรรมพื้นเมืองเป็นของตนเองโดยปรากฏให้เห็นเด่นชัดทางภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ การแต่งกาย ดนตรี และนาฏศิลป์ เป็นต้น วัฒนธรรมล้านนามีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ ส่งเสริม ประยุกต์ และพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อคงความเป็นอยู่ของวัฒนธรรมพื้นเมืองสืบไปและวิธีที่สำคัญในการอนุรักษ์และส่งเสริม วัฒนธรรมพื้นเมืองอย่างหนึ่งก็คือการศึกษาเพราะการศึกษาเป็นวิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมที่สุดในการทำนุบำรุงรักษาวัฒนธรรมพื้นเมืองให้คงอยู่ตลอดไป

ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคมรับเอาแบบปฏิบัติ ที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิตประเพณีจึงเรียกว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคมโดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่าง ๆ ในประเทศไทย สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยและชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการ

^๑ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๗), หน้า ๒๙.

บำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงาม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลปัจจุบันความเจริญก้าวหน้ามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของสังคมไทยเราอย่างมากไม่ว่าจะด้านใดก็ตาม ซึ่งความเจริญนี้เองที่ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมที่เคยสืบทอดกันมาแต่ครั้งอดีตกลับเริ่มเลือนหายไป

ประเพณีมีความสำคัญหลายประการ แบ่งออกได้ ๖ หลัก ดังนี้ ๑. ประเพณีเป็นหลักยึดเหนี่ยวด้านจิตใจของมนุษย์มนุษย์ทุกสังคมได้กำหนดประเพณีและพิธีกรรมในชีวิตทั้งด้านความเป็นอยู่ การประกอบารงาน การครองเรือน ซึ่งเป็นการสืบทอดความคิดความเชื่อของบรรพบุรุษโดยหวังผลว่า เมื่อได้กระทำตามแล้วจะทำให้เกิดผลดีเป็นสิริมงคลกับตนเองทำแล้วสบายใจจึงนับว่าประเพณีเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวด้านจิตใจของมนุษย์ ๒. ประเพณีเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชน ประเพณีของกลุ่มชนใดย่อมมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มชนนั้นหากได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง แม้จะย้ายไปถิ่นใดก็ยังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ไว้ได้ ทำให้รู้อดีตของตนว่าแต่เดิมนั้นมาจากกลุ่มชนใด ๓. ประเพณีเป็นการสร้างความสามัคคีในกลุ่มชน ประเพณีต่าง ๆ จะต้องมีบุคคลหลายคนมาร่วมกันจัดขึ้นเป็นการแสดงออกถึงความมีน้ำใจ เสียสละ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันหรือสร้างความสนุกสนานบันเทิงร่วมกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีนั้นเป็นการสร้างความสามัคคีให้กลุ่มชนอีกวิธีหนึ่ง ๔. ประเพณีเป็นเครื่องมือให้คนประพฤติปฏิบัติตาม เพราะคนเราเมื่ออยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก มีการประพฤติปฏิบัติตัวตามใจชอบ อาจทำให้เกิดความวุ่นวายไม่สงบสุขในสังคมได้ ดังนั้นจึงมีการคิดแบบแผนขึ้นมาปฏิบัติกันในหมู่คณะเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยและปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี ๕. ประเพณีเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการดำรงชีวิต นับตั้งแต่การเกิด การโกนจุก การบวช การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานศพ ช่วงชีวิตที่สำคัญจะต้องมีประเพณีซึ่งในสังคมคิดจัดทำขึ้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งสำคัญที่ทำเป็นประเพณีส่วนรวมอีกมากมาย เช่น ประเพณีลอยกระทง สงกรานต์ เป็นต้น ๖. ประเพณีเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยกันรักษาและทำนุบำรุงศาสนา เพราะประเพณีส่วนใหญ่จะเกี่ยวพันกับศาสนา ทั้งทางตรงและทางอ้อม การประกอบพิธีกรรมตามประเพณีบางอย่างเป็นการส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาเป็นอย่างดี เช่น ประเพณีวันเข้าพรรษา ประเพณีวันออกพรรษา ทอดกฐิน เป็นต้น หรือแม้แต่ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตยังต้องนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมด้วย

ประเพณีตานตอดถือเป็นจารีตที่เคยมีที่คนในชุมชนได้ร่วมช่วยกันลงขันด้วยข้าวของเครื่องใช้ ข้าวปลาอาหาร และทรัพย์สินละเล็กละน้อยตามที่ตนมีอยู่ เพื่อนำไปให้ผู้แก่ผู้เฒ่าที่ตกทุกข์ได้ยากอันเนื่องจากขาดคนดูแลในยามชรา ซึ่งสมัยโบราณมักเกิดจากไม่มีลูกหรือทายาทหรือลูกได้เสียชีวิตเสียก่อนแต่สมัยนี้มักเกิดจากลูกหลานทอดทิ้งผู้เฒ่าผู้แก่ไป^๒ เนื่องจากความเจริญต่าง ๆ ได้เข้ามาสู่ชุมชนทำให้ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตมีการโยกย้ายถิ่นไปทำงานยังต่างท้องที่มากขึ้น ชาวบ้านบางส่วนมุ่งประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวเด็กและเยาวชนมีการแข่งขันกันสูงจำเป็นต้องเข้ารับการศึกษายังสถานศึกษาทั้งในตัวอำเภอและต่างจังหวัดปิดเทอมต้องเรียน

^๒ ปวีณา งามประภาส, “แนวทางการฟื้นฟูประเพณีตานตอด”, **ศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา**, [ออนไลน์], ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๗), ๑๐๐, แหล่งที่มา: <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/swurd/article/viewFile/4578/4441> [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

พิเศษ เพื่อให้สามารถแข่งขันกับคนอื่น ๆ ได้ทำให้ไม่มีเวลาว่างส่งผลให้ละเลยในการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนโดยเฉพาะงานวัฒนธรรมประเพณีต่างๆและส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนในชุมชนโดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ดีดีมีความรักใคร่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมีจิตใจโอบอ้อมอารีได้เริ่มลดลงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความโอบอ้อมอารีจึงลดน้อยถอยลงตามไปด้วย

ผู้วิจัยมีความตั้งใจที่จะศึกษาการสร้างระเบียบของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่จะทำให้ทราบถึงกระบวนการและขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรมในประเพณีตานต๋อดที่แฝงไว้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อนำผลของการวิจัยไปใช้เป็นฐานข้อมูลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ ประเพณีตานต๋อดมีประวัติความเป็นมาอย่างไร

๑.๒.๓ การสร้างระเบียบผ่านประเพณีตานต๋อดของชุมชนศรีดอนชัย อำเภอลำปาง จังหวัดลำปางมีวิธีการอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาความเป็นมาของประเพณีตานต๋อด

๑.๓.๒ เพื่อวิเคราะห์การสร้างระเบียบผ่านประเพณีตานต๋อดของชุมชนศรีดอนชัย อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีการศึกษาเอกสารจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ และเอกสารทางวิชาการพระพุทธศาสนาอื่น ๆ และใช้วิธีการสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ที่ทำการศึกษได้แก่พระภิกษุ ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชนของชุมชนศรีดอนชัย อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง

๑.๔.๑ ด้านเนื้อหา

ศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยพร้อมด้วยอรรถกถาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการให้ทาน ศีล ภาวนา คติความเชื่อและอานิสงส์ของการทำบุญ เอกสารทางวิชาการตลอดจนข้อมูลจากตำราวิชาการต่าง ๆ

๑.๔.๒ ด้านประชากร/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ก. การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๑๕ คน แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ

๑. กลุ่มผู้ที่เคยร่วมในการตานต๋อด ๑๐ คน

๒. กลุ่มผู้ที่เคยได้รับการตานต๋อด ๕ คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

สะเบียงบุญ หมายถึง ผลบุญที่เกิดจากการทำบุญและส่งผลให้เราเป็นสุขทั้งภพนี้และภพหน้า

ตานทอด หมายถึง ประเพณีการทำบุญตามความเชื่อเรื่องบุญตามหลักพุทธศาสนาของชาวล้านนา เพื่อเป็นการสงเคราะห์แก่บุคคลที่ควรอุปการะโดยผู้ให้ไม่ได้หวังสิ่งใดตอบแทนจากผู้รับ

ชุมชนบ้านศรีดอนชัย คือ ชุมชนที่ตั้งอยู่บ้านศรีดอนชัย หมู่ที่ ๕ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสาร/หนังสือ/ตำรา

สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ กล่าวว่า ประเพณี คือ ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติจนเป็นแบบอย่างเดียวกัน เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่และมีการปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา^๓

กิ่งแก้ว เพ็ชรราช ได้จำแนกความสำคัญของประเพณี มีอยู่ ๕ ประการ คือ ๑. ประเพณีเป็นกฎเกณฑ์หรือแบบแผนที่สังคมกำหนดขึ้นมาใช้ร่วมกันในหมู่สมาชิก ๒. ประเพณีจัดว่าเป็นวัฒนธรรมประจำชาติและเป็นเอกลักษณ์ของสังคมแสดงว่าสังคมนั้นมีความเจริญมาตั้งแต่อดีตหรือมีลักษณะเฉพาะของตนมาเป็นเวลานาน ๓. ประเพณีมีส่วนสนับสนุนให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองการมีประเพณีประจำชาติจะทำให้ฐานะทางสังคมของประเทศดีขึ้นด้วยเพราะแสดงว่ามีความเจริญมีอารยธรรมและมีพัฒนาการทางสังคมทัดเทียมกับประเทศอื่น ๔. ประเพณีเป็นสิ่งเชื่อมโยงให้คนในสังคมมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศชาติ ๕. ประเพณีเป็นรากฐานกฎหมายของประเทศ^๔

ณรงค์ วันดี ได้จำแนกความสำคัญของประเพณีไว้ ๖ ประการคือ ๑. เป็นหลักยึดเหนี่ยวด้านจิตใจของมนุษย์ ๒. เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชน ๓. เป็นการสร้างความสามัคคีในกลุ่มชน ๔. เป็นเครื่องมือให้คนประพฤติปฏิบัติ ๕. เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการดำรงชีวิต ๖. เป็นการช่วยกันรักษาและทำนุบำรุงศาสนา^๕

^๓ สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๖.

^๔ กิ่งแก้ว เพ็ชรราช, **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาคติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์: สถาบันราชภัฏอุตรดิตถ์**, (๒๕๔๕), หน้า ๒๐๘.

^๕ ณรงค์ วันดี, **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาคติชนและวัฒนธรรมไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: วิทยาลัยครูเชียงใหม่**, (๒๕๓๓), หน้า ๑๓๘.

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหานพรัตน์นรตโน (ทรานุกร) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย” ทำให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและประเพณีบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ๓. เพื่อศึกษาความเชื่อประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะที่เป็นสื่อสอนธรรม^๖

พระอภิรักษ์ กิตติปัญญา (บุญเจียม) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญบุญของอุบาสกในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” บทบาทและเป้าหมายการบำเพ็ญบุญของอุบาสกหลักธรรมที่อุปการะแก่การบำเพ็ญของอุบาสกเพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องบุญและประโยชน์แห่งการบำเพ็ญบุญในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อศึกษาการบำเพ็ญของอุบาสกในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อวิเคราะห์การบำเพ็ญบุญของอุบาสกในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน^๗

วีรพงษ์ แสงทอง ได้ศึกษาเรื่อง “การบริจาทานของพุทธศาสนิกชน” กรณีศึกษาในเขตตำบลไร่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานีแนวคิดเกี่ยวกับทาน ความหมาย องค์ประกอบหลัก ลักษณะและประเภทของทาน หลักคำสอนเกี่ยวกับทานบาริ ทานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลักการของทานในพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับการให้ทานในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยความหมายการให้ทาน รูปแบบการให้ องค์ประกอบหลักของการให้ ความสำคัญของการให้ จุดประสงค์ของการให้ประเภทของการให้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการให้^๘

พระครูโพธิยธรรม (บุปผาสังข) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการให้ทานสมัยพุทธกาลกับการให้ทานของชาวตำบลนาเลิง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด” ศึกษาเกี่ยวกับการให้ทานในสมัยพุทธกาลประกอบด้วยความหมาย ความสำคัญของทาน จุดประสงค์ของการให้ทาน ลักษณะของการให้ทาน ชนิดของการให้ทาน ผู้ให้และผู้รับทาน แรงจูงใจในการให้ทานและอันสืบของการให้ทาน ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการให้ทานของชาวตำบลนาเลิง ประกอบด้วยความหมายและ

^๖ พระมหานพรัตน์นรตโน (ทรานุกร), “ศึกษาประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^๗ พระอภิรักษ์ กิตติปัญญา (บุญเจียม), “การศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญบุญของอุบาสกในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^๘ วีรพงษ์ แสงทอง, “การบริจาทานของพุทธศาสนิกชนกรณีศึกษาในเขตตำบลไร่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

ความสำคัญของทาน จุดมุ่งหมายของการให้ทาน ประเภทของวัตถุสิ่งของที่ให้ทาน วิธีการให้ทานผู้ให้ทานและผู้รับทาน อานิสงส์ของการให้ทาน^๙

พระครูนิติธรรมนาท (บรลือวิสภักดิ์) ได้ศึกษาเรื่อง “การเปรียบเทียบทานในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน” ในบทนี้จะศึกษาเรื่องทานในพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งชาวพุทธส่วนใหญ่จะยึดถือปฏิบัติเป็นกิจวัตรและเป็นวิถีชีวิตเพราะการให้ทานเป็นการทำบุญชาวพุทธจะนึกถึงการทำบุญอยู่เสมอขาดบุญไม่ได้แต่ไม่เข้าใจในความหมายของ “บุญ” อย่างถูกต้อง ทานในมหายานเป็นการศึกษาจากเอกสารวิชาการทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและคัมภีร์ที่บันทึกหลักคำสอนประเภทต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในประเทศไทยพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนไทยในบทนี้จะได้กล่าวถึงทานในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานตลอดถึงแนวคำสอนที่ได้รับการถ่ายทอดมาโดยคณาจารย์และนักวิชาการ^{๑๐}

รัตนา เค้าไฮ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาทัศนคติเชิงบวก พฤติกรรมการบริจาคและการรณรงค์ผ่านสื่อที่มีผลต่อแรงจูงใจในการบริจาคให้กับเด็กด้อยโอกาสของพนักงานบริษัทเอกชน” ทั้งนี้ผู้วิจัยจะอธิบายกรณีศึกษาในรายละเอียดเด็กที่ได้รับปัญหาทั้งด้านสังคมและมีที่อยู่ที่ไม่ปลอดภัยกว่าเด็กทั่วไปการพัฒนาขั้นพื้นฐานไม่เป็นไปตามขั้นตอน เพื่อให้เด็กเหล่านี้มีพัฒนาการชีวิตที่ดีขึ้นเหมาะสมกับวัยซึ่งจะทำให้เขาบรรลุถึงศักยภาพขั้นสูงสุดได้เด็กด้อยโอกาสที่ผู้วิจัยใช้ทางการศึกษาในครั้งนี้จะมีความด้อยโอกาสหลายลักษณะดังนี้เด็กที่มีความยากจนเด็กที่มีที่อยู่ที่ไม่แออัดเด็กแรร่อนและเด็กกำพร้า^{๑๑}

ลักษณะ ทองทศ ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาทัศนคติเรื่องการให้ทานของชาวบ้านดอนกลางตำบลธาตุอำเภอวารินชำราบจังหวัดอุบลราชธานีกับหลักการให้ทานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายคือพระสงฆ์ผู้นำชุมชนผู้นำสถานศึกษาและตัวแทนครูตัวแทนอุบาสกอุบาสิกาและตัวแทนเยาวชนภายในหมู่บ้านดอนกลางตำบลธาตุอำเภอวารินชำราบจังหวัดอุบลราชธานีกลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ได้ล้วนแต่เป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมารวมทั้งได้เป็นตัวอย่างในการอบรมสั่งสอนให้สืบทอดประเพณีการให้ทานต่อกันมาเป็นอย่างดีเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงของการศึกษาทัศนคติต่อการให้ทานของชาวบ้านดอนกลางเพื่อที่จะได้นำไปวิเคราะห์กับการให้ทานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยมีประเด็นคำถามเกี่ยวกับความหมายของการให้ทานวัตถุประสงค์

^๙ พระครูโพธิชยธรรม (บุปผาสังข์), “การศึกษาเปรียบเทียบการให้ทานสมัยพุทธกาลกับการให้ทานของชาวตำบลนาเลิง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๐} พระครูนิติธรรมนาท(บรลือวิสภักดิ์), “การเปรียบเทียบทานในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๑๑} รัตนา เค้าไฮ, “การศึกษาทัศนคติเชิงบวก พฤติกรรมการบริจาคและการรณรงค์ผ่านสื่อที่มีผลต่อแรงจูงใจในการบริจาคให้กับเด็กด้อยโอกาสของพนักงานบริษัทเอกชน”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๙). บทคัดย่อ.

ของท่านประเภทของท่านแรงจูงใจในการให้ทานวิธีการให้ทานอันประสงค์ของการให้ทานและข้อเสนอแนะหรือความคิดเห็นอื่นๆเกี่ยวกับการให้ทาน^{๑๒}

ดำรงศักดิ์ มีสุนทร ได้ศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนกรณีศึกษาวัดนามสมมุติกับชุมชนนามสมมุติจังหวัดกาญจนบุรี” ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนโดยภาพรวมยังถือว่ายังมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันด้วยตัวชุมชนเองเป็นชุมชนชนบทขนาดเล็กที่ยังไม่เข้าถึงต่อวัฒนธรรมเมืองมากนักชุมชนจึงมีระบบการพึ่งพาอาศัยกันในรูปแบบเครือญาติค่อนข้างสูงรวมทั้งยังมีปัจจัยอื่นที่เข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนเกิดความสามัคคีต่อกันเช่นระบบความเชื่อ ลักษณะนิสัยชุมชน บทบาทของสงฆ์และวัด นโยบายพัฒนาชุมชนของวัดและโรงเรียนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนเงื่อนไขความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนในมิติการพัฒนาจากการศึกษาพบว่าพฤติกรรมเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ของชาวบ้านที่ยึดถือผ่านลักษณะนิสัยชุมชนความเชื่อและการคาดหวังผลประโยชน์ทางสังคมได้หลอมรวมชุมชนให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันส่งผลให้ให้ชุมชนเกิดความร่วมมือได้ง่าย^{๑๓}

พระมหาชำนาญ กตธมโม (บุญแพ) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาจิตสาธารณะในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้ให้ความหมายของจิตสาธารณะไว้ว่า เป็นความรู้สึกนึกคิดเป็นจิตสำนึกที่รู้จักเอาใจใส่ตลอดถึงความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานหรือการทำหน้าที่ของตนเองในฐานะที่ตนเป็นหนึ่งในสมาชิกที่ดีของสังคม จิตสาธารณะเป็นจิตสำนึกที่อาศัยอยู่ภายในจิตใจของบุคคลประกอบไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยการรับรู้ จดจำ เรียนรู้และการลอกเลียนแบบ จึงก่อให้เกิดเป็นพฤติกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูล การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ การเสียสละทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์และเวลาของตนเพื่อทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคม^{๑๔}

วิเชียร เผือกสม ได้ศึกษาเรื่อง “คติธรรมความเชื่อกับพฤติกรรมการเข้าวัดของพุทธศาสนิกชน: กรณีศึกษา วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์” พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อเกี่ยวกับการเข้าวัดแบ่งได้ ๒ ประเด็นคือ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์และความเชื่อเรื่องศีล ส่วนทางด้านพฤติกรรมการเข้า

^{๑๒} ลักษณะ ทองทศ, “ศึกษาทัศนคติเรื่องการให้ทานของชาวบ้านดอนกลาง ตำบลธาตุ อำเภอรินจบุรี จังหวัดอุบลราชธานีกับหลักการให้ทานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๓} ดำรงศักดิ์ มีสุนทร, “ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนกรณีศึกษาวัดนามสมมุติกับชุมชนนามสมมุติจังหวัดกาญจนบุรี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๔} พระมหาชำนาญ กตธมโม (บุญแพ), “การศึกษาจิตสาธารณะในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

วัดของพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่นั้นสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเด็นหลัก คือ การให้ทาน การฟังธรรม และการเจริญสมาธิภาวนา^{๑๕}

พระสมุห์ทรง สณฺญโต (ทองคุ่ม) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของวัดไร่ซึ่งที่มีต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตตำบลไร่ซึ่งอำเภอสามพรานจังหวัดนครปฐม” ได้ข้อสรุปว่า วัดสามารถบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาชุมชนวัดสามารถช่วยพัฒนาจิตใจและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพระพุทธศาสนาเจริญอย่างยั่งยืนโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้ธรรมทานแก่ประชาชนและประชาชนก็ถวายอามิสทานแก่พระสงฆ์เป็นการเกื้อกูลกันอย่างถูกต้องและเป็นพลังของสังคม^{๑๖}

พระครูเมตตาภิรัตวิมล (อภัยเอกโย) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในประเพณีฮีดตรงของชาวตำบลป่าสังข์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด” ได้ข้อสรุปว่า ประชาชนในชุมชนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกันครัวเรือนใดมีงานก็จะพากันไปช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยทุกคนมีความคิดเดียวกันว่าอยู่หมู่บ้านเดียวกันต้องอาศัยซึ่งกันและกันดังจะเห็นได้จากการจัดงานบุญงานประเพณีทุกคนจะพร้อมกันร่วมแรงร่วมใจจัดงานได้อย่างดีโดยมีพระสงฆ์จะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ^{๑๗}

พระสมุห์จรัญ จารุธมโม (จารุเจริญวงศ์) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครปฐม” ได้ข้อสรุปว่า งานสาธารณสงเคราะห์เป็นงานเกี่ยวกับการที่พระสงฆ์ได้มีส่วนช่วยในการสงเคราะห์ประชาชนในชุมชนและสังคมโดยมีวัดและพระภิกษุสามเณรเป็นผู้นำที่สำคัญและเป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุและจิตใจในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมงาน ด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านในสิ่งที่มีความจำเป็นแล้วยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชนอีกทางหนึ่งที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายหรือกฎระเบียบของบ้านเมืองเพื่อมุ่งพัฒนาทั้งทางคุณภาพชีวิตของ

^{๑๕} วิเชียร เผือกสม, “คติธรรมความเชื่อกับพฤติกรรมการเข้าวัดของพุทธศาสนิกชน: กรณีศึกษาวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์”, **สารนิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๑๖} พระสมุห์ทรงสณฺญโต (ทองคุ่ม), “บทบาทของวัดไร่ซึ่งที่มีต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตตำบลไร่ซึ่งอำเภอสามพรานจังหวัดนครปฐม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทนำ.

^{๑๗} พระครูเมตตาภิรัตวิมล (อภัยเอกโย), “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในประเพณีฮีดตรงของชาวตำบลป่าสังข์อำเภอจตุรพักตรพิมานจังหวัดร้อยเอ็ด”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๖.

ประชาชนทั้งทางวัตถุและจิตใจให้มีความสมดุลกันทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจอันจะนำความสุข ความเจริญและการพัฒนามาสู่สังคมและประเทศชาติต่อไป^{๑๘}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ/ภาคสนาม (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งรูปแบบการวิจัยออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. การวิจัยเอกสาร โดยการรวบรวมข้อมูลจากตำราวิชาการ บทความและงานแปล ตลอดจนแหล่งข้อมูลเอกสารอื่นๆ ได้แก่ ๑. ชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์อรรถกถา ๒. ชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราทางวิชาการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการให้ทาน การสงเคราะห์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. การวิจัยภาคสนาม การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก

๑.๗.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. ประชากร คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนศรีดอนชัยตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ประชาชนในชุมชน ๑๕ รูป/คน ได้แก่ ผู้ที่เคยร่วมในการทานทอด ๑๐ คน และ ผู้ที่เคยได้รับการทานทอด ๕ คน

๑.๗.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการนำหลักปฏิกิริยาวัตถุมาเป็นกรอบในการดำเนินการวิจัย

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญร่วมกันกำหนด วันเวลา สถานที่เพื่อจัดเวทีพูดคุย

การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยนำหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพื่อขอสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยนัดหมายขอสัมภาษณ์ล่วงหน้า

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยถอดบทเรียนจากเวทีตามหลักปฏิกิริยาวัตถุและอภิปรายตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

^{๑๘} พระสมุห์จรัญจารุโสม (จารุเจริญวงศ์), “บทบาทการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในจังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐.

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบตามหลักบุญกิริยาวัตถุและจัดการความรู้ในมิติทางสังคมและบรรยายเชิงพรรณนา

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของประเพณีตานต้อด

๑.๘.๒ ได้ทราบข้อมูลการสร้างระเบียบบุญผ่านประเพณีตานต้อดของชุมชนศรีดอนชัย อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสร้างระเบียบของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่จะทำให้ทราบถึงกระบวนการและขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรมในประเด็นด้านที่แผ่กว้างด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเรื่องบุญ

๒.๑.๑ ความหมายตามนัยแห่งพระไตรปิฎก

คำว่า “บุญ” (บุญญ) มีความหมายปรากฏในพระสูตรต่างๆ ดังนี้

บุญ คือ เครื่องชำระสันดาน^๑ หมายถึง เครื่องชำระล้างทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ด้วยการชำระล้างที่ต้นเหตุของความชั่ว (อกุศลกรรม) จึงจะส่งผลให้เกิดบุญ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเครื่องกำจัด ชำระ ล้าง และชักฟอกกิเลสทุกชนิด ทุกจริตทุก ทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุกสถาน... ความเดือดร้อนทุกประการและชักฟอก อกุศลลาภสังหารทุกประเภท^๒

บุญ คือ กรรมดี (กุศลกรรม) หมายถึง การกระทำที่ดี^๓ หรือกระทำที่ประกอบด้วย เจตนาทางกาย วาจา ใจที่ดี จึงเป็นเหตุให้เกิดกรรมดี ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

บุคคลทำกรรมใดทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ กรรมนั้นแลเป็นสมบัติของเขา ทั้งเขาจะนำกรรมนั้นไปได้ อนึ่งกรรมนั้นย่อมติดตามเขาไป ดุจเงาติดตามตัวไป ฉะนั้น เพราะฉะนั้น บุคคลควรทำกรรมดี สะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้า เพราะบุญเป็นที่พึง ของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^๔

บุญ คือ ความสุข^๕ หมายถึง ความสุขที่ประกอบด้วยทางกาย (กายิกสุข) และทางใจ (เจตสิกสุข) เป็นธรรมที่น่าปรารถนาประการหนึ่งของมนุษย์ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า สุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก^๖

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: ธนัชการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๒.

^๒ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๑/๙๒-๙๔.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕๑๓๑/๑๕๔-๑๖๐.

ดังนั้น บุญ ตามความหมายดังกล่าวมาจึงมุ่งเอาผล คือ ความสุข ความเจริญทั้ง ทางร่างกายและจิตใจอันก่อให้เกิดความผ่องใส สงบ และเกิดความพอใจที่จะกระทำความดีให้ สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังมีพระพุทธรพจน์ว่า

หากบุคคลทำบุญ ก็ควรทำบุญนั้นบ่อย ๆ ควรทำความพอใจในบุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้^๗ ...ผู้ทำบุญไวย่อมบันเทิงใจในโลกนี้ ตายไปแล้วก็ยังบันเทิงใจ ในโลกหน้า ชื่อว่าบันเทิงใจในโลกทั้งสอง เขาย่อมบันเทิงรื่นเริงใจเพราะเห็นกรรมที่ บริสุทธิ์ของตน^๘ ...บุคคลอย่าสำคัญว่าบุญเล็กน้อยคงจักไม่มาถึง แม้หมอน้ำยังเต็มด้วยน้ำที่ตกลงมาทีละหยาด ๆ ได้ฉันใด คนมีปัญญาเมื่อสั่งสมบุญแม้ทีละเล็กทีละน้อยก็เต็มด้วยบุญได้ ฉันนั้น^๙ ...ทานที่บุคคลให้แล้วนั้นย่อมมีผลคือความสุขที่ยังมิได้ให้ย่อมไม่มีผลอย่างนั้น โจรยังปล้นเอาไปได้ พระราชายังริบเอาไปได้ ไฟยังไหม้ได้หรือสูญหายไปได้^{๑๐} ผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุขเลย ส่วนผู้ใดใฝ่หาความสุข เพื่อตนไม่ใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมได้รับความสุข...บุคคลเมื่อพิจารณาเห็นภัยในความตาย ควรทำบุญที่น่าสุขมาให้^{๑๑}

อนึ่ง บุญอาจหมายถึงสิ่งเหล่านี้ คือ

๑. หมายถึง ผลบุญ คือ ผลของกุศลหรือผลของความดี ดังมีพระพุทธรพจน์ว่า “บุญนี้ย่อมเจริญขึ้นได้อย่างนี้ เพราะการสมทานกุศลธรรมเป็นเหตุ^{๑๒}

๒. หมายถึง ความประพฤติดุจจริตในระดับกามาจรและรูปาวจร ดังมีพระพุทธรพจน์ว่า “บุรุษบุคคลนี้ตกอยู่ในอวิชชา ถ้าสังขารที่เป็นบุญปรุงแต่ง วิญญาณก็ประกอบด้วยบุญ^{๑๓}” (เท่ากับบุญญาภิสังขาร)

๓. หมายถึง ภาพที่เกิดซึ่งเป็นสุคติพิเศษ คือ วิญญาณที่เข้าถึงบุญ ดังมีพระพุทธร พจน์ว่า “พรหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชาจัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล แก่เหล่าชนผู้ไม่มีต้นหาเป็นเหตุให้เกิดภพใหม่ในโลกไหน ๆ คือในโลกนี้หรือโลกอื่น^{๑๔}

๔. หมายถึง กุศลเจตนา เช่นในคำว่า บุญกิริยาวัตถุ^{๑๕} (เท่ากับกุศลกรรม)

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๕๒.

^๘ อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๓/๖๗-๖๘.

^๙ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕๑๑๔/๖๘.

^{๑๐} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕๑๖/๒๙.

^{๑๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕๑๒๒/๖๙.

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๑/๕๗.

^{๑๓} อภ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕๒/๒๑๔.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๐/๖๐.

^{๑๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๑/๑๐๑.

^{๑๖} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๐๒/๖๑๔

^{๑๗} ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕.

๕. หมายถึง กุศลลาภสังขาร เป็นเหตุให้เกิดในโลกธาตุ ๓ อย่างใดอย่างหนึ่ง ตรัสเรียกว่า บุญ^{๑๖}

๖. หมายถึง กุศลธรรมในภูมิทั้งสาม เช่นในคำว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัว บุญเลย คำว่า บุญ นี้เป็นชื่อของความสุข”^{๑๗} ข้อนี้ตรงกับคำว่าโลกียกุศลนั่นเอง

สรุปได้ว่า บุญ คือ เครื่องชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ เป็นกรรมดี (กุศลกรรม) หรือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทางกาย วาจา ใจที่ดี ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้ง ตนเองและผู้อื่น ส่งผลให้บุคคลมีความสุขสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ จำกัดสิ่งเศร้าหมอง ที่เรียกว่า กิเลส ดังนั้น การหมั่นบำเพ็ญบุญจึงเป็นการช่วยลดละเลิกความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความมีใจคับแคบ ตระหนี่ถี่เหนียว หวงแหน ยึดติดลุ่มหลงในวัตถุสิ่งของ อันเป็นสาเหตุหนึ่ง ของความทุกข์ให้ออกไปจากใจ ทำให้ใจเป็นอิสระ พร้อมจะก้าวต่อไปในคุณความดีอย่างอื่น หรือเปิดช่องให้นำเอาคุณสมบัติอันดีงามอื่นๆ มาใส่เพิ่มเติมแก่ชีวิต เป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ขณะเดียวกันบุญก็เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดภavnาวาบูชา บุคคลที่หมั่นบำเพ็ญบุญมักเป็นคนน่าบูชา เพราะเป็นบุคคลผู้มีคุณธรรมมีความดี บุญจึงทำให้เกิดภavnาวาบูชาแก่ผู้ที่บำเพ็ญบุญและเมื่อได้ทำบุญแล้ว จิตใจก็อิ่มเอิบเป็นสุขที่ประณีตลึกซึ้งขึ้นไป เป็นความสุขที่ยั่งยืน ยาวนาน และเป็นความสุขที่สงบประณีต เพราะการได้บำเพ็ญบุญมาดีแล้วจึงส่งผลให้มีความสุข ตลอดถึงส่งผลให้ไปสู่พระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้

๒.๑.๒ ความหมายตามคำอธิบายของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พม. ธรรมธโร) ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” หมายถึง กรรมที่ทำ ด้วยเจตนาดีมีจิตสะอาดผ่องใส ผลลัพธ์จะออกมาเป็นความสุขท่านเรียกว่า บุญ ใจจะเป็นผู้สั่ง ให้เกิดการกระทำทางกายและทางวาจา การแสดงออกทางกายและทางวาจาที่เป็นบุญ เรียกว่า กายสุจริต วิจิสุจริต^{๑๘}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” คือ เครื่องชำระสันดาน ความดี กรรมดี ความประพฤติชอบทางกายวาจาและใจ กุศลกรรม ความสุข และกุศลธรรม^{๑๙}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” มีความหมายที่สำคัญอยู่ ตรงที่ตรงกันข้ามกับบาป ดังนั้น โดยหลักทั่วไปจึงถือว่า บุญเป็นเครื่องชำระบาป เมื่อชำระบาป ได้ก็ทำให้สบายใจ เพราะฉะนั้น เมื่อก้าวโดยผล บุญก็เป็นชื่อของความสุข ความสบายใจ ความพอใจ ความอิ่ม

^{๑๖} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๒๕๑๐๘.

^{๑๗} อง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐., ข.อิติ (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๖๖.

^{๑๘} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พม. ธรรมธโร), มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๘๖.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๒.

ใจนั่นเอง ความสบายใจหรือความสุขนี้มีอยู่เป็นชั้นๆ และสำคัญอยู่ที่ว่าจริง หรือไม่จริง ถ้าเป็นบุญจริง ต้องเป็นการทำลายสิ่งๆที่เรียกว่า ตัวกู-ของกู จึงจะเป็นบุญจริงไม่เป็น บุญปลอม^{๒๐}

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร) ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” มีความหมาย อยู่ ๔ ประการ คือ (๑) แปลว่า ชำระ หมายความว่า ชำระกาย ชำระวาจา และชำระใจให้สะอาดดุจสบู่ฟอก ผ้าให้สะอาด (๒) แปลว่า เต็ม หมายความว่า ผู้ปฏิบัติต้องเต็มใจทำ และยัง ใจของผู้ทำให้เต็มเปี่ยมไปด้วยความดี (๓) แปลว่า กรอง หมายความว่า กรองกิเลสชั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นละเอียดทั้งตามส่วน สัตว์ของบุญ และ (๔) แปลว่า ความสุข หมายความว่า บุญนั้น เป็นเหตุให้เกิดความสุข ทั้งภพนี้และภพหน้า^{๒๑}

พระเทพสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ) ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” มีความหมายอยู่ ๓ ลักษณะ คือ (๑) บุญ หมายถึง สภาพของจิต หรือคุณภาพของจิตที่ผ่องใส (๒) บุญ หมายถึง ความสุขความเจริญ และ (๓) บุญ หมายถึง การทำความดี เช่น การให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น ะ^{๒๒}

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” เมื่อกกล่าวโดยสภาพ ได้แก่ คุณชาติที่ชำระ สันดานให้ผ่องใส กล่าวโดยเหตุ ได้แก่ การทำความดี กล่าวโดยผล ได้แก่ ความสุข^{๒๓}

พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์ ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” ตามความหมายของพระพุทธศาสนา หมายถึง อาการที่จิตดีขึ้นเจริญขึ้น พัฒนาการไปในทางที่ดี แต่ความดีของจิตนั้น ส่วนใหญ่ก็ คือความบริสุทธิ์ สะอาด อีกอย่างหนึ่ง คำว่า “บุญ” หรือ “บุญญะ” แปลว่า ขาว สะอาด ผุดผ่อง การกระทำที่เรียกว่า การทำบุญ ก็ต้องเป็นการกระทำที่ทำให้จิตเปลี่ยนแปลงสภาพไปในทางที่ดี ขึ้นนั่นเอง^{๒๔}

สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” แปลว่า เครื่องชำระ พระพุทธศาสนาหมายเอา กุศล ความดี ความงาม เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ปราศจาก อาสวกิเลส ดังนั้น วิธีที่จะทำได้บุญตามหลักพระพุทธศาสนาจึงอยู่ที่ต้องละเว้นชั่วทำความดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์^{๒๕}

^{๒๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), บุญยิ่งกว่าบุญ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

^{๒๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สัมปชัญญะ, ๒๕๔๔), หน้า ๔๗.

^{๒๒} พระเทพสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ), โทษของกาม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ขวนพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕.

^{๒๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

^{๒๔} ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ. ประมวลศัพท์ ๖ ทาง, กรุงเทพมหานคร : บริษัท สารมวลชน, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๐.

^{๒๕} สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พุทธศาสน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๙), หน้า ๑๑๐.

วสิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” ว่าโดยส่วนเหตุ ได้แก่สิ่งที่ชำระจิตใจให้สะอาดว่าโดยส่วนผล ได้แก่ความสุข ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย อย่ากลัว ต่อบุญเลย เพราะคำว่า บุญนี้เป็นชื่อของความสุข”^{๒๖}

ประยูร ดิษฐานพงศ์ ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “ปุญญ” คำว่า “ปุญญะ” นี้ แปลว่า ชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ เหมือนกับเรานำสบู่หรือผงซักฟอกไปซักฟอกเสื้อผ้าให้สะอาดฉฉินใด การชำระจิตใจก็ฉฉินนั้น^{๒๗}

ธ. ธรรมศรี (นามแฝง) ได้นิยามคำว่า “บุญ” ไว้ในหนังสืออานิสงส์ ๑๐๙ ดังนี้

๑. หมายความว่า ชำระ คือ ชำระกายให้สะอาดด้วยไม่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ชำระปากให้สะอาดด้วยการไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ ชำระใจให้ สะอาดด้วยไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่คิดประทุษร้ายผู้อื่น ไม่คิดเห็นผิดไปจากหลักธรรม

๒. หมายความว่า เต็ม คือ ทำใจให้เต็มด้วยการทำ การพูด การคิดที่สุจริตหรือที่ เรียกว่า ความดี

๓. หมายความว่า กรอง คือ กรองกิเลสอย่างหยาบที่แสดงออกมาให้ปรากฏแก่ตา ผู้อื่น เช่น ความโกรธออกเสีย กรองกิเลสอย่างกลาง เช่น ความพอใจในกามคุณ คือ หลงผิดใน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสออกเสีย และกรองกิเลสอย่างละเอียดที่เรียกว่าอาสวะ ซึ่งหมักต้องอยู่ ในใจออกเสีย

๔. หมายเอาเหตุให้เกิดความสุข คือ สุขกายเพราะไม่ต้องถูกจำจอง ไม่ต้องถูกตีให้ร่างกายบอบช้ำ ไม่ต้องถูกฆ่า สุขใจเพราะไม่ต้องสะดุ้งกลัวความผิดจะตามมาสนอง

สุขภาพที่ชำระให้เกิดความสะอาด – กรองกิเลสออกจากใจ – ทำใจให้เต็มด้วยความดี - เหตุให้เกิดความสุข ทั้ง ๔ ประการนี้คือ บุญ^{๒๘}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” คือ การ กระทำ ความดีตามหลักคำสอนในศาสนา ความดี คุณงามความดี^{๒๙}

พจนานุกรม บาลี - ไทย ฉบับภูมิพลโลกิขุ ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” ศัพท์บาลีว่า ปุญญ แปลว่า กรรมดี ความดี กุศล^{๓๐}

^{๒๖} วสิน อินทสระ, สาระสำคัญแห่งมงคล ๓๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๓๐), หน้า ๖๕.

^{๒๗} ประยูร ดิษฐานพงศ์, พ.ด.อ., ทำบุญอย่างไรจึงจะได้บุญ, (กรุงเทพมหานคร: ไพลิน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๒๘} ธ. ธรรมศรี (นามแฝง), อานิสงส์ ๑๐๘ กัณฑ์, กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียงจงเจริญ, มปป.), หน้า ๕๒๗-๕๒๘.

^{๒๙} ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๓๐.

^{๓๐} พจนานุกรม บาลี - ไทย ฉบับภูมิพลโลกิขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ ภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๗.

ปทานุกรมบาลี - ไทย อังกฤษ - สันสกฤต ได้กล่าวไว้ว่า “บุญ” หรือ ปุญญะ หมายถึง กุศลกรรมหรือธรรมชาติด้านชำระ^{๓๑}

สรุปได้ว่า บุญ คือ เครื่องชำระ กาย วาจา และใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสหรือเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย เป็นกรรมดี (กุศลกรรม) อันประกอบด้วยเจตนาบริสุทธิ์ ส่งผลให้ เกิดความสุข ความเจริญ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

๒.๑.๓ บุญและกุศล

คำว่า “บุญ” และ “กุศล” นั้นในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นคำที่ถูกนำมาใช้เพื่อกล่าวความดีหรือสิ่งที่ดีในลักษณะที่มีความคาบเกี่ยวและคล้ายคลึงกันอยู่พอสมควร อีกทั้งเมื่อพิจารณาในรายละเอียดก็จะพบว่ามีความหมายค่อนข้างกว้าง โดยเฉพาะบุญ-กุศล ในความหมายที่เราเข้าใจกันดีโดยทั่ว ๆ ไปว่า “ความดี” หรือ “การทำความดี” ก็เข้าใจในกรอบความหมายเดียวกันและในความหมายที่จำเพาะตามรูปศัพท์ เช่น หมายถึง “เครื่องชำระสันดาน”^{๓๒} และ “สภาวะทำลายบาป ธรรมอันน่าตำหนิ”^{๓๓} ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงคำว่า “บุญกุศล” แล้วอาจมีบางคนเข้าใจเป็น เพียงการทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่งหรือรูปแบบพิธีกรรมที่กระทำตามความเชื่อทางศาสนาหรือประเพณี นิยมที่สังคมถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเท่านั้นและอาจมีความเข้าใจสับสนในเรื่องผลสำเร็จของบุญและกุศลทำให้เกิดความมั่งหวังผลสำเร็จในเชิงรูปธรรมที่ตนเชื่อว่าจะพึงได้รับจากการกระทำนั้น ๆ โดยเฉพาะความเข้าใจว่าผลสนองของบุญกุศลจักสำเร็จเป็นวัตถุสิ่งของ ดังตัวอย่างคำพูดว่า “คนนี้ทำบุญกุศลมาดีจึงร่ำรวยเป็นเศรษฐีมีทรัพย์สมบัติมาก” หรือ “คนนี้ทำบุญ กุศลมากเลยถูกล็อตเตอรี่รางวัลที่หนึ่ง”

ความเชื่อเช่นนี้ เป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนบางคนมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่าบุญกุศลสามารถอำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลใดโดยที่เขาไม่ต้องขวนขวายทำความเพียรอย่างอื่นเพียงกระทำบุญอย่างเดียวก็ทำให้ร่ำรวยได้ไม่ใส่ใจสืบค้นถึงต้นเหตุของความร่ำรวยว่าเขาอาจจะขยันทำมาหากินหรือประกอบสัมมาอาชีพจนประสบผลสำเร็จร่ำรวยเป็นเศรษฐีก็ได้ จึงพลอยทำให้กระทำบุญเพื่อหวังผลสำเร็จเชิงวัตถุซึ่งเป็นความดีที่เจือด้วยกิเลส คือ ความโลภที่เกินขอบเขตอย่างที่เราเรียกว่ากระทำบุญเชิงพาณิชย์หรือกระทำบุญแบบค่างาไรเกินควร กล่าวคือลงทุนกระทำบุญเพียงเล็กน้อยแต่หวังผลกำไรที่ยิ่งใหญ่และต้องการได้ผลแบบฉับพลันทันตาเห็น ไม่ยึดถือหลักความจริงที่อิงเหตุปัจจัยเป็นเกณฑ์วินิจฉัย เลยทำให้ขัดแย้งกับหลักพระพุทธศาสนาที่สอนให้เชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมอย่างมีเหตุผล (กรรมวาตะ) และเชื่อความเพียรพยายามเป็นเหตุให้ผลดีผล (วิริยวาตะ)

^{๓๑} กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๐.

^{๓๒} หลวงเทพธรรมานุศิษฎ์ (ทวี ธรรมธัช), ธาตุப்புติปกาส, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๒๔๓.

^{๓๓} พระอนุรุทธอาจารย์ และพระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสาราภิวังศ, (กรุงเทพมหานคร: ทางหุ่นสวนจำกัดไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๑.

ความเข้าใจดังกล่าวทำให้บุญและกุศลถูกมองอย่างผิวเผินไม่เข้าถึงแก่นแท้ที่ถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและมักจะถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตแคบ ๆ เพียงการให้ทานเท่านั้นไม่ได้สืบทอดไปถึงการรักษาศีลและเจริญภาวนาซึ่งเป็นบุญในระดับที่สูงขึ้นไปด้วยถือว่าการให้ทานเป็นสิ่งที่กระทำได้ง่ายทั้งคาดหวังว่าผลของการให้ทานจะสำเร็จเป็นความพร่างพรอมทางวัตถุ อันเป็นปัจจัยอำนวยชีวิตต่าง ๆ ซ้ำยังอาจเข้าใจว่าศีลและภาวนาเป็นส่วนที่แยกขาดจากความหมายของบุญและกุศลทั้งที่ความจริงแล้วบุญและกุศลมีนัยลึกซึ้งมากกว่ารูปแบบพิธีกรรมทางศาสนาหรือประเพณีนิยมที่สังคมถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตามที่เขาใจกันและมีความหมายหลายประการ ดังต่อไปนี้

บุญตามความหมายเชิงนิรุกติศาสตร์ หมายถึง สภาพที่กลั่นกรองและชำระสันดานที่เกิดกิเลสขึ้น (ยถถ สยํ อูปปนํ ตํ สมนํ ปุณฺณํ วิโสเธตติ จ ปุณฺณํ)^{๓๔} สภาพที่กลั่นกรองกรรม ซึ่งเป็น การกระทำของตน สภาพที่ยังอาศัยของผุกระทำกรรมนั้นให้บริบูรณ์และสภาพที่ทำให้เกิดภพอันน่าบูชา (ปุณฺณํ ตอตฺตโน การกํ ปุเรติ จสฺส อหฺมาสยํ ปุชฺชณฺจ ภวํ นิพฺพตฺเตตติ ปุณฺณํ)^{๓๕}

ความหมายเหล่านี้แสดงถึงบุญในเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับกลั่นกรองชำระจิตใจรวมทั้งกริยาอหฺมาสยของบุคคลให้สะอาดและตั้งงามก่อให้เกิดภาวะที่น่าชื่นชม นายกอง นับถือ มุ่งถึงสภาพของบุญที่แสดงผลต่อพฤติกรรมและจิตใจของบุคคลเป็นหลัก

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของบุญไว้ว่า “การกระทำที่ดีตามหลักคำสอนในศาสนา ความดี คุณงามความดี” ความหมายนี้นอกจากจะมีความเกี่ยวข้องกับหลักคำสอนทางศาสนาแล้ว ยังให้ความหมายในเชิงกว้างคือการกระทำคุณงามความดีต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้จำเพาะลงไปว่าเป็นความดีประเภทใด เพียงแต่สิ่งใดก็ตามที่บุคคลประพฤติแล้วก่อให้เกิดความดีงามและความสุขแก่ตนและบุคคลอื่นก็นับว่าเป็นบุญทั้งนั้น

ส่วนคำว่า “กุศล” มีความหมายกว้าง ๆ ว่า “ฉลาด ชำนาญ สบาย เอื้อหรือเกื้อกูล เหมาะต้งามเป็นบุญคล่องแคล่วตัดโรคหรือตัดสิ่งชั่วร้ายที่น่ารังเกียจ” และมีความหมายเชิงนิรุกติศาสตร์อยู่ ๕ ประการคือ

๑. สภาพที่กระทำบาปกรรมอันน่าตำหนิให้วันไหน คือให้สันคลอน พินาศไป
๒. สภาพที่กำจัดบาปกรรมที่นอนเนื่องในกระแสดิจของเหล่าสัตว์ โดยอาการอันน่าตำหนิ
๓. สภาพอันบุคคลพึงถือเอาด้วยปัญญา ซึ่งกระทำบาปกรรมอันน่าตำหนิให้อ่อนกำลังหรือให้หมดไป
๔. สภาพอันตัดทอนฝ่ายเศร้าหมองเหมือนหยาดน้ำที่บาดมือ
๕. สภาพอันทำลายบาปกรรมอันน่าตำหนิ

^{๓๔} พ.ว.อ. (ไทย) ๒๔/๓๑.

^{๓๕} พ.ปฎ.อ. (ไทย) ๒/๓๘๕.

นอกจากนั้น บุญและกุศลทั้งสองคำนี้ มีคำที่มีความหมายแสดงลักษณะหรือคุณสมบัติอยู่หลายคำด้วยกัน โดยบุญมีคำแสดงลักษณะอยู่ ๓ คำ^{๓๖} คือ

๑) กัลยาณะ หมายถึงกรรมอันมีโทษไปปราศ กรรมไม่มีโทษ กรรมอันบัณฑิตพึงนับความดี ความงาม^{๓๗} หมายความว่า บุญเป็นสิ่งที่ดีงาม ซึ่งหากบุคคลกระทำไปแล้ว ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ ปราศจากโทษ เช่น ผู้ที่ใฝ่หาจนยอมเป็นผู้สร้างประโยชน์แก่บุคคลอื่น อันส่งผลที่เขาพึงได้รับคือชื่อเสียงด้านดีงามจักกระฉ่อนขจรไกล ดังนั้น บุญจึงจัดเป็นกัลยาณธรรมอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นกรรมที่ก่อให้เกิดสิ่งที่ดีงามเสริมสร้างให้บุคคลผู้กระทำมีคุณธรรมและ คุณสมบัติที่พึงประสงค์เป็นผู้ที่น่าเคารพนับถือ

๒) กุศล หมายถึงความดี ความงาม สิ่งที่ดี สิ่งที่ชอบ ความสบาย ความไม่มีโรค เป็นคำที่ใช้แทนความหมายของบุญได้ในบางแง่ โดยกุศลใช้ในแง่ของการกระทำคือกรรมก็ได้มอง ลึกลงไปถึงตัวสภาวะธรรมก็ได้ ส่วนบุญมักเล็งแต่ในแง่กรรมคือการกระทำ^{๓๘} แต่กระนั้นทั้งบุญและกุศลก็มีนัยที่แสดงถึงการทำความดีเหมือนกัน ต่างแต่เพียงว่าบุญมักถูกแสดงความหมายแคบกว่ากุศล ส่วนกุศลกินความหมายครอบคลุมถึงบุญด้วย คำว่า “กุศล” ที่ใช้เป็นคำแทนความหมายของบุญในที่นี้ จัดเป็นกุศลในระดับโลกียะหรือโลกียกุศลเท่านั้น อย่างไรก็ตามกุศลก็เป็นธรรมที่บุคคล ควรยึดถือปฏิบัติเพื่อประโยชน์และความสุขของตน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ชาวเกสบุตรตนิคมว่า “เมื่อใดพวกท่านรู้อยู่ตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนพากันสรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครถือปฏิบัติครบถ้วนแล้วยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข เมื่อนั้นพวกท่านควรบำเพ็ญธรรมเหล่านั้นอยู่เถิด”^{๓๙}

๓) สุภาะ หมายถึงความงาม ความชอบใจ โชคดีเจริญ เป็นที่ชอบใจ^{๔๐} คำนี้ใช้แสดงความหมาย ๒ แง่ คือ แง่ของความงามทางรูปกายก็ได้ เช่นคำพูดว่า “พระนางมัทรีทรงงดงามทั่วพระวรกาย”^{๔๑} ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความงามของรูปกายทั้งหมดนั้นเป็นผลของการสั่งสมบุญไว้ในปางก่อน^{๔๒} หรือพระพุทธพจน์ว่า “มนุษย์ผู้ต้องการสุขอันยั่งยืน ปราศจากสุขอันเลิศ หรืออยากได้ความงามอันเลิศพึงในมนุษย์จึงควรถวายข้าวยาคุแห” และแง่ของความงามทางจิตใจหรือที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตให้ดีงามก็ได้ เช่น การฟังพระสัทธรรมเป็นความงาม^{๔๓}

^{๓๖} หลวงเทพรัตนานุกิษฏ (ทวี ธรรมธัช), ธาตุปปทีปกา, หน้า ๒๔๓.

^{๓๗} ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้า ๑๗๙.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๗๑.

^{๓๙} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๕๐๕/๒๔๖.

^{๔๐} ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๗๕๙.

^{๔๑} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๐๗๑/๓๗๑.

^{๔๒} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๙/๑๒.

^{๔๓} ชุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๙๔/๕๐๔.

ความงามที่ปรากฏขึ้นในจิตใจไม่จำเพาะว่าต้องพึงธรรมเท่านั้น แม้บุญกิริยาอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดความงามแก่จิตใจก็ถือว่าเป็นความงามได้ แต่ในที่นี้มุ่งประสงค์เอาความงามที่ปรากฏขึ้นในจิตใจ เพราะแสดงความหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำบุญได้ชัดเจนกว่าความงามทางรูปกาย ด้วยเหตุนี้คนที่ยินมกระทำบุญนอกจากจะเป็นผู้มีพฤติกรรมที่ดีงามทางกาย วาจาและมีจิตใจที่ดีงามแล้วยังได้ชื่อว่ามีภาพลักษณ์งาม เป็นที่รัก เป็นที่พึงพอใจของบุคคลอื่นด้วย

ส่วนคำที่มีความหมายแสดงลักษณะหรือคุณสมบัติของกุศล มีอยู่ ๔ คำ คือ

๑) อโรคะ แปลว่า ความไม่มีโรค คือสภาพจิตที่ไม่มีโรค อย่างที่นิยมเรียกกันบัดนี้ว่า สุขภาพจิต หมายถึงสภาวะหรือองค์ประกอบที่เกื้อกูลต่อสุขภาพจิต ทำให้จิตไม่ป่วยไข้ ไม่ถูกบีบคั้น ไม่กระสับกระส่ายเป็นจิตแข็งแรง คล่องแคล่ว สบาย ใช้งานได้ดีเป็นต้น

๒) อนวัชชะ แปลว่า ไม่มีโทษ หรือไร้ตำหนิ แสดงถึงภาวะที่จิตสมบูรณ์ ไม่บกพร่อง ไม่เสียหายหรือไม่มีของเสีย ไม่มีวัชหมอง ไม่ขุ่นมัว สะอาด เกลี้ยงเกลา เอี่ยมอ่อง ผ่องแผ้ว เป็นต้น

๓) โกศลสัมภุต แปลว่า เกิดจากปัญญาหรือเกิดจากความฉลาด หมายถึง ภาวะที่จิตประกอบอยู่ด้วยปัญญาหรือมีคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความรู้ความเข้าใจ สว่าง มองเห็นหรือรู้เท่าทันความเป็นจริง สอดคล้องกับหลักที่ว่ากุศลธรรมมีโยนิโสมนสิการ คือความรู้จักคิดแยกคายหรือรู้จักทำใจอย่างฉลาดเป็นปทัฏฐาน

๔) สุขวิบาก แปลว่า มีสุขเป็นวิบาก คือเป็นสภาพที่ทำให้มีความสุข เมื่อกุศลธรรมเกิดขึ้นในใจย่อมเกิดความสุขสบายคล่องใจในทันทีนั่นเอง ไม่ต้องรอว่าจะมีผลตอบแทนภายนอกหรือไม่ เหมือนกับวารางกายแข็งแรงไม่มีโรคเบียดเบียน (อโรค) ไม่มีสิ่งสกปรกเสียหาย ไม่มีมลทินหรือของที่เป็นพิษภัยมาพองพาน (อนวัชชะ) และรู้ตัวว่าอยู่ในที่นั้นคงถูกต้องเหมาะสม (โกศลสัมภุต) ถึงจะไม่ได้เสพเสวยสิ่งใดพิเศษออกไปก็ย่อมมีความสุขสบายได้เสวยความสุขอยู่แล้วในตัว^{๔๔}

นอกจากนั้น คัมภีร์บางแห่งยังได้แสดงคุณสมบัติของกุศลไว้อีก ๓ คำ คือ เฉกะ แปลว่า “ฉลาด” มีความหมายว่า กุศลเป็นภาวะที่ฉลาดประกอบด้วยปัญญา เขมะหรือเกษมในภาษาไทยมีความหมายว่า ปลอดโปร่ง มั่นคง ปลอดภัย และนิทรรณะ แปลว่า ปราศจากความกระวนกระวาย^{๔๕}

๒.๑.๓.๑ ความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างบุญกับกุศล

ดังที่กล่าวแล้วว่า คำว่า “บุญ” และ “กุศล” เป็นคำที่ไขแทนกันได้ในบางแง่มุมรวมทั้งมีความหมายทั่วไปคล้ายคลึงใกล้เคียงกันจนบางครั้งก็ทำให้เกิดปัญหายุงยากเกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องบุญและกุศล เนื่องจากแยกแยะไม่ออกว่าอย่างไรควรเรียกว่า “บุญ” อย่างไรควรเรียกว่า “กุศล” นอกจากนั้นแล้วความเข้าใจที่สับสนนี้ก็ยังสามารถทำให้เกิดความคละปนกันระหว่างบุญและกุศลจนมองไม่เห็นความแตกต่างกัน ทั้งที่ความจริงแล้วทั้งสองอย่างมีความแตกต่างกันอยู่หลายประการดังจะกล่าวข้างหน้า

^{๔๔} วิสุทธิ. ฎีกา (ไทย) ๓/๖๑-๖๓.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๖๔.

เพื่อความเข้าใจในเรื่องบุญและกุศลชัดเจนยิ่งขึ้น ลำดับแรกจะกล่าวถึงความคล้ายคลึงระหว่างบุญกับกุศลก่อน โดยคำทั้งสองนี้มีความคล้ายคลึงกันอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. ความคล้ายคลึงในด้านความหมายทั่วไป คือเมื่อกล่าวถึงความหมายกว้าง ๆ บุญ หมายถึง “ความดี หรือ คุณงามความดี”^{๔๖} ส่วนกุศล หมายถึง “สิ่งที่ดีที่ชอบ”^{๔๗} จะเห็นได้ว่าทั้งบุญและกุศลต่างก็หมายถึงความดีเหมือนกัน จึงกล่าวได้ว่าการทำความดีทุกอย่างสามารถเรียกว่า “บุญ” ก็ได้ “กุศล” ก็ได้ หากใช้ในความหมายทั่วไป ไม่ใช่ในความหมายเชิงนิรุกติศาสตร์ซึ่งบุญและกุศลมีความแตกต่างกันในเรื่องของความหมายและเนื้อหาสาระบางประเด็น

ในกรณีที่บุญและกุศลมาด้วยกัน เข้าคู่กันหรือใช้แทนกัน จึงเป็นเรื่องของการกระทำ ความดีระดับพื้นฐานทั่วไป ดังกรณีตัวอย่างของ นางเทพธิดา ที่ไปเกิดอยู่ในปลัดังกวิมานถูกพระมหาโมคคัลลานเถระถามว่า ไດกระทำบุญอะไรถึงมาเกิดในวิมานนี้ นางเทพธิดาตอบว่าเมื่อครั้งเป็นมนุษย์นางได้กระทำกุศลกรรมหลายอย่าง เช่น รักษาศีล ๕ และศีลอุโบสถอย่างเคร่งครัด ทั้งมีความรักภักดีต่อสามี ปรนนิบัติอย่างสมฐานะภรรยาที่ดีทุกประการ ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์โกรธง่าย ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ในมนุษย์โลกก็เป็นผู้มีส่วนแห่งภพอันวิเศษพอสิ้นชีพิตักษัยแล้วจึงมาเกิดเป็นนางเทพธิดาผู้มีฤทธิ์ในวิมานอันรื่นรมย์^{๔๘} ความดีที่นางเทพธิดาได้กระทำจะเรียกว่าบุญก็ได้หรือกุศลในระดับของโลกียะก็ได้ เพราะยังอยู่ในขั้นของโลกียวิสัย

๒. ความคล้ายคลึงในด้านการทำความดี โดยที่บุญและกุศลต่างก็แสดงถึงการทำความดีเหมือนกันและเป็นที่ตั้งแห่งอันสงสหรือผลดีที่จะพึงได้รับจากการทำความดีนั้น ๆ เช่นกัน จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบหลายอย่าง มีความบริสุทธิ์แห่งจิตของผู้กระทำ เป็นต้น มี พระพุทธดำรัสที่แสดงถึงการทำความดีและกุศลรวมทั้งอันสงสที่เกิดจากการกระทำนั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย หวงบุญ หวงกุศล ๔ ประการนี้ นำความสุขมาให้อันนวยอารมณอันเลิศให้มีสุขเป็นวิบาก เป็นไปเพื่อเกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขอันน่าปรารถนา นำใคร่ที่น่าพอใจ”^{๔๙}

พระพุทธดำรัสนี้ แสดงความสัมพันธ์ของบุญและกุศลที่เมื่อบุคคลได้กระทำแล้วก็ย่อมจะกลายเป็นหวงบุญหวงกุศลซึ่งสามารถอันนวยอารมณอันสงสแก่ผู้กระทำหลายประการ แต่ที่ทรงมุ่งหมายสำหรับผู้ที่อยู่ในกามาวจรภูมิ คือยังมีความปรารถนากามสุขอยู่ ไม่ได้ทรงมุ่งหมายถึง โลกุตระภูมิ เพราะการทำความดีของบุคคลนั้นมีความแตกต่างกัน คือ พระอริยบุคคลประเภท สุขบุคคลในชั้นต้น ๆ เช่น พระโสดาบันจะทำความดีเพื่อเป็นปัจจัยแห่งการใดคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไป ซึ่งหากเอาภูมิจิตภูมิธรรมของท่านมาเป็นเกณฑ์วัดแล้ว การทำความดีประเภทนั้นไม่ควรจัดอยู่ในระดับของบุญ เนื่องจากจิตของพระอริยบุคคลอยู่ในภูมิของโลกุตรซึ่งเป็นฝ่ายกุศลขั้นสูงแล้วเวลากระทำ

^{๔๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕, หน้า ๔๘๑.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕.

^{๔๘} พ.ช.(ไทย) ๒๖/๓๑/๔๓-๔๕.

^{๔๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๒/๗๓.

บุญก็กระทำด้วยจิตที่เป็นกุศล ไม่ระคนด้วยความปรารถนาที่เป็นกิเลส เช่น ตัณหา (อยากได้ ผลตอบแทนหรืออยากมีอยากเป็น) และทิฐิ (เชื่ออย่างมั่งาย เียงไปข้างสีลัพพตปรามาส) ส่วนโลกียปุณฺชนทั้งหลายโดยมากกระทำมาดี เพื่อความสุขในสัมปรายภพ เช่น การไปเกิดในสวรรค์ ซึ่งจัดอยู่ในระดับของบุญหรือกุศลในระดับโลกียะ

ดังนั้น ความคล้ายคลึงในด้านการทำความดีระหว่างบุญกับกุศลนี้ จึงจำกัดขอบเขตอยู่ที่ความดีขั้นพื้นฐานซึ่งจัดเป็นบุญหรือโลกียกุศลเท่านั้น ยังไม่ถึงขั้นโลกุตระกุศลซึ่งเป็นกุศลประเภทที่ไม่มีความติดข้องในโลกามิสไม่ถูกตัณหาและทิฐิครอบงำ

สำหรับความแตกต่างของบุญและกุศลนั้น แยกออกเป็น ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑. ความแตกต่างในด้านรูปศัพท์ ความหมายและคำแสดงลักษณะ มีความชัดเจนอยู่แล้วว่าบุญและกุศลมีความแตกต่างกันในด้านรูปศัพท์ ความหมายและคำแสดงลักษณะบางคำ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ว่าด้วยความหมายของบุญและกุศล แต่ที่มีความแตกต่างกันอีกประการหนึ่งคือ บุญมักมีความหมายส่อไปในทางโลกียะ หรือมีเป้าหมายขั้นต่ำต่ำเพียงระดับโลกียสุขซึ่งแสดงถึงความปลอดภัยที่จะวายนอยู่ในวงจรของสังสารวัฏเสียโดยมาก เช่น บุคคลกระทำบุญแล้วปรารถนาสวรรค์ หรือความสมบูรณ์แห่งชีวิตของมนุษย์ เป็นต้น ว่าความพรั่งพร้อมแห่งปัจจัย ๔ ที่เรียกว่า โภค สมบัติ หรือความสมบูรณ์แห่งรูปกายที่เรียกว่ารูปสมบัติ ส่วนกุศลมักมีความหมายส่อไปในทางโลกุตระหรือมีเป้าหมายขั้นสูงเพื่อหลุดพ้นไปจากวงจรของสังสารวัฏ เช่น พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นปัจฉิมแห่งการบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอันสามารถทำลายวงจรแห่งสงสารซึ่งทำให้ชีวิตต้องเวียนวนอยู่หลายภพชาติได้ แม้ว่าในบางกรณีบุญจะมีความหมายสูงเท่ากับกุศลคือเป็นโลกุตระบุญและกุศลจะมีความหมายต่ำเท่ากับบุญ คือเป็นโลกียกุศลก็ตาม นั้นเป็นการจำแนกแยกแยะประเภทเพื่ออำนวยความสะดวกอธิบายความหมายของทั้งบุญและกุศลเท่านั้น ไม่ใช่สาระที่จะนำมาอธิบายในงานวิจัยนี้

๒. ความแตกต่างในด้านประเภท หากจัดประเภทของบุญและกุศลแล้วเราสามารถเห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยเมื่อจัดประเภทของบุญตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีหลักใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการ เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ”^{๕๐} และจัดประเภทตามนัยของคัมภีร์อรรถกถาที่มีอยู่ ๑๐ ประการดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้า

อีกนัยหนึ่งคัมภีร์อรรถกถาฝ่ายพระสูตรยังจัดประเภทของบุญอีก ๒ ประการ คือโลกียบุญและโลกุตระบุญ โดยให้อรรถาธิบายว่า “ผลแห่งบุญ ที่เป็นโลกียะและโลกุตระยอมเจริญ”^{๕๑}

อีกแห่งหนึ่งแสดงนัยของโลกุตระบุญว่า “แม่บุญที่เป็นโลกุตระนี้ ย่อมเจริญตราบจนสิ้นอาสวะ”^{๕๒} การจัดประเภทของบุญตามนัยนี้ แม้จะมีการแบ่งเป็นระดับโลกียะและโลกุตระเหมือนกับประเภทของกุศลตามนัยของอรรถกถาฝ่ายอภิธรรมก็ตาม แต่ก็ถือว่าม่น้อยแห่งมากที่แสดง

^{๕๐} อก.อฏฐก. ๒๓/๑๒๖/๒๔๕.

^{๕๑} ที.ปา.อ. ๓/๕๐.

^{๕๒} ที.ปา.อ. ๓/๖๘.

ความหมายของบุญสูงขึ้นไปมาถึงระดับโลกุตระเช่นนี้ เพราะโดยมากแล้วนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ต่างก็นิยมว่าบุญจัดอยู่ในระดับโลกียะ ไม่ถึงระดับโลกุตระ

นอกจากนั้น บุญยังอาจแบ่งประเภทออกได้อีก ๒ ประเภท คือ โอปธิกบุญ^{๕๓} คือ บุญที่มีอุปธิเป็นผล บุญที่เนื่องด้วยอุปธิ หรือบุญที่อำนวยความสะดวกแก่เบญจขันธ์ จัดเป็นฝ่ายโลกียะประการหนึ่ง และอโนปธิกบุญ คือบุญที่ตรงกันข้ามกับโอปธิกบุญ จัดเป็นฝ่ายโลกุตระประการหนึ่ง แต่อโนปธิกบุญ ไม่ปรากฏว่ามีการกล่าวถึง มีแต่กล่าวถึงโลกุตระบุญเท่านั้น ที่จัดไว้เป็นประเภทหนึ่งของบุญก็เพื่อมุ่งหมายให้ใช้เป็นหลักเทียบเคียงเท่านั้น เพราะเมื่อมีโอปธิกบุญก็ส่อความว่าจะมีอโนปธิกบุญด้วย เหมือนการจัดประเภทของกุศลที่เมื่อมีโลกียกุศลก็ต้องมีโลกุตระกุศลด้วยและเมื่อมีโลกียบุญก็ต้องมีโลกุตระบุญด้วยนั่นเอง

สวนกุศลมีหลายประเภท แบ่งประเภทโดยยอมี ๒ ประการ คือ

๑. วิภังค์นิสสิตกุศล คือ กุศลที่อิงอาศัยวิภังค์^{๕๔} หรือปัจจัยคามีกุศล^{๕๕} คือ กุศลที่ส่งผลสุคติ ปฏิสนธิและวิบาก กุศลประเภทนี้จัดอยู่ในโลกียกุศล

๒. วิภังค์นิสสิตกุศล^{๕๖} คือ กุศลที่อิงอาศัยวิภังค์คือพระนิพพานหรือปัจจัยคามีกุศล^{๕๗} คือ กุศลที่ไม่ส่งผลสุคติ ปฏิสนธิและวิภังค์ กุศลประเภทนี้จัดอยู่ในโลกุตระกุศล

อีกนัยหนึ่ง กุศลมี ๒ ประเภท^{๕๘} คือ

๑. วิภังค์คามีกุศล คือ กุศลที่อิงอาศัยวิภังค์ ตัวอย่างเช่น บิฑามารดาและบุตรธิดามีความรู้สึกที่อ่อนโยน มีความผูกพันรักใคร่และความหวังใยปรารถนาดี หวังดีต่อกัน กุศลประเภทนี้ให้ผลสูงสุด คือสมบัติของพระจักรพรรดิราชในมนุษยโลก

๒. วิภังค์คามีกุศล คือ กุศลที่อิงอาศัยวิภังค์คือพระนิพพาน ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ให้ผลสูงสุดคือการได้มรรคผลและนิพพานสมบัติ

สำหรับประเภทของกุศลโดยพิสดารมี ๔ ประการ^{๕๙} คือ

๑. กามาวจรกุศล คือ กุศลของผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ คืออารมณ์ทางอินทรี ๕ ได้แก่ สัตว์ผู้อยู่ในกามภพ ๑๑ ชั้น ประกอบด้วย อบายภูมิ ๔ มนุษย์โลกและสวรรค์ ๖ ชั้น

^{๕๓} ส.ส. ๑๕/๙๒๓-๙๒๔/๓๔๒.

^{๕๔} ม.ม.อ. ๑/๑๕๒.

^{๕๕} อภิ.ป.อ. ๔๘/๓๑๖.

^{๕๖} ม.ม.อ. ๑/๑๕๑.

^{๕๗} อภิ.ป.อ. ๔๘/๓๑๖.

^{๕๘} ที.ปา.อ. ๓/๕๑.

^{๕๙} อภิ.ส. ๓๔/๑๙๓-๒๗๔/๗๙-๑๐๘.

๒. รูปาวจรกุศล คือ กุศลอันเป็นภูมิของผู้ได้รูปฌาน ซึ่งปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์หรือเทวดาที่อยู่ในขั้นรูปพรหม ๑๖ ชั้น

๓. อรูปาวจรกุศล คือ กุศลอันเป็นภูมิของผู้ได้รูปฌานปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์หรือเทวดาที่อยู่ในขั้นอรูปพรหม ๔ ชั้น

๔. โลกุตรกุศล กุศลอันเป็นภูมิของหมู่พระอริยเจ้าซึ่งเลยพ้นจากโลกีย์ภูมิ ๓ ประการข้างตนนั้น

กุศลที่เป็นไปในภูมิ ๓ ซึ่งเป็นฝ่ายโลกีย์กุศล ได้แก่ กามาวจรกุศล รูปาวจรกุศลและอรูปาวจรกุศล ได้ชื่อว่า “อภัยคามิ” เพราะสั่งสมพอกพูนจิตและปฏิสนธิในวัฏฏะ^{๖๐} ส่วนกุศลประการที่ ๔ คือ โลกุตรกุศลนี้ ชื่อว่า “อภัยคามิ” เพราะรื้อทำลายจิตและปฏิสนธิซึ่งกุศลที่เป็นไปในภูมิ ๓ สั่งสมไว้ โดยกระทำให้ขาดปัจจัย^{๖๑} หรือกระทำให้สิ้นปัจจัยไป

สรุปแล้ว กุศลทุกประเภทดังกล่าวมารวมลงในกุศล ๒ ประการเท่านั้น คือ โลกีย์กุศลและโลกุตรกุศล

๓. ความแตกต่างในด้านจุดมุ่งหมาย โดยที่บุญมักถูกใช้ในระดับของการทำความดีขั้นพื้นฐาน ได้แก่ความดีที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายนิยมกระทำ อาทิการให้ทานและการรักษาศีล เพื่อมุ่งผลสนองคือ ความพรั่งพร้อมทางวัตถุหรือห้วงผลคือความสุขของชีวิตในภายหน้ากระทั่งในโลกหน้า บุญประเภทนี้เรียกว่า “โอปปิยบุญ” แปลว่า “บุญที่ยังมีอุปธิ ยังก่อให้เกิดขั้นธ” หมายความว่า เป็นบุญของคนที่อยู่ในโลก ซึ่งจิตใจยังห้วงผลอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ ยังเป็นบุญที่ระคนด้วยกิเลส^{๖๒} เหตุที่ยังปรารถนาความสุขอันเคลือบแฝงด้วยผลตอบสนองที่เป็นโลกามิสคือวัตถุสิ่งของหรือความพรั่งพร้อมสมบูรณ์แห่งชีวิตด้านอื่น ๆ ซึ่งชาวโลกพากันปรารถนา เมื่อบุคคลกระทำบุญแล้วปรารถนาโลกีย์สุข บุญที่ปลูกฝังสั่งสมไว้ก็จะอำนวยความสุขให้แก่บุคคลนั้นตามสมควรแก่กรรมของเขา ดังพระพุทธพจน์ในนิธิกถแห่งขุททกปาฐะว่า

ขุมทรัพย์คือบุญ (บุญนิธิ) นี้ อำนวยสมบัติที่นาพึงใจให้แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้ทุกอย่าง ผลซึ่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพากันปรารถนาทุกอย่างล้วนได้ด้วยบุญนิธินี้ ความมีผิวพรรณสวย ความมีเสียงไพเราะ ความมีทรวดทรงสมส่วน ความมีรูปร่าง ความเป็นอธิบดี ความมีบริวาร อิฐผลทุกอย่างนั้นล้วนได้ด้วยบุญนิธินี้ ความเป็นพระราชาประเทศราช ความยิ่งใหญ่ จักรพรรดิสุขอันชวนรัก ทั้งความเป็นเทวราชาในหมู่ทิพย์ อิฐผลทุกอย่างนั้นล้วนได้ด้วยบุญนิธินี้^{๖๓}

^{๖๐} อภ.ส.อ. ๔๖/๔๒๐.

^{๖๑} อภ.ส.อ. ๔๖/๔๒๑.

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ก้าวไปในบุญ, (กรุงเทพฯ: บริษัทสธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า

๔๓.

^{๖๓} ขุ.ขุ. ๒๕/๙/๑๒.

ดังนั้น จุดมุ่งหมายของบุญดังกล่าวมานี้ จึงเพ่งถึงความดีชนิดที่ปรารถนาจะมีภพใหม่อีก โดยเฉพาะการเกิดในภพภูมิที่มีกามสุขพร้อมพรั่งเป็นต้นวาสวรรค์อันเป็นภูมิของเทวดาที่ยังมีการเสพเสวยเบญจกามคุณอยู่ ยังเพลิดเพลินใจในสุขอันเป็นฝ่ายโลกียะอยู่ โดยเฉพาะเทวดาชั้นกามาวจร ๖ หรือแม้แต่มนุษยโลกในฐานะผู้มีสถานภาพสูงส่ง เช่น กษัตริย์ จักรพรรดิราชหรือบุคคลชั้นสูงในสังคม เป็นต้นวาทพราหมณ์ เศรษฐีและคหบดีผู้ร่ำรวยโภคสมบัติ ซึ่งล้วนเป็นความดีที่เป็นวิภูฏคามี ทั้งนี้

สวนกุศลโดยเฉพาะที่เป็นโลกุตระกุศล หมายถึง การกระทำความดีชนิดที่กระทำด้วยปัญญาอันเป็นวิภูฏคามี เพื่อความหมาย ความจางคลาย โดยสวนเดียว^{๖๔} สามารถอำนวยการผลที่เลยพ้นโลกียวิสัยให้แก่ผู้ปฏิบัติได้ กล่าวคือเมื่อบุคคลปฏิบัติตามธรรมอันเป็นผลฝ่ายของกุศล ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฃงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘^{๖๕} แล้วก็สามารถทำลายกองทุกข์ทั้งหมดได้ ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสแก่พระมหากัสสปเถระว่า “กัสสปะ โพชฃงค์ ๗ ประการนี้ที่เรากล่าวไว้อบแล้ว อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน”^{๖๖} และพระพุทธานุญาตที่ตรัสแก่หมู่ภิกษุทั้งหลาย สวนผู้ใดมีศรัทธามั่นคง มีความรักตั้งมั่น ถึงความแน่วแน่มั่นคงไม่แปรผันหวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ศึกษาอริสัจ ๔ อธิจิตบาง อธิปัญญาบาง ในธรรมวินัยที่ประกาศแล้ว การศึกษานี้ ย่อมยิ่งกว่าการศึกษาทั้งหลาย เป็นไปเพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อล่วงพ้นความโศกและความรำไร เพื่อความสูญสิ้นไปแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพานและเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง^{๖๗}

กล่าวได้ว่า แม้ว่าบุญจะอำนวยการให้ผู้กระทำความดีพร้อมด้วยความสุขนานัปการ เป็นต้น ว่ามีอริยียศ มีความยิ่งใหญ่ในผืนปฐพีหรือไปเกิดในภพภูมิที่ดีก็ตาม หากไม่พัฒนาสูงขึ้นไปถึงโลกุตระกุศลก็ไม่พ้นว่ายวนอยู่ในวงจรของกิเลสกรรมและวิบาก คือยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เช่นนั้นรำไปไม่มีจุดสิ้นสุด

ด้วยเหตุนี้ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาโดยมากจึงนิยามว่าบุญมีเป้าหมายอยู่เพียงระดับโลกียะ เพื่อติดข้องอยู่ในโลกอันเป็นระดับที่ปุถุชนทั่วไปปรารถนา สวนกุศลหากบุคคลบำเพ็ญอย่างพร้อมเพรียงถึงที่แล้วก็สามารถอำนวยการผลสำเร็จได้สูงกวานั้น คือสามารถทำลายวงจรของกิเลสกรรมและวิบากได้ ทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ไม่ต้องเวียนว่ายอยู่ในทะเลทุกข์ (สังสาร สาคร) ต่อไป หากมีสถานะที่อยู่เหนือโลกียวิสัย พ้นไปจากโลกที่บีบคั้นชีวิตโดยสิ้นเชิง ซึ่งถือเป็นความดีสวนยอดสุดคือระดับโลกุตระนั่นเอง มีประเด็นที่น่าพิจารณาเกี่ยวกับการกระทำบุญและกุศล โดยเฉพาะประเด็นว่า พระอรหันตซึ่งได้ชื่อว่าจะบุญละบาป (บุญลบบาปหิน)^{๖๘} ได้หมดสิ้นแล้ว ยังมีการกระทำบุญหรือ กุศลอยู่อีกหรือไม่ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกายมัชฌิมนิพพานสก ได้แสดงนัยให้ทราบ

^{๖๔} พุทธศาสนิกชน, **ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓๒.

^{๖๕} ที.ปา. ๑/๗๕/๑๑๑.

^{๖๖} ส. มหา. ๑๙/๔๑๗/๑๑๔.

^{๖๗} อัง. ฉก. ๒๒/๓๐๑/๓๖๖.

^{๖๘} พุ.ธ. ๒๕/๑๓/๒๐.

ว่าแม้ว่าการกระทำ ความดีของท่านจะไม่นับว่าเป็นบุญและเป็นบาปเพราะสภาวะธรรมทั้งสองไม่มีผลต่อภาวะจิตของท่าน เนื่องจากท่านละได้หมดแล้วก็จริง แต่กระนั้น การกระทำของท่านก็มีความเกี่ยวข้องกับกุศลอยู่ นั่นเอง ดังจะเห็นได้จากคำไวพจน์แสดงคุณสมบัติของท่าน เช่น สัมปนนกุศล (ผู้มีกุศลสมบูรณ์) บรมกุศล (ผู้มีกุศลธรรมอย่างยิ่ง) และอุตตมปตติปัตตะ (ผู้ถึงภูมิปฏิบัติอันสูงสุด)^{๖๙}

สำหรับการกระทำในสวนของโลกียกุศลพระอรหันต์ไม่ได้ให้ความสำคัญเลย เพราะท่านได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุดแล้ว^{๗๐} การกระทำกุศลของท่านจึงไม่เรียกว่า “บุญ” หรือ “โลกียกุศล” เปนแต่เพียงกิริยา (กิริยามัตตะ) ที่ท่านแสดงออกมาเท่านั้นและการกระทำนั้นก็ปราศจากความหมายต่อท่าน เพราะท่านไม่ยึดติดหลงใหลหรือผูกพันกับผลใดของมัน กุศลของท่านจึงบริบูรณ์เหมือนกับน้ำที่เต็มตุ่มแล้ว ถึงจะเอาน้ำมาเติมใส่ก็ไม่มีความหมายอะไรต่อตุ่มที่มีน้ำเต็มอยู่ก่อนแล้วเลย แต่กระนั้นเราก็สามารถกล่าวไดวน้ำที่ไหลล้นพนจากปากตุ่มนั้นยังมีประโยชน์แก่อื่นอยู่ อย่างน้อยก็แก่พื้นดินหรือพืชพันธุ์ที่อาศัยอยู่ตามพื้นดิน เช่นเดียวกับกุศลที่ท่านกระทำ แม้ว่าจะปราศจากคุณค่าต่อภาวะจิตท่านแต่ก็เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นไมทางตรงก็ทางอ้อม พุดงาย ๆ วาหนาทที่ท่านจะกระทำเพื่อประโยชน์ของตนไม่มีแล้วมีแต่หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นเท่านั้น ซึ่งการกระทำของท่านดังกล่าวนี้เรียกว่า “กิริยาจิต” คือ จิตสักวากระทำอาการ กล่าวคือจิตของพระอรหันต์ที่สักวาเป็นไปในกุศลกรรมแต่ไม่ให้เกิดผลเป็นวิบาก เนื่องจากพระอรหันต์ละกิเลสทั้งหมดแล้วไม่เกิดอีกกุศลกรรมที่กระทำไว้เมื่อเป็นพระอรหันต์จึงส่งผลให้ไปเกิดในภพอื่นไม่ได้^{๗๑} อีกประการหนึ่ง พระเสขบุคคลและปุณณยังเล็งเห็นความสำคัญของกุศลอยู่ สวนพระอรหันต์ท่านพิจารณาเห็นว่ากุศลที่ ท่านกระทำไว้อีกก็เป็นเพียงกุศล^{๗๒} ที่สักแต่ว่าท่านได้กระทำ แต่ท่านไม่ยึดติดในกุศลนั้น

๒.๑.๔ ความสำคัญของบุญ

บุญมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพราะบุญเป็นเครื่องชำระล้างจิตใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย เปรียบเหมือนน้ำสะอาดชำระล้างสิ่งโสโครก ให้สะอาดส่งผลให้จิตใจมีคุณภาพดีขึ้น สะอาดบริสุทธิ์ ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว มีเจตนากระทำแต่ กรรมอันดีงาม และเป็นประโยชน์ ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์เรื่องความสำคัญของบุญไว้หลายประการ ดังนี้

บุญ ๒ นั้น คือ (๑) กุศลมูล ได้แก่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ (๒) กุศล ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา อธิบายว่า ขนผู้ไม่โลภแล้วย่อมบริจาคทาน ไม่ดุร้ายจึงอาจรักษา ศีล ไม่หลงแล้วย่อมเจริญภาวนา

บุญ ๓ นั้น คือ (๑) เป็นกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม (๒) เป็นกายสุจริต วชิ สุจริต มโนสุจริต (๓) เป็นบุญกิริยาวัตถุ คือ ฐานสำหรับทำบุญ ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา

^{๖๙} ม.ม. ๑๓/๓๕๘/๓๔๓-๓๔๔.

^{๗๐} อภิ.ป.อ. ๔๘/๖๙๖.

^{๗๑} พระอนรุทธาจารย์ และพระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี, หนา ๘.

^{๗๒} อภิ.ป.อ. ๔๘/๖๙๖.

บุญ ๔ นั้น คือ (๑) บุญ อันเป็นภูมิของสามัญสัตว์ผู้เสพกาม (กามาวจร) (๒) บุญ อันเป็นภูมิของท่านผู้ได้ฌานมีรูปฌานเป็นอารมณ์ (รูปาวจร) (๓) บุญอันเป็นภูมิของ ท่านผู้ได้ฌานมีอรุณฌานเป็นอารมณ์ (อรุณาวจร) (๔) บุญ อันเป็นภูมิของพระอริยะ บุคคล (โลกุตตระ)

บุญในพระคานานี้ หมายเอาบุญอันเป็นส่วนโลกียะ ไม่ถึงโลกุตตระ กล่าว โดยเฉพาะทรงเจาะจงเอาบุญเป็นกามาวจร บุคคลผู้ตั้งใจทำบุญจริงๆ ย่อมไม่มุ่งผล ภายนอก เช่น ลาภ ยศ และสรรเสริญ ย่อมอิมใจด้วยผลภายใน กล่าวคือ ความรู้สึก ว่าได้ทำความดีไว้^{๗๓}

ดังนั้น บุญจึงเป็นเครื่องชำระล้างจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ เป็นเครื่องเกื้อหนุนกันและกัน เพราะเมื่อบุคคลได้ทำบุญแล้ว ย่อมเบิกบานใจแจ่มใส ไม่เดือดร้อนจิตจึงเกิดสมาธิ ย่อมได้รับความสุข บุญจึงเจริญขึ้นได้

นอกจากนี้ พระมหาภาสกร คุณุตตโร ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของบุญที่บุคคลทั้งหลายได้ทำไว้แล้ว ย่อมมีความปรารถนาถึงผลประโยชน์อยู่ ๓ ประการ คือ (๑) ทำบุญเพื่อ ผลในชาตินี้และชาติหน้า (๒) ทำบุญเพื่อไปสู่ความหลุดพ้น และ (๓) ทำบุญเพื่ออุทิศแก่ ผู้ตาย^{๗๔} โดยผู้วิจัยได้นำมาอธิบายขยายความเพิ่มเติมมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. ทำบุญเพื่อความสุขในชาตินี้และชาติหน้า

การทำบุญเพื่อให้ได้มีความสุข ถือเป็นการหวังของมนุษย์ทุกคน ที่ต้องแสวงหาประกอบกับการดำเนินชีวิต โดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งความสุข ของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนามีกล่าวไว้ ๔ ประการ คือ

- ๑) อตถิสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์)
- ๒) โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์)
- ๓) อานันยสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้)
- ๔) อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ)^{๗๕}

ดังนั้น คำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงเน้นสอนให้กระทำแต่ความดี (กุศลกรรม) เพื่อให้ได้รับประโยชน์สุขต่อการดำเนินชีวิต หมายถึง การปฏิบัติตนให้มุ่งมั่นต่อการทำบุญ อย่างสม่ำเสมอ เช่น การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา มีความสำรวมกาย วาจา และใจ ฝึกตนให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของบุญอยู่เสมอ เพราะบุญที่ได้ทำนั้นเป็นทรัพย์ภายใน อันประเสริฐ หรือ เรียกว่า

^{๗๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๒๖๓-๒๖๔.

^{๗๔} พระมหาภาสกร คุณุตตโร, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องบุญใน พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘-๒๑.

^{๗๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

“อริยทรัพย์” ที่ใครๆ ก็ขโมยหรือแย่งชิงเอาไปไม่ได้ เมื่อผู้ใดได้ ทำบุญอย่างสมบูรณ์ดีแล้ว บุญก็ย่อมส่งผลให้ผู้นั้นได้รับประโยชน์สุข ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสกับภุมมิกคนหนึ่งว่า

ขุมทรัพย์ที่ผู้ใดจะเป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม ฝังไว้ดีแล้ว ด้วยทาน ศีล สัจจะ และทมะ ขุมทรัพย์นี้ชื่อว่าฝังไว้ดีแล้ว คนอื่นขโมยเอาไปไม่ได้ จะติดตามคนฝังตลอดไป บรรดาทรัพย์สมบัติที่เขาจำต้องละไป เขาพาไปได้เฉพาะขุมทรัพย์นี้เท่านั้น ขุมทรัพย์นี้ไม่ทั่วไปแก่คนเหล่านั้น ทั้งโจรก็ลักเอาไปไม่ได้ ผู้มีปัญญาควรทำแต่บุญที่จะเป็นขุมทรัพย์ติดตามตนตลอดไป ความมีผิวพรรณงดงาม ความมีเสียงไพเราะ ความมีทรวดทรงสมส่วน ความมีรูปสวย ความเป็นใหญ่ ความมีบริวาร ทั้งหมดจะได้ ด้วยขุมทรัพย์นี้ บุคคลอาศัยมิตตสัมปทา ประกอบความเพียรโดยแยบคาย ก็จะเป็นผู้ ชำนาญในวิชาและวิมุตติ ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้ ปฏิสัมภทา วิโมกข์ สวากบารมี ปัจเจกโพธิ์ และพุทธภูมิ ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้ บุญสัมปทานี้มีประโยชน์มาก อย่างนี้ เพราะฉะนั้น บัณฑิตผู้เป็นปราชญ์ จึงสรรเสริญภาวะแห่งบุญที่ทำไว้แล้ว”^{๗๖}

๒. ทำบุญเพื่อความหลุดพ้น

การทำบุญเพื่อความหลุดพ้น ถือเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง (พระนิพพาน) อันส่งจะผลให้ผู้กระทำได้รับประโยชน์สุขอย่างแท้จริง ซึ่งผู้หวังความหลุดพ้นต้องอาศัยบุญเป็นเหมือนเรือ ข้ามไปสู่ฝั่ง หมายความว่า การทำบุญในเบื้องต้น ต้องอาศัยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญ ภาวนาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ให้พ้นจากอำนาจของกิเลสทั้งหลาย นั่นคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง เพราะการให้ทานเป็นการกำจัดกิเลสอย่างหยาบออก จากใจ นั่นคือ ความเห็นแก่ตัวและความตระหนี่ การรักษาศีลเป็นการกำจัดกิเลสอย่างกลาง และการเจริญภาวนาเป็นการกำจัดกิเลสอย่างละเอียด นั่นคือการฝึกปัญญา มองให้เห็นถึงคุณและโทษในสิ่งทั้งหลาย จึงจะส่งผลให้ผู้กระทำได้รับประโยชน์สุขแห่งความหลุดพ้นอย่างแท้จริง ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ในนิกายทศสุตว่า “สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติ คือนิพพานก็ดี ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้”^{๗๗}

นอกจากนี้ การทำบุญให้ทานของบุคคลทั้งหลาย ก็ยังมีส่วนต่อความปรารถนา เพื่อความหลุดพ้นได้เช่นกัน ดังมีคำกล่าวไว้ในบทรวदनว่า

ด้วยการทำบุญนี้ และด้วยการอุทิศส่วนบุญนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้บรรลุพระนิพพานซึ่งตัดขาดตัณหาและอุปาทาน โดยง่าย โดยเร็วเถิด กว่าจะลุลึงนิพพาน บรรดาสิ่งเลวร้ายทั้งหลายเหล่านี้ที่มีอยู่ในสันดานของข้าพเจ้า ขอให้บรรดาสิ่งเลวร้ายทั้งหลายเหล่านั้น จงสูญสิ้นไปทุก ๆ ขณะด้วยเถิด

^{๗๖} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๘/๑๘-๒๐.

^{๗๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕๑๓/๑๙.

ข้าพเจ้าไปเกิดในภพใด ๆ ขอให้มิจิตใจซื่อตรง มีสติปัญญา มีความเพียรขัดเกลากิเลส และขอให้ศัตรูหมู่มารทั้งหลาย จงอย่าได้โอกาส ทำการรบกวน ในเวลาข้าพเจ้าทำความเพียรเลย^{๗๘}

๓. ทำบุญเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย

ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ มีระเบียบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่นิยมปฏิบัติต่อการ ทำบุญเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย เช่น การทำบุญสวดศพ การทำบุญครบรอบ ๗ วันบ้าง ๑๐๐ วันบ้าง หลังจากวันตาย การบุญเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายนี้ ได้มีการกล่าวแล้วถึงผลทานที่มีการอุทิศ ไปให้สัตว์ผู้ตายไปแล้วว่าเปรตทั้งหลายเหล่านั้นได้บริโภคอาหารหรือไม่ มีความปลาบปลื้ม ยินดีหรือไม่ ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ในติโรกฐทสูตรว่า

ในเปตวิสัยนั้น ไม่มีกสิกรรม การทำไร่ไถนา) ไม่มีโครักขกรรม (การเลี้ยงวัวไว้ ขาย) ไม่มีพาณิชยกรรม (การค้าขาย) เช่นนั้น การแลกเปลี่ยนซื้อขายด้วยเงิน ก็ไม่มี ผู้ที่ตายไปเกิดเป็นเปรตในเปตวิสัยนั้น ดำรงชีพด้วยผลทานที่พวกญาติอุทิศให้จาก มนุษย์โลกนี้ น้ำฝนที่ตกลงมาในที่ดอนย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม ฉนใด ทานที่ทายกอุทิศให้ จากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่พวกเปรต ฉนนั้นเหมือนกัน ห้วงน้ำที่เต็ม ย่อมยังสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยม ฉนใด ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ฉนนั้นเหมือนกัน กุลบุตรเมื่อระลึกถึงอุปัการะที่ญาติผู้ละไปแล้ว (เปรต) เคยทำไว้ในกาลก่อนว่า ผู้นั้นได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ได้ทำสิ่งนี้แก่เรา ได้เป็น ญาติ มิตร และสหายของเราก็ควรถวายทักษิณาทานอุทิศให้แก่ญาติผู้ละไปแล้ว การร้องให้ ความเศร้าโศก หรือความร่ำไห้คร่ำครวญอย่างอื่นใด ใคร ๆ ไม่ควรทำเลยเพราะการร้องให้ เป็นต้นนั้น ไม่เป็นประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ญาติทั้งหลาย ก็ยังคงสภาพอยู่อย่างนั้น^{๗๙}

สรุปได้ว่า บุญมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะบุญเป็นเครื่องชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย เป็นอาหารหล่อเลี้ยงจิตใจให้ชุ่มชื้น ยกกระดับจิตใจสูงขึ้น ลดความเห็นแก่ตัว ทำให้มีความรักความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แก่กันและกัน สร้างกุศลกรรมที่ต่างต่างออกไป ออกมาทั้งทางกาย วาจาและใจ อันส่งผลนำไปสู่จุดหมายที่ดีได้ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “ผู้ทำบุญไว้ ย่อมผลิตพลินใจในโลกนี้ ตายไปแล้วก็ยังผลิตพลินใจในโลกหน้า ชื่อว่าผลิตพลินใจในโลกทั้งสอง เขาย่อมผลิตพลินใจว่าเราได้ทำบุญไว้แล้ว ครั้นไปสู่สุคติเขายิ่งผลิตพลินใจมากขึ้น”^{๘๐} ดังนั้น บุคคลที่หมั่นบำเพ็ญบุญ อย่างสม่ำเสมอ ด้วยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา อย่างบริบูรณ์ดีแล้ว ย่อมได้รับ ความสุขความเจริญได้ในชาตินี้ และเมื่อตายไปย่อมไปสู่สุคติภพภูมิที่ดีอันเป็นประโยชน์สุขในชาติหน้าตลอดถึงการได้ประโยชน์อย่างยิ่ง (พระนิพพาน) อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดนั้นนั่นเอง

^{๗๘} ธนิต อยู่โพธิ์, อานุกาพย์ประวัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๖.

^{๗๙} ข.ธ. (ไทย) ๒๕/๖-๘/๑๖.

^{๘๐} ข.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘/๒๙.

๒.๑.๕ ประเภทของบุญ

การทำบุญในพระพุทธศาสนา ถือว่ามีส่วนต่อการทำประโยชน์ให้แก่บุคคลทั้งหลาย เช่น สงเคราะห์เกื้อกูล เสียสละแบ่งปัน ลดความเห็นแก่ตัว เสียสละผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อบูชาผู้มีคุณ เพื่อเป็นปัจจัยให้บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นต้น ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้ทำบุญจะมีความประสงค์อย่างไร ดังนั้นการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา จึงมีวิธีการทำบุญโดยการให้หลักของ “บุญกิริยาวัตถุ” คือ ที่ตั้งแห่งการทำบุญหรือหลักการทำความดี^{๘๑} ซึ่งบุญกิริยาวัตถุเมื่อกล่าวโดยย่อมี ๓ ประการ คือ

๑. ทานมัย บุญที่สำเร็จด้วยการให้ทาน
๒. สีลมัย บุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล
๓. ภาวนามัย บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา^{๘๒}

แต่เมื่อกล่าวโดยขยายความแล้วมี ๑๐ ประการ คือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน
๒. สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา
๔. อปายณมัย บุญสำเร็จด้วยการประพดีถ่อมตนแก่ผู้ใหญ่
๕. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการชวนชวายเป็นกิจที่ชอบ
๖. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ
๗. ปัตตานโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ
๘. ัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม
๙. ัมมสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม
๑๐. ทิฐุชุกัมม์ การทำความเห็นให้ตรง^{๘๓}

จากการแยกประเภทของบุญตามหลักของบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ดังกล่าวนี้นี้ จะให้เห็นว่าบุญกิริยาวัตถุ ๓ ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ปรากฏในคัมภีร์รุ่นหลัง ๆ เช่น อรรถาธิษณิกาย และอภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น การได้ขยายบุญกิริยาวัตถุออกเป็น ๑๐ อย่าง ก็เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้รู้จักและเข้าใจหลักการทำบุญในพระพุทธศาสนาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ในคัมภีร์อรรถกถาจารย์ ได้กล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๒ ข้อหลังนั้น สามารถรวมเข้า ได้กับบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการข้างต้น^{๘๔} คือ

^{๘๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๔๓.

^{๘๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

^{๘๓} ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๓๑๔., ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/๓๙๐.

^{๘๔} ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๓๑๔., ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/๓๙๐.

บุญกิริยาวัตถุ ข้อ (๔) อปายณมัย และข้อ (๕) เวยยาวัจจมัย สงเคราะห์เข้าใน ศีลมัย เพราะจัดเข้าในลักษณะของความเรียบร้อย

บุญกิริยาวัตถุ ข้อ (๖) ปัตติทานมัย และข้อ (๗) ปัตตานุโมทนามัย สงเคราะห์เข้า ในทานมัย เพราะจัดเข้าลักษณะการให้

บุญกิริยาวัตถุ ข้อ (๘) ธัมมัสสวนมัย ข้อ (๙) ธัมมเทสนามัย สงเคราะห์เข้าใน ภาวนามัย เพราะจัดเข้าในลักษณะของการอบรมจิต ลงกร

บุญกิริยาวัตถุ ข้อ (๑๐) ทิฐุชุกัมม สงเคราะห์เข้าในบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ อย่าง

ดังนั้น การทำบุญตามหลักของบุญกิริยาวัตถุ ๓ จึงมีหลักปฏิบัติที่ครอบคลุมถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ด้วย ซึ่งชี้ให้เห็นว่า หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีขอบเขตแห่งการทำบุญไว้บริบูรณ์ดีแล้ว โดยมีหลักปฏิบัติที่สำคัญเป็นบทพื้นฐาน คือ การให้ทาน สอนให้รู้จักการเสียสละ และละความเห็นแก่ตัว การรักษาศีล สอนให้มีความประพฤติตนด้วยการสำรวมกาย วาจา และ การเจริญภาวนา สอนให้รู้จักการฝึกจิตใจ หรือการขัดเกลาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์จากเครื่องเศร้า หมองทั้งหลาย โดยการใช้สติปัญญาพิจารณาในสิ่งที่เป็นประโยชน์และดีงาม จึงจะส่งผลให้ผู้ ทำบุญได้รับอานิสงส์หรือประโยชน์ที่ควรจะได้รับอย่างครบถ้วนบริบูรณ์

๒.๑.๖ ลักษณะของบุญ

การทำบุญ ถือเป็นการทำกรรมดี (กุศลกรรม) โดยการปฏิบัติตนทางกาย วาจา และใจที่ดี บุญก็ย่อมส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสุข ดังนั้น ลักษณะของบุญจึงมีความสำคัญต่อการ ปฏิบัติตน เพื่อให้ได้รับความสุข หมายความว่า ลักษณะของบุญ เป็นเรื่องของนามธรรมที่ส่งผล ให้จิตใจมีความสุขเป็นผลตอบรับออกมา ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านอย่ากล่าวบุญเลย คำว่าบุญนี้ เป็นชื่อของความสุ^{๘๕} ควรทำบุญที่ นำสุขมาให้^{๘๖} หากบุคคลทำบุญ ก็ควรทำบุญนั้นบ่อย ๆ ควรทำความพอใจใน บุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้^{๘๗} ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้ เท่านั้น ที่ให้ผลเลิศติดต่อกันไป มีสุขเป็นกำไร^{๘๘}

นอกจากนี้ หลวงเทพรัตนานุกิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช) ได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะหรือ คุณสมบัติของ บุญมีอยู่ ๓ คำ คือ (๑) กัลยาณะ (๒) กุสละ และ (๓) สุภา^{๘๙} มีสาระสำคัญ ดังนี้

^{๘๕} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐., ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๖๖.

^{๘๖} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕๒/๒๑๔.

^{๘๗} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๔/๖๘.

^{๘๘} ขุ.อิติ, (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕

^{๘๙} หลวงเทพรัตนานุกิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช), ธาตุปปทปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๔๓.

๑. กัลยาณะ หมายถึง กรรมอันมีโทษไปปราศ กรรมไม่มีโทษ กรรมอันบัณฑิตพึงนับความดี ความงาม^{๙๐} ดังนั้น บุญจึงจัดเป็นกัลยาณธรรมอันดีในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นกรรมที่ก่อให้เกิดสิ่งที่ดีงาม ส่งผลให้บุคคลผู้กระทำความดีคุณธรรม และคุณสมบัติที่พึงประสงค์ น่าเคารพนับถือ

๒. กุสละ หรือ กุศล หมายถึง ฉลาด ชำนาญ สบาย เอื้อหรือเกื้อกูล เหมาะ ดีงาม เป็นบุญคล่องแคล่ว ตัดโรคหรือตัดสิ่งเลวร้ายที่น่ารังเกียจ (เป็นคำที่ใช้แทนความหมายของ บุญได้ในบางแง่ โดยกุศลใช้ในแง่ของการกระทำคือกรรมก็ได้ มองลึกลงไปถึงตัวสภาวะธรรมก็ได้ ส่วนบุญมักเล็งแต่ในแง่กรรมคือการกระทำ)^{๙๑} กุศลเป็นธรรมที่บุคคลควรยึดถือปฏิบัติเพื่อ ประโยชน์และความสุขแก่ตน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ชาวเกสปุตตนิคมว่า

เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลเพื่อสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรเข้าถึง (ธรรมเหล่านั้น) อยู่เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้นั้นเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ^{๙๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะหรือคุณสมบัติของความเป็นกุศลนั้น สามารถแยกได้ ๔ คำ คือ

๑) อโรคยะ แปลว่า ความไม่มีโรค คือสภาพจิตที่ไม่มีโรค อย่างที่นิยมเรียกกัน บัดนี้ว่า สุขภาพจิต หมายถึงสภาวะหรือองค์ประกอบที่เกื้อกูลต่อสุขภาพจิต ทำให้จิต ไม่ป่วยไข้ ไม่ถูกบีบคั้น ไม่กระสับกระส่าย เป็นจิตแข็งแรง คล่องแคล่ว สบาย ใช้ งานได้ดีเป็นต้น ๒) อนวัชชะ แปลว่า ไม่มีโทษ หรือไร้ตำหนิ แสดงถึงภาวะที่จิต สมบูรณ์ ไม่บกพร่อง ไม่เสียหายหรือไม่มีของเสีย ไม่มัวหมอง ไม่ขุ่นมัว สะอาด เกลี้ยงเกลา เอี่ยมอ่อง ผ่องแผ้ว เป็นต้น ๓) โกศลสัมมุต แปลว่า เกิดจากปัญญา หรือเกิดจากความฉลาด หมายถึง ภาวะที่จิตประกอบอยู่ด้วยปัญญาหรือมีคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความรู้ความเข้าใจ สว่าง มองเห็น หรือรู้เท่าทันความเป็นจริง สอดคล้องกับหลักที่ว่ากุศลธรรมมีโยนิโสมนสิการ คือความรู้จักคิดแยกคายหรือรู้จักทำ ใจอย่างฉลาดเป็นปทัฏฐาน ๔) สุขวิบาก แปลว่า มีสุขเป็นวิบาก คือเป็นสภาพที่ทำให้มีความสุข เมื่อกุศลธรรมเกิดขึ้นในใจ ย่อมเกิดความสุข สบายคล่องใจในทันทีทันใด ไม่ต้องรอว่าจะมีผลตอบแทนภายนอกหรือไม่ เหมือนกับว่าร่างกายแข็งแรงไม่มีโรค เปียดเปียน (อโรค) ไม่มีสิ่งสกปรกเสียหาย ไม่มีมลทินหรือของที่เป็นพิษภัยมาพ้องพาน(อนวัชชะ) และรู้ตัวว่าอยู่ในที่มันคงถูกต้องเหมาะสม (โกศลสัมมุต) ถึงจะไม่ได้ เสพเสวยสิ่งใดพิเศษออกไป ก็ย่อมมีความสุขสบาย ได้เสวยความสุขอยู่แล้วในตัว

นอกจากความหมายทั้ง ๔ นี้แล้ว คัมภีร์บางแห่งยังได้แสดงคุณสมบัติของกุศลไว้ อีก ๓ คำ คือ เฉกาะ แปลว่า “ฉลาด” มีความหมายว่า กุศลเป็นภาวะที่ฉลาดประกอบ ด้วยปัญญา เขมะ หรือ

^{๙๐} ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคร - ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อารการพิมพ์, มปป.), หน้า ๑๗๔.

^{๙๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๒๔๖, ๒๕๓.

^{๙๒} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๖๒.

เกษม ในภาษาไทย มีความหมายว่า ปลอดภัย มั่นคง ปลอดภัย และนิทรรณะ แปลว่า ไม่มีความ
 กระวนกระวาย^{๙๓}

๓. สุขะ หมายถึง ความงาม ความพอใจ โชคดี เจริญ เป็นที่พอใจ^{๙๔} คำว่า ความงามนี้
 ใช้แสดงความหมาย ๒ แง่ คือ ประการแรก หมายถึง ความงามทางรูปกายก็ได้ เช่น มีพระพุทธรูป
 ตรัสไว้ในเวสสันดรชาดกว่า “พระนางมัทรีผู้มีความงามทั่วสรรพางค์กาย”^{๙๕} ซึ่ง อาจกล่าวได้ว่าความ
 งามของรูปกายทั้งหมดนั้น เป็นผลของกรรมที่เคยสร้างไว้ในอดีต ดังใน มงคลสูตรว่า “การได้สร้างบุญ
 ไว้ในปางก่อน”^{๙๖} จึงจะส่งผลให้ได้รับความสุข ดังมีพระพุทธรูปว่า “ผู้ที่ต้องการความสุขอันเป็นของ
 มนุษย์ตลอดกาลนาน และปรารถนาความสุขอันเป็นทิพย์ หรือปรารถนาความงาม อันเป็นของมนุษย์
 จึงควรถวายข้าวตัม”^{๙๗} และประการที่สอง หมายถึง ความงามทางจิตใจหรือที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจให้
 ดีงามก็ได้ ดังที่เกณียพราหมณ์กล่าว ไว้ว่า “การฟังพระสัทธรรมเป็นเหตุนำสุขมาให้”^{๙๘} ซึ่งเป็นความ
 งามที่ส่งผลไปสู่จิตใจ ดังนั้น บุคคลที่หมั่นบำเพ็ญบุญอยู่เสมอจึงมีพฤติกรรมที่ดีงามทางกาย วาจา ใจ
 และด้วยการมี ภาพลักษณะอันดีงามนี้ จึงกลายเป็นที่เคารพรักของบุคคลอื่นไปด้วย

จะเห็นได้ว่า คำว่า “ความสุข” กับคำว่า “บุญ” จึงเป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน
 ซึ่งเกิดจากการบำเพ็ญบุญ นั่นคือคุณงามความดีต่าง ๆ อันได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ดังกล่าวแล้ว
 ซึ่งส่งผลตอบแทนเป็นความสุขได้ (มีสุขเป็นกำไร) และเรื่องความสุขนี้ ในพระพุทธศาสนา มี กล่าวไว้
 อย่างมากมาย ดังมีปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้จำแนกระดับความสุข ไว้เป็นคู่ ๆ
 หลายประเภท เช่น สุขของคฤหัสถ์กับสุขของบรรพชิต กามสุขกับเนกขัมมสุข สุขที่มีอาสวะกับสุขที่
 ไม่มีอาสวะ สุขของพระอริยะกับสุขของผู้ไม่ใช่พระอริยะ^{๙๙} เป็นต้น แต่เมื่อกล่าวถึง ลักษณะของความสุขที่
 เกี่ยวกับบุญนี้ จึงมีพระพุทธรูปตรัสไว้ให้พิจารณา ๒ อย่าง คือ “สุขที่ อิงอามิส และสุขที่ไม่อิง
 อามิส”^{๑๐๐} โดยพระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญสุขที่ไม่อิงอามิสเป็นเลิศกว่า

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ถือว่าความสุขเป็นเรื่องที่สำคัญ สังเกตได้จาก
 พระพุทธเจ้าก็ทรงเน้นสอนให้บุคคลทั้งหลายปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสุข และให้ยอมรับ ความสุข
 ตามที่เป็นจริง พระองค์ไม่ทรงสอนให้มุ่งหวังผลตอบแทนเป็นความสุขที่เจือด้วยอามิส คือ กามคุณ
 หรือกามสุข เช่น โขคลาภ ยศ เกียรติ อำนาจ บริวาร และการไปเกิดในสวรรค์^{๑๐๑} เป็นต้น
 แต่พระองค์ทรงเน้นสอนให้ปฏิบัติตนเพื่อชำระกิเลสหรืออกุศลทั้งหลายออกไปจากใจ ให้หมดสิ้นไป

^{๙๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

^{๙๔} ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๗๕๙.

^{๙๕} ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๔/๑๘๕๔/๔๗๖.

^{๙๖} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๕๗.

^{๙๗} วิ.ม.อ. (ไทย) ๕/๒๘๒/๔๙.

^{๙๘} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๗๔/๖๑๙

^{๙๙} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๕-๗๗/๑๐๒-๑๐๕.

^{๑๐๐} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๙/๑๐๓.

^{๑๐๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๑,๐๕๖.

จึงจะทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์แห่งความดีงามทั้งหลาย สามารถดำเนินชีวิต อยู่ได้อย่างสงบสุข ไม่มีการสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังนั้น การมุ่งมั่นต่อการฝึกตนด้วยการชำระกาย วาจา และใจให้สะอาดจากอกุศลกรรมทั้งหลายได้ ย่อมได้พบประโยชน์สุขอย่างแท้จริง นั่นคือ การได้บรรลุมรรคผล นิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุด ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นเอง ดังมีพระพุทธพจน์ ตรัสไว้ในอรรถกถาสุตตนิเทศว่า

บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่ให้ทาน เพราะเหตุแห่งสุขอันก่ออุปธิเพื่อภพใหม่ แต่บัณฑิตเหล่านั้นย่อมให้ทานเพื่อความหมดสิ้นอุปธิ เพื่อนิพพานอันไม่มีภพใหม่

บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่เจริญงาน เพราะเหตุแห่งสุขอันก่ออุปธิเพื่อภพใหม่ แต่บัณฑิตเหล่านั้นย่อมเจริญงานเพื่อความหมดสิ้นอุปธิ เพื่อนิพพานอันไม่มีภพใหม่

บัณฑิตเหล่านั้น มีใจมุ่งนิพพาน มีจิตโน้มไปในนิพพานนั้น มีจิตโน้มไปในนิพพานนั้นให้ทานบัณฑิตเหล่านั้นย่อมเป็นผู้มีนิพพานเป็นเบื้องหน้า เหมือนแม่น้ำไหลลงสู่ ทะเล ฉะนั้น^{๑๐๒}

ดังนั้น ลักษณะของบุญจึงมีผลเป็นความสุขอย่างแท้จริง นั่นคือ ความสุขกายและ ความสุขใจ แต่ในที่นี้ต้องพิจารณาจิตใจของบุคคลที่บำเพ็ญบุญเป็นอันดับแรก เพราะเมื่อบุญให้ผล ก็ย่อมให้ผลทางใจก่อน หมายความว่า เมื่อผู้ใดทำบุญแล้ว ผลบุญย่อมทำให้ผู้นั้นมี ความปลาบปลื้มใจ เอิบอิ่มใจ มีความแช่มชื่น มีความสุขใจ สิ่งเหล่านี้เป็นความรู้สึกภายใน จิตใจ บางครั้งก็แสดงออกทาง กายมีการยิ้มแย้มให้ปรากฏ เป็นต้น ส่วนความรู้สึกภายในจิต นั้น ต้องประสบด้วยตนเองเท่านั้นจึง รู้สึกรู้สิดได้ เหมือนกับการรับประทานอาหาร แม่ตนจะบอก ผู้อื่นว่าอาหารนี้มีรสดี หรือรสอร่อยอย่างไรก็ตามผู้อื่นก็ไม่ทราบความรู้สึกของผู้บอกได้ นอกจากเขาจะรับประทานอาหารนั้นด้วยตนเอง จึงจะ ทราบความรู้สึกได้ว่าอาหารมีรสดีแค่ไหน มีรสอร่อยเพียงใด การมีความสุขจากการบำเพ็ญบุญนี้ก็ เช่นเดียวกัน บุคคลที่ทำบุญย่อมจะ ทราบด้วยใจของตนว่ามีความสุขเพียงใด และเมื่อหวนระลึกถึง บุญที่ตนทำเมื่อใด จิตใจก็มี ความเอิบอิ่ม มีความสุขใจเมื่อนั้น การที่บุคคลมีความสุขเอิบอิ่มใจอันเกิด จากการบำเพ็ญบุญนี้เอง จึงเรียกบุญว่า เป็นชื่อของความสุข หมายถึงผลหรือวิบากที่น่าปรารถนาของ กุศลกรรมคือการ ทำความดี ดังนั้น จึงชี้ให้เห็นว่า ผลของบุญคือความดีที่ให้ผลเป็นความสุขที่เกิดจาก ความ บริสุทธิ์ใจ เพราะการบำเพ็ญบุญคือความดีโดยตรง มุ่งชำระฟอกล้างจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจาก ความโลภ ความโกรธ และความหลง ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งอกุศลกรรมทั้งหลายดังกล่าวมาแล้ว นี้เรียกว่า บำเพ็ญบุญเพื่อให้ได้บุญ หรือทำความดีเพื่อให้ได้ความดี เป็นความสุขที่บริสุทธิ์ใน ปัจจุบัน ซึ่งบุญจึง เป็นขุมทรัพย์ที่สามารถติดตามบุคคลผู้ทำบุญมาดีแล้ว ให้ไปสู่สัมปรายภพ เบื้องหน้าได้ ตามอำนาจ แห่งบุญกุศลที่ได้ทำไว้ นั่นเอง

สรุปได้ว่า ลักษณะของบุญ คือกรรมอันดีงาม ไม่มีโทษ เพราะบุญเป็นนามธรรมที่ส่งผลให้ จิตใจกระทำแต่สิ่งที่ดีงามอันจะก่อให้เกิดความสุขได้ เมื่อบุคคลใดได้การบำเพ็ญบุญอย่างสม่ำเสมอ บุญก็จะส่งผลให้มีความสุขยิ่งๆ ขึ้นไป โดยปกติทั่วไปแล้ว เมื่อบุคคลใดมีใจโน้มไปในการทำบุญก็ย่อม

^{๑๐๒} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๗/๕๐๖-๕๐๗.

มีความปรารถนาที่จะสั่งสมบุญไว้มาก เรียกว่าเป็นการพอกพูน บุญหรือเป็นการเสริมบุญบารมีให้แก่ตนเอง เพื่อปรารถนาให้ตนมีความสุขมากยิ่งขึ้นไป เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้ทั้งโลกนี้และโลกหน้าได้ ส่วนบุคคลใดที่ไม่พยายามพอกพูนบุญกุศล มีความประมาทบริโภคแต่บุญเก่าของตน เมื่อบุญที่ตนเคยทำไว้หมดสิ้นไปก็ต้องประสบกับความทุกข์ยากมีความลำบาก ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนา นั่นคือ ความเสื่อมจากโภคสมบัติ และบริวารสมบัติ ปราศจากความสุขโดยสิ้นเชิง

๒.๑.๗ หลักการบำเพ็ญบุญที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา

พระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์ชั้นต้นที่เก็บรวบรวมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ได้จัดวิธีการกระทำบุญ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ” ไว้ ๓ ประการ ดังมีพระพุทธานุญาตที่ตรัสแก่เหล่าภิกษุปรากฏอยู่ในบุญกิริยาวัตถุสูตรว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้ มีอะไรบ้าง คือ บุญกิริยาวัตถุที่เกี่ยวกับทาน ประการหนึ่ง บุญกิริยาวัตถุที่เกี่ยวกับศีลประการหนึ่ง บุญกิริยาวัตถุที่เกี่ยวกับภาวนาประการหนึ่ง”^{๑๐๓}

ข้อความในพระพุทธานุญาตนี้ชี้ให้เห็นว่า วิธีหรือหลักการกระทำบุญที่เป็นหลักสำคัญทางพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ประการ^{๑๐๔} คือ

๑. ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ คือ หลักการกระทำบุญโดยการให้ปันสิ่งของมีขันธ์ ๕ เป็นต้น ตลอดจนบุคคลผู้ให้วัตถุทานหรืออามิสทานมีเจตนาที่สมบูรณ์ ๓ ขณะ คือ ขณะก่อนที่จะให้ เรียกว่า บุปผเจตนา ขณะกำลังให้ เรียกว่า มุญจนเจตนา และขณะระลึกถึงทานด้วยจิตโสมนัสในภายหลัง เรียกว่า อปรเจตนา

๒. สілมัยบุญกิริยาวัตถุ คือ หลักการกระทำบุญโดยการตั้งเจตนาว่าจะสำรวมระวัง กิริยามารยาท รวมทั้งความประพฤติเรียบร้อยทางกายและวาจา ตัวอย่างเช่น เจตนาของผู้ที่เดินทางไปวัดเพื่อบวชรักษาศีล เมื่อได้บวชสมประสงค์แล้ว พิจารณาเห็นว่า การบวชเป็นเรื่องดีจึงรักษา ปาริสุทธิสีล ๔ คือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ (ปาฏิโมกข์สังวรศีล) พิจารณาปัจจัยเครื่องอาศัยมี จีวร เป็นต้น (ปัจจัยสันนิสิตศีล) สำรวมระวังจักขุทวาร เป็นต้น เวลาประสบกับอารมณ์ภายนอก มีรูป เป็นต้น (อินทริยสังวรศีล) และเลี้ยงชีพโดยทางที่ชอบ ไม่แสวงหาปัจจัยด้วยการหลอกลวง ขวaban (อาชีวนปาริสุทธิสีล)

๓. ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ คือ หลักการกระทำบุญโดยการเจริญภาวนา ได้แก่การฝึกอบบรมจิตใจให้ตั้งงาม มีความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง กระทั่งอบรมจิตจนรู้แจ้งเห็นจริงสามารถทำลายกิเลสได้หมดสิ้น ตัวอย่างเช่น เจตนาของพระโยคาวจรผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาโดยการพิจารณาเห็นอายตนะภายในมีตา เป็นต้นและอายตนะภายนอกมีรูป เป็นต้น ความรับรู้

^{๑๐๓} อัง.อรรถก. ๒๓/๑๒๖/๒๔๕.

^{๑๐๔} อภิ.วิ.อ. ๔๗/๒๒๙-๒๓๐.

อารมณ์ทางอายตนะภายในและอายตนะภายนอก ความรู้สึกที่เกิดจากอายตนะผัสสะ ตลอดจนขรา
มรณะโดยความเพนของไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงระดับของการกระทำความบุญและอานิสงส์ของการ
กระทำความบุญตามหลักของบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ ประเภานั้น พอประมวลได้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. คนที่ให้ทานนิตถนอย รักษาศีลนิตถนอย แต่ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุสวนภาวนาเลย
เมื่อตายไปเกิดเป็นมนุษย์ก็จักเกิดในตระกูลต่ำก็มี

๒. คนที่ให้ทานพอประมาณ รักษาศีลพอประมาณ แต่ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุสวนภาวนา
เลย เมื่อตายไปเกิดเป็นมนุษย์ ก็จักเกิดในตระกูลสูงก็มี

๓. คนที่ให้ทานมาก รักษาศีลอย่างมั่นคง แต่ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุสวนภาวนาเลย
เมื่อตายไปแล้ว จักเกิดเป็นสหายของหมู่เทพที่สถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้นใดชั้นหนึ่งก็มี^{๑๐๕}

แม้ในที่นี้จะไม่ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของผู้ที่เจริญภาวนาไว้ แต่ก็พอจะพิจารณาได้ว่า ในเมื่อ
การเจริญภาวนาเป็นกระบวนการแห่งปัญญา หรือเป็นเครื่องมือสำหรับฝึกอบรมจิตใจให้ งอกงามด้วย
คุณธรรมต่าง ๆ แล้วก็ย่อมหวังผลสำเร็จที่สูงขึ้นไปจากสวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่งได้ เพราะการอบรมจิตใจ
และปัญญาเมื่อสมบูรณ์ถึงที่แล้ว ย่อมจะเป็นปัจจัยให้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงกระทั่งบรรลุเป้าหมายสูงสุด
คือพระนิพพานได้ มีพระพุทธพจน์ที่แสดงถึงผลของการเจริญภาวนาในสวนของจิตต ภาวนาและ
ปัญญาภาวนาว่า “นรชนผู้มีปัญญา ตั้งมั่นในศีล อบรมจิตและเจริญปัญญาอยู่ เป็นผู้มีความเพียร
มีปัญญารักษาตัวรอดได้ มีปกติเห็นภัยในสงสารวัฏ พึงถางรกชัฏนี้เสียได้”^{๑๐๖}

หากพิจารณาจากวิธีการกระทำความบุญและอานิสงส์ที่ผู้กระทำความบุญได้รับแล้วก็แสดงว่า
พฤติกรรมการกระทำความบุญของคนมีระดับไม่เท่ากัน แม้ว่าจะมีวิธีกระทำเหมือนกันก็ตาม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
ความอ่อนเพลาและความแรงกล้าของเจตนาที่ปลุกเร้าใจให้กระทำความบุญ คนที่มีเจตนาแรงกล้าก็ให้
ทานมาก รักษาศีลอย่างเคร่งครัดและบำเพ็ญภาวนาอย่างต่อเนื่อง เหมือนอย่างที่ท่านอนาถปิณฑิก
เศรษฐีและนางวิสาขามหาอุบาสิกาได้กระทำเป็นแบบแผนไว้แล้ว โดยถวายนิตยภัตแก่พระสงฆ์
จำนวน ๒,๐๐๐ รูปที่เรือนของตนเป็นประจำทุกวัน^{๑๐๗} รวมไปถึงถวายภัตตาหารและเภสัช ๕ ปาณะ
๘ แก่พระพุทธเจ้าเป็นประจำทุกวัน วันละ ๒ ครั้ง ตลอดจนบริจาคทรัพย์สร้างวัดไว้ใน
พระพุทธศาสนา คนละแห่ง โดยอนาถปิณฑิกเศรษฐีบริจาคทรัพย์ สร้างพระเชตวันมหาวิหารเป็น
จำนวน ๕๔ โกฏิ ส่วนนางวิสาขามหาอุบาสิกาบริจาคทรัพย์สร้างบุพพารามเป็นจำนวน ๒๗ โกฏิ

นอกจากทานทั้งสองจะบำเพ็ญทานอย่างไม่ขาดตกบกพร่องแล้วยังรักษาศีล ๕ ได้อย่าง
เคร่งครัดบริบูรณ์อีกด้วย เนื่องจากได้บรรลุอุริยผลสำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคลแล้วและแม้ว่าท่านจะ
รักษาศีล ๕ ได้อย่างเคร่งครัดบริบูรณ์เช่นนั้น แต่ก็ไม่เคยละเลยการรักษาศีลอุโปสถตามวาระดัง
ปรากฏว่าอนาถปิณฑิกเศรษฐีพร้อมทั้งครอบครัวและคนในปกครองของท่านทุกคนต่างพากันรักษาศีล

^{๑๐๕} อก.อฏฐก. ๒๓/๑๒๖/๒๔๕-๒๔๘.

^{๑๐๖} ส.ส. ๑๕/๖๑/๒๐.

^{๑๐๗} ขุ.ธ.อ. ๑/๔-๕.

อุโบสถเป็นประจำ แม่เด็กเล็กที่ยังดื่มนมอยู่ก็ต้องให้บ้วนปากและงดอาหารยามวิกาล แต่ให้ดื่มของที่มีรสหวานมีน้ำผึ้งเป็นต้นแทน^{๑๐๘} ส่วนพระอนาคามีถือว่าเป็นผู้รักษาศีลอุโบสถอยู่ตามปกติโดยไม่ได้อสมาทานไว่ก่อน แต่ศีลอุโบสถของท่านสำเร็จสมบูรณ์ด้วยมรรค^{๑๐๙} คือ โดยปกติท่านจะถือพรหมจรรย์รับประทานอาหารมื้อเดียว มีศีลและมีกัลยาณธรรม^{๑๑๐} อยู่แล้วตามสภาพ

สำหรับการกระทำบุญในสวนของภาวนา ยอดทานบติทั้งสองท่านก็ไม่เคยละเลยบกพร่อง แต่ถือเป้าหมายหลักที่สำคัญและมีความจำเอนต่อวิถีชีวิตของตนอย่างยิ่ง เพราะเป็นกิจวัตรที่พึงตระหนักใส่ใจ จะละเว้นไม่ได้แม้แต่วันเดียว คือหลังจากพินเวลาถวายอาหารแล้วท่านทั้งสองก็จะถือเครื่องสักการะสำหรับบูชาธรรม จำพวกของหอมและดอกไม้ไปพระเชตวันมหาวิหารและให้คนถือไทยธรรมจำพวกผ้า เกสส์ทั้ง ๕ และปานะ ๘ ไปถวายพระพุทธรเจ้าและพระสงฆ์ด้วย จากนั้นก็ฟังธรรมเพื่อเพิ่มพูนบุญกิริยาในสวนของภาวนา คือพัฒนาปัญญาของตนให้สูงขึ้นไป^{๑๑๑} ซึ่งบุญกิริยาส่วนนี้ก็ไปสอดคล้องกับพุทธกิจในชวงเวลาเย็นของพระพุทธรเจ้าที่ทรงบำเพ็ญเป็นประจำมิได้ขาดเช่นกัน นั่นก็คือการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท ๔ (สายณฺเห ฌมฺมเทสน)

เป็นที่น่าสังเกตว่าพระอริยสาวกจะบำเพ็ญบุญกิริยาวัตรทั้ง ๓ ประการอย่างเคร่งครัดไม่ให้เกิดกมลน่แม้แต่ประการเดียวจนอาจถือว่าเป็นประเพณีที่เนื่องด้วยชีวิตของท่านก็ได้เพราะต้องกระทำบำเพ็ญอย่างต่อเนื่องจนตลอดชีวิตหรือจะกล่าววว่าพระอริยสาวกได้บำเพ็ญบุญกิริยาวัตรครบทั้ง ๑๐ ประการตามนัยของคัมภีร์อรรถกถาก็ว่าได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็คงพอจะเป็นเครื่องชี้ได้ว่า วิธีการกระทำบุญทั้ง ๓ ประการเป็นหน้าที่ที่มีความสำคัญและจำเอนสำหรับวิถีชีวิตของชาวพุทธอย่างมาก หากกระทำอย่างตระหนักใส่ใจและให้เป็นนิสัยต่อเนื่องดังที่ชาวพุทธรุ่นก่อน ๆ กระทำเป็นแบบอย่างมาแล้วก็ย่อมจะอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวพุทธรุ่นหลังได้ตามสมควร ให้สมกับที่บุญกิริยาวัตรเป็นกิจกรรมที่ควรกระทำและเป็นที่ตั้งแห่งความสุขอย่างแท้จริง

หลักการกระทำบุญที่เป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมี ๓ ประการดังได้กล่าวมาแล้ว ส่วนที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ได้แบ่งข่อยย่อยขยายออกไปอีกหลายประการ เพื่อให้ได้วิธีการกระทำบุญที่หลากหลายและมีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น แต่ก็เป็นการขยายออกมาจากหลักการกระทำบุญ ๓ ประการข้างต้นนั่นเอง โดยอนุโลมตามหลักคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องทาน ศีลและภาวนา บุญกิริยาที่เพิ่มเข้ามาอีก ๗ ประการจึงอยู่ในขอบข่ายของบุญกิริยาวัตรทั้ง ๓ ประการนั้น

วิธีการกระทำบุญที่พระอรรถกถาจารย์จัดไว้มีทั้งหมด ๑๐ วิธีด้วยกัน คือ^{๑๑๒}

^{๑๐๘} พุ.ธ.อ. ๑/๒๑๕.

^{๑๐๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๙๓.

^{๑๑๐} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๑๗/๓๘๓.

^{๑๑๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕.

^{๑๑๒} ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๓๐๖-๓๐๗.

๑. ทานมัย คือ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ การเสียสละนับแต่ทรัพย์สินของ เงินทอง ตลอดจนกำลังกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยส่วนรวม รวมถึงการละกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ออกจากจิตใจ จนถึงการสละชีวิตอันเป็นสิ่งมีค่าที่สุดเพื่อการปฏิบัติธรรม

๒. สีสัมมัย คือ ทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี การตั้งใจรักษาศีล และการปฏิบัติตนไม่ให้ละเมิดศีล ไม่ว่าจะเป็นศีล ๕ หรือศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล ๑๐ ของสามเณร หรือ ๒๒๗ ข้อของพระภิกษุ เพื่อรักษากาย วาจา และใจ ให้บริสุทธิ์สะอาด พ้นจากกายทุจริต ๔ ประการ คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการลักทรัพย์ ละเว้นจากการประพฤติดินในกาม และเสพสิ่งเสพติดมีนเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท วจีทุจริต ๔ ประการ คือ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดบด ไม่พูดเพื่อเจ้อ และไม่พูดคำหยาบ มโนทุจริต ๓ ประการ คือ ไม่หลงมกมาย ไม่พยาบาท ไม่หลงผิดจากทำนองคลองธรรม

๓. ภาวนามัย คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนาคือฝึกอบรมจิตใจ การอบรมจิตใจในการละกิเลส ตั้งแต่ขั้นหยาบไป จนถึงกิเลสอย่างละเอียด ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นโดยใช้สมาธิปัญญา รู้ทางเจริญและทางเสื่อม จนเข้าใจอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นทางไปสู่ความพ้นทุกข์ บรรลุอมรรค ผล นิพพานได้ในที่สุด

๔. อปจายนมัย คือ ทำบุญด้วยการประพุดอ่อนน้อม การให้ความเคารพ ผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณ ๓ ประเภท คือ ผู้มี วยวุฒิ ได้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องและผู้สูงอายุ ผู้มี คุณวุฒิ หรือคุณสมบัติ ได้แก่ ครูบาอาจารย์ พระภิกษุสงฆ์ และผู้มี ชาติวุฒิ ได้แก่พระมหากษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์

๕. เวยยาวัจจมัย คือ ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ การกระทำความดีที่เป็นคุณงามความดี ที่เกิดประโยชน์ต่อคนส่วนรวม โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนา เช่น การชักชวนบุคคลให้มาประพฤติปฏิบัติธรรม มีทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น ในฝ่ายสัมมาทิฐิ

๖. ปัตติทานมัย คือ ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น การอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง การบอกให้ผู้อื่นได้ร่วมอนุโมทนาด้วย ทั้งมนุษย์และอมนุษย์ ได้ทราบข่าวการบุญการกุศลที่เราได้กระทำไป

๗. ปัตตานุโมทนามัย คือ ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น การได้ร่วมอนุโมทนา เช่น กล่าวว่ “สาธุ” เพื่อเป็นการยินดี ยอมรับความดีและขอมีส่วนร่วมในความดีของบุคคลอื่น ถึงแม้ว่าเราไม่มีโอกาสได้กระทำ ก็ขอให้ได้มีโอกาสได้แสดงการรับรู้ด้วยใจปิตินดีในบุญกุศลนั้นผลบุญก็จะเกิดแก่บุคคลที่ได้อนุโมทนาบุญนั้นเองด้วย

๘. ัมมัสสวนมัย คือ ทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้ การตั้งใจฟังธรรมที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อน หรือที่เคยฟังแล้วก็รับฟังเพื่อได้รับความกระจ่างมากขึ้น บรรเทาความสงสัยและทำความเข้าใจให้ถูกต้องยิ่งขึ้น จนเกิดปัญญาหรือความรู้ก็พยายามนำเอาความรู้และธรรมะนั้นนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ สู่หนทางเจริญต่อไป

๙. ัมมเทสนามัย คือ ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ การแสดงธรรมไม่ว่าจะเป็นรูปของการกระทำ หรือการประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ ในทางที่ชอบ ตามรอยบาทองค์พระศาสดา ให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น หรือการนำธรรมไปขัดเกลากิเลสอุปนิสัยเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา มาประพฤติปฏิบัติธรรมต่อไป

๑๐. ทิฏฐุชกรรม คือ ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง ความเข้าใจในเรื่อง บาป บุญ คุณ โทษ สิ่งที่เป็นแก่นสารสาระหรือไม่ใช่แก่นสารสาระ ทางเจริญทางเสื่อม สิ่งอันควรประพฤติสิ่งอันควรละเว้น ตลอดจนการกระทำความคิดความเห็นให้เป็นสัมมาทิฏฐิอยู่เสมอ^{๑๓๓}

การทำบุญทั้งหมดนี้ เรียกอีกอย่างว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ หากผู้ใดได้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือยิ่งมากจนครบ ๑๐ ประการแล้ว ผลบุญย่อมเกิดแก่ผู้ได้กระทำมากตามบุญที่ได้กระทำยังได้มีการเตรียมกาย วาจา ใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์ตั้งใจจรดเข้าสู่ศูนย์กลางกาย หยุดในหยุดเข้าไปแล้วก็ยิ่งได้รับบุญมหาศาลตามความละเอียดประณีตที่เข้าถึงได้

ถ้าว่าโดยสาระแล้ว การทำบุญทั้ง ๗ ข้อหลังนั้นสามารถรวมลงในบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการข้างต้นได้ ในที่นี้พระอรรถกถาจารย์ได้จัดอธิบายนะ (๔) และเวैयाวัจจะ (๕) เข้าในศีลมัย บุญกิริยาวัตถุ ปตติทานะ (๖) และปตตานโมทนา (๗) จัดเข้าในทานมัยบุญกิริยาวัตถุ ัมมัสสวะนะ (๘) และัมมเทสนา (๙) จัดเข้าใจภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ สวณทิฏฐุชกัมม (๑๐) จัดเข้าได้ทั้งทาน ศีลและภาวนา^{๑๓๔} จึงกล่าวได้ว่าบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนั้น เมื่อว่าโดยย่อแล้วมีเพียง ๓ ประการ คือ ทาน ศีลและภาวนาเท่านั้น แต่ที่พระอรรถกถาจารย์แยกย่อยออกไปอีก ๗ ประการก็เพื่อให้ชาวพุทธได้ทราบถึงวิธีการกระทำบุญอย่างหลากหลาย และสามารถปฏิบัติได้หลายแนวทางนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่า บุญกิริยาวัตถุแต่ละข้อมีเจตนาเป็นองค์ประกอบรวมด้วยเสมอ เนื่องจากวากอนที่จะกระทำบุญ หายกต้องตั้งเจตนามุ่งต่อสิ่งที่ตนจะกระทำเป็นเบื้องต้นก่อนว่า เราควรให้ทาน ควรรักษาศีล และควรเจริญภาวนา^{๑๓๕} เมื่อเล็งเห็นคุณค่าของบุญดังกล่าวแล้วจึงลงมือกระทำบุญด้วยเหตุนี้ การกระทำบุญทุกประเภทล้วนมีเจตนาเป็นตัวนำหรือเกิดขึ้นมาจากเจตนาทั้งนั้น โดยเจตนาที่เป็นองค์ประกอบรวมในทุกขณะของการกระทำบุญจัดเป็น ๓ ช่วงตอน^{๑๓๖} คือ

๑. เจตนาอนที่จะกระทำบุญ เรียกว่า “บุพเจตนา” ซึ่งเริ่มตั้งแต่หายกมีจิตโสมนัสยินดีแล้วเกิดความคิดขึ้นว่าจะให้ทาน ก่อนหนาทที่จะลงมือกระทำบุญเป็นเวลาหลายวัน อาจจะเพนกิ่งเดือนหรือเดือนหนึ่ง มีกำหนดเวลาเป็นตัวอยางว่าบุญเกิดขึ้นแก่บุคคลตั้งแต่การจับจองที่นาแล้วคิดตั้งใจว่า

^{๑๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก, ๒๕๕๙), หน้า ๙๓-๙๔.

^{๑๓๔} ที.ปา.อ.(ไทย) ๓/๓๐๗.

^{๑๓๕} อ.อ.อุทก.(ไทย) ๒๓/๑๒๖/๒๔๕.

^{๑๓๖} พระสิริมงคลจารย์, มงคลตถทีปนี ทูติโยภาโค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๘.

จะนำผลผลิตที่ได้จากการทำนาไปกระทำบุญ บุญเกิดขึ้นตั้งแต่เจตนาดวงแรกที่จะคิดจะกระทำบุญ ซึ่งเป็นเจตนาอันเป็นกุศล ตั้งตนขึ้นมาจากสันนิษฐานจากเจตนา คือเจตนาที่ตกลงใจจะให้ทาน

๒. เจตนาในขณะที่กระทำบุญ เรียกว่า “มูญจนเจตนา” เกิดขึ้นในขณะที่ให้ทานแก่พระสงฆ์แปดคน ทายกจะต้องมีจิตใจที่เลื่อมใส ไม่หึงหวง ไม่เคลือบแคลงสงสัยหรือเสียดายสิ่งของของตนให้ไป แต่ควรมีจิตใจผ่องใสเบิกบานในขณะที่ให้ทาน ทานเจตนาจึงจะสำเร็จสมบูรณ์ในขณะนั้น

๓. เจตนาหลังจากกระทำบุญแล้ว เรียกว่า “อปรเจตนา” เกิดขึ้นภายหลังจากที่ให้ทานไปแล้ว เมื่อระลึกถึงบุญสวนทานนั้นคราวใดก็มีจิตใจโสมนัสยินดี ซาบซึ้งในบุญกิริยาของตนอยู่ครานั้นถึงแม้เวลาจะผ่านไปนานเท่าใดหากระลึกได้ถึงบุญกิริยาของตนตราบได้ก็ยิ่งรู้สึกโสมนัสยินดีอยู่ตราบนั้น

สรุปได้ว่า การกระทำบุญจะให้ผลสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อยกมีเจตนาในการกระทำพร้อมทั้ง ๓ ขั้นตอน คือ ก่อนกระทำบุญด้วยการให้ทานทายกก็มีจิตเป็นบุญ กล่าวคือ มีจิตยินดีหรือมีความตั้งใจแน่วแน่อันเป็นสวนของบุพเจตนา ขณะที่ให้ทานก็ทำจิตให้ผ่องใส ไม่ขุนมัวเศร้าหมองอันเป็นส่วนของมูญจนเจตนา เมื่อให้ไปแล้วก็มีจิตใจปราโมทย์ยินดีอันเป็นสวนของอปรเจตนา เจตนาทั้ง ๓ ขั้นตอนนี้ถือได้ว่าเป็นความสมบูรณ์แห่งทาน^{๑๓๗}

๒.๑.๘ อานิสงส์แห่งการบำเพ็ญบุญ

บุคคลผู้หมั่นบำเพ็ญบุญอย่างสม่ำเสมอ ถือว่าได้สร้างความดีได้กับตนเองไว้อย่างมากมาย จึงสมควรที่จะได้รับอานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามตอบรับ อานิสงส์หรือผลประโยชน์อันดีงามที่จะพึงได้รับมีหลายประการ ซึ่งจะมีผลมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๓ อย่าง^{๑๓๘} คือ

๒.๑.๘.๑ องค์ประกอบของอานิสงส์

๑) วัตถุทานที่ให้ ต้องบริสุทธิ์

วัตถุทานที่ให้ ได้แก่สิ่งของ ทรัพย์สินสมบัติ ที่ตนได้สละให้เป็นทาน จะต้องมองเป็นของที่บริสุทธิ์และแสวงหามาได้ด้วยความบริสุทธิ์ในการประกอบสัมมาอาชีพ ไม่ใช่ของที่ได้มาด้วยการเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ได้มาโดยทุจริต ลักทรัพย์ ยักยอก ฉ้อโกง ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ เป็นต้น

๒) เจตนาในการให้ทานต้องบริสุทธิ์

การให้ทานนั้น โดยจุดมุ่งหมายที่แท้จริง ก็เพื่อเป็นการขจัดความโลภ ความตระหนี่เหนียวแน่น ความหวงหวอนหลงไหลในทรัพย์สมบัติของตน อันเป็นกิเลสหยาบ คือ “โลภกิเลส” และขณะเดียวกันก็เพื่อเป็นการสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุข ด้วยเมตตาธรรมของตนอันเป็นบันไดก้าวแรกในการเจริญเมตตาพรหมวิหาร ในพรหมวิหาร ๔ ให้เกิดขึ้น ถ้าได้ให้ทานด้วยเจตนาดังกล่าว

^{๑๓๗} อ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๐๘/๓๗๗.

^{๑๓๘} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๙, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๒-๓๐.

แล้วเรียกว่า เจตนาในการทำทานบริสุทธิ์ เจตนาที่บริสุทธิ์นั้นถ้าจะบริสุทธิ์จริงจะต้องสมบูรณ์พร้อมด้วยกัน ๓ ระยะ คือ

๑. ระยะก่อนที่จะให้ทาน ก่อนที่จะให้ ก็มีจิตโสมนัส ราเริง เบิกบาน ยินดีที่จะให้ทาน เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่นได้รับความสุข เพราะทรัพย์สินสิ่งของของตน

๒. ระยะที่กำลังลงมือให้ทาน ขณะที่กำลังลงมือทำทานอยู่นั้นเองก็ทำด้วยจิตโสมนัส ราเริงยินดีและเบิกบานในทานที่ตนกำลังให้ผู้อื่น

๓. ระยะหลังจากที่ได้ให้ทานไปแล้ว ครั้งเมื่อได้ให้ทานไปแล้วเสร็จหลังจากนั้นก็ดีนานมาก็ดี หวนคิดถึงทานที่ตนได้กระทำไปแล้วครั้งใดก็มีจิตโสมนัส ราเริงเบิกบาน ยินดีในทานนั้น ๆ

เจตนาบริสุทธิ์ในการทำทานนั้น อยู่ที่มีการมีจิตโสมนัส ราเริง เบิกบาน ยินดีในทานที่ทำนั้น เป็นสำคัญและเนื่องมาจากเมตตาจิต ที่มุ่งสงเคราะห์ผู้อื่นให้พ้นความทุกข์และให้ได้รับความอนุเคราะห์ทานของตนนับว่าเป็นเจตนาที่บริสุทธิ์ในเบื้องต้น แต่เจตนาที่บริสุทธิ์เพราะเหตุดังกล่าวมาแล้วนี้ จะทำให้ยิ่งบริสุทธิ์มากขึ้นไปอีก หากผู้ให้ทานนั้น ได้ทำทานพร้อมกับมีวิปัสสนาปัญญา โดยใคร่ครวญถึงวัตถุทานที่ให้ทานนั้นว่า “อันบรรดาทรัพย์สินสิ่งของทั้งปวง ที่ชาวโลกนิยมยกย่อง หวงแหนเป็นสมบัติกันด้วยความโลภนั้น แท้ที่จริงแล้วก็เพื่อเพียงแต่วัตถุธาตุที่มีอยู่ประจำโลกเป็นสมบัติกลางไม่ใช่ของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะเมื่อเจตนาในการให้ทานบริสุทธิ์ผุดผ่องดี พร้อมทั้งสามระยะดังกล่าวมาแล้วทั้งนี้ ประกอบไปด้วยวิปัสสนาปัญญากล่าวมาแล้วด้วยเจตนาที่ย่อมบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ทานที่ได้ทำไปนั้น ย่อมมีผลมากได้บุญมาก หากวัตถุทานที่ได้ทำเป็นของที่บริสุทธิ์ตามองค์ประกอบข้อ ๑ ด้วย ก็ย่อมทำให้ได้บุญมากยิ่งขึ้นไปอีก วัตถุทานจะมากหรือน้อยเป็นของเหลวหรือประณีตนั้น ไม่สำคัญ เมื่อเราได้ให้ทานไปตามกำลังทรัพย์ที่เรามีอยู่ย่อมใช้ได้แต่ก็มีข้ออันควรระหวังอยู่ก็คือการให้ทานนั้น อย่าได้เบียดเบียนตนเอง เช่น มีน้อยแต่ฝืนทำให้มาก ๆ จนเกินกำลังของตนที่จะให้ได้

๓) เนื่อนาบุญต้องบริสุทธิ์

คำว่าเนื่อหาบุญในที่นี้ ได้แก่บุคคลผู้รับการทำทานของผู้ทำทานนั่นเอง นับว่าเป็นของประกอบข้อที่สำคัญที่สุด แม้ว่าองค์ประกอบในการทำทานข้อ ๓ และข้อ ๒ จะงามบริสุทธิ์ครบถ้วนดีแล้ว กล่าวคือ วัตถุที่ทำทานนั้นเป็นของที่แสวงหาได้มาด้วยความบริสุทธิ์ เจตนาในการทำทานก็งามบริสุทธิ์พร้อมทั้งสามระยะแต่ตัวผู้รับการทำทานเป็นคนที่ไม่ดี ไม่ใช่ผู้ที่เปื้อนเนื่อนาบุญที่บริสุทธิ์เป็นเนื่อนาบุญที่เลวทานที่ทำไปนั้นก็ไม่ผลิดอกออกผล

๒.๑.๘.๒ แนวทางทำบุญเพื่อเกิดอานิสงส์

อานิสงส์ของการทำบุญให้ทานจะมีผลมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับเนื่อนาบุญเป็นลำดับต่อไป

(๑) ทำทานแก่สัตย์เดรัจฉาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ได้บุญน้อย

(๒) ให้ทานแก่มนุษย์ที่ไม่มีศีล ไม่มีธรรมวินัย แม้จะให้มากถึง ๑๐๐ ครั้ง ยังได้บุญน้อยกว่าให้ทานแก่ผู้มีศีล ๕ แม้จะให้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๓) ให้ทานแก่ผู้มีศีล ๕ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าให้ทานแก่ผู้มีศีล ๘ แม้จะให้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๔) ให้ทานแก่ผู้มีศีล ๘ แม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า ถวายทานแก่ผู้มีศีล ๑๐ แม้แต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๕) ถวายทานแก่สามเณรซึ่งมีศีล ๑๐ แม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า ถวายทานแก่ผู้มีศีล ๒๒๗ ข้อ

(๖) ถวายทานแก่พระสมุทิสงฆ์ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การถวายทานแก่พระโสดาบันแม้จะได้ถวายทานดังกล่าวเพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๗) ถวายทานแก่พระโสดาบัน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้น้อยกว่าการถวายทานแก่พระสกิทาคามี แม้จะถวายเพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๘) ถวายทานแก่พระสกิทาคามีแม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานแก่พระอนาคามี แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๙) ถวายทานแก่พระอนาคามี แม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานแก่พระอรหันต์ แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๑๐) ถวายทานแก่พระอรหันต์ แม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๑๑) ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๑๒) ถวายทานแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายสังฆทานที่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน แม้จะได้ถวายสังฆทานเพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๑๓) การถวายทานมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน แม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานวิหารทาน แม้จะได้กระทำแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๑๔) การถวายวิหารทาน แม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการให้ธรรมทานแม้จะได้กระทำแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม

(๑๕) การให้ธรรมทาน แม้จะมากถึง ๙๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการให้อภัยทาน แม้เพียงครั้งเดียวก็ตาม^{๑๑๙}

^{๑๑๙} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๙, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๑๒-๑๕.

พระธรรมสังฆปุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญ จิตฺตมโ) ได้กล่าวถึงผลของการให้ทานที่มีผลมากหรือน้อยมี ๓ ประเภทดังนี้

๑. ทานข้อต้น คือให้วัตถุทานสิ่งของ ให้ด้วยคาดหวังผลตอบแทน ทานประเภทนี้มี ย่อมมีอานิสงส์น้อย

๒. ทานข้อที่สอง อย่างกล่าวให้แล้วไม่หวังผลตอบแทนทานประเภทนี้มีผลมาก

๓. ทานชั้นสูง คือภาวนา ซึ่งเกิดจากบำเพ็ญจิตตภาวนาแล้ว จิตจะใสสะอาดบริสุทธิ์ ย่อมมีผลมาก^{๑๒๐}

ในทักขิณวิภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ กล่าวถึงประโยชน์ของอามิสทานไว้ว่า

๑. ให้ทานแก่พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๒. ให้ทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๓. ให้ทานแก่สาวกของพระพุทธเจ้า มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๔. ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อทำอหิตตผลให้แจ้งมีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๕. ให้ทานแก่พระอนาคามีมีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๖. ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๗. ให้ทานแก่พระสกทาคามี มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๘. ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกทาคามีให้แจ้ง มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๙. ให้ทานแก่พระโสดาบัน มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๑๐. ให้ทานในผู้ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้

๑๑. ให้ทานแก่นักบวชนอกศาสนา ผู้ปราศจากราคะ มีอานิสงส์แสนโกฏิอรรถภาพ

๑๒. ให้ทานแก่นักบวชผู้ทุศีล มีอานิสงส์หนึ่งแสนอรรถภาพ

๑๓. ให้ทานแก่ปุถุชนผู้ทุศีล มีอานิสงส์หนึ่งพันอรรถภาพ

๑๔. ให้ทานแก่สัตว์ดิรัจฉาน มีอานิสงส์ร้อยอรรถภาพ^{๑๒๑}

สัทธนาปติสูตร อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ผู้ให้ทานนั้นย่อมได้รับอานิสงส์ ๗ ประการ คือ

๑. พระอรหันต์ย่อมอนุเคราะห์ผู้ให้ทานก่อน

๒. พระอรหันต์ย่อมเข้าไปหาก่อน

๓. พระอรหันต์ย่อมรับทานของผู้ให้ก่อน

๔. พระอรหันต์ย่อมแสดงธรรมให้ก่อน

๕. ชื่อเสียงอันดีงามของผู้ให้ทาน ย่อมฟุ้งขจรไป

๖. ผู้ให้ทานย่อมแก้กลัวกลัวอาภาย ไม่เก้อเขินในที่ประชุม

^{๑๒๐} พระธรรมสังฆปุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญ จิตฺตมโ), ทาน ศีล ภาวนา นำพาพ้นกรรม, หน้า ๒๒.

^{๑๒๑} ม.อุ. (ไทย) ๒๔/๓๔๗๕/๔๒๗-๔๒๘.

๗. เมื่อสิ้นชีพลง ผู้ให้ทานย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๒๒}

นิกัณฐสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ว่า

๑. ทำให้เป็นผู้มีผิวพรรณงาม มีเสียงไพเราะ มีทรวดทรงดีและมีบริวาร
๒. ทำให้เป็นพระราชาปกครองประเทศและได้รับความสุข
๓. ทำให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ
๔. ทำให้ได้กัลยาณมิตร ถึงความเป็นผู้รู้ วิชา และถึงความหลุดพ้นได้ (วิมุตติ)
๕. ทำให้ได้ปฏิสัมภิทา วิโมกข์ สวากขารมียาณ ปัจเจกโพธิญาณและพุทธภูมิ^{๑๒๓}

ส่วนธรรมทานมีอานิสงส์ดังนี้ ๑. ได้เข้าใจธรรม ได้ความเข้าใจในธรรม ๒. ได้ความรื่นเริง ๓. ได้ความอัมใจ ๔. ได้ความสบายกายสบายใจ ๕. จิตตั้งมั่นด้วยดี^{๑๒๔}

๒.๑.๘.๓ อานิสงส์ในปัจจุบัน

คำว่า “ประโยชน์ในปัจจุบัน” หรือเรียกว่า “ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม” หมายถึง ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชีวิต^{๑๒๕} เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข สิ่งนั้นๆ จึงเป็นประโยชน์ทุกอย่าง ดังที่สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้กล่าวไว้ว่า ความสุขที่บุคคลทั้งหลายนั้นปรารถนาไว้ ได้แก่ (๑) ทรัพย์หรือโภคทรัพย์ (๒) ศิลปวิทยา (๓) ยศ บริวาร และเกียรติ (๔) ไฉตริ การประกอบอาชีพ และ (๕) ผาสุก การประกอบกิจการทุกอย่าง ถ้าร่างกายมีความ ผาสุก คือมีความแข็งแรง ไม่มีโรคจึงจะเป็นอุปการะให้ได้ประโยชน์ที่พึงจะได้ทุกอย่าง ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “อาโรคยปรมา ลาภา แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง” ดังนั้น ทรัพย์ ศิลปวิทยา ยศ ไฉตริ และความผาสุก จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง^{๑๒๖} ซึ่งบุคคลทั้งหลายแสวงหามานั้น ก็เพื่อใช้ในการประกอบกิจการดำรงชีวิตในประโยชน์ปัจจุบัน นั่นเอง^{๑๒๗}

อย่างไรก็ตาม สิ่งต่างๆ ที่อำนวยการประโยชน์สุขให้แก่บุคคลทั้งหลายนั้น จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยเหตุปัจจัยในแต่ละอย่างมาเกื้อกูลกัน ซึ่งทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมให้บุคคลทั้งหลายนำไปปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิต เพื่อให้ได้รับประโยชน์ในปัจจุบันนี้ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “ธรรมที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้แก่กุลบุตร” มี ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)
๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)

^{๑๒๒} อก.สตตก. (ไทย) ๒๓/๕๗/๑๐๙ - ๑๑๑.

^{๑๒๓} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๑-๑๕/๑๙.

^{๑๒๔} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๕/๒๖/๓๓.

^{๑๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๐.

^{๑๒๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๙๖.

^{๑๒๗} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖.

๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)^{๑๒๘}

นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น มี ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น) คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาคำบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา) คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตราย หรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร) คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา สำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม) คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดีมิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ใ้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้^{๑๒๙}

อนึ่ง การดำเนินชีวิตที่จะให้มีความสุขบริบูรณ์นั้น บุคคลทั้งหลายไม่พึงหมกมุ่นในสิ่งที่ เป็น อบายมุขทั้งหลาย เพราะเป็นทางแห่งความเสื่อมเสียต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก ดังมี พระพุทธพจน์ตรัสไว้ในทีฆชาณุสูตรว่า ทางแห่งความเสื่อมมี ๔ ประการ คือ ๑) เป็นนักเลงหญิง ๒) เป็นนักเลงสุรา ๓) เป็นนักเลงการพนัน และ ๔) เป็นผู้มึนเมิดรขั้ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว เปรียบ เหมือนสระน้ำใหญ่มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทาง ไหลออก ๔ ทาง บุรุษพึงปิดทางไหลเข้า เปิดทางไหล ออกของสระน้ำนั้น และฝนก็ได้ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อเป็นเช่นนี้สระน้ำใหญ่นั้นก็เหือดแห้งไปไม่ เพิ่มปริมาณขึ้นเลยฉนั้นใด โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน^{๑๓๐}

ดังนั้น การดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคนจึงต้องมีหลักศีลธรรมอันดีงามเป็นพื้นฐานต่อการ ปฏิบัติตน เพื่อให้อยู่ในกฎระเบียบของสังคมได้อย่างมีความสุข โดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับ ตนเองและผู้อื่น เมื่อบุคคลใดสามารถปฏิบัติตามได้ครบสมบูรณ์ ย่อมได้พบ ความสุขแน่นอน

สรุปได้ว่า ประโยชน์ในปัจจุบันที่บุคคลทั้งหลายต้องการ ได้แก่ ทรัพย์ ศีลปวิทยา ยศ บริวาร เกียรติ ไมตรี การประกอบอาชีพ และความผาสุก โดยที่พระพุทธศาสนาเน้นสอนให้มี หลักธรรมต่อการดำเนินชีวิตที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น เพื่อให้เห็นถึงความเป็นจริงของชีวิต เรื่องโลกธรรม เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบพบเจออยู่เสมอ คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ และสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่มี ค่าต่อการดำเนินชีวิตทุกคน เช่น มีคุณภาพชีวิตที่ดี เศรษฐกิจที่ดี และ การยอมรับที่ดีจากสังคมรอบ ข้าง ที่สุดก็เพื่อให้คนเรารู้จักเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้ที่เดือดร้อนก็ได้รับการดูแลเอาใจ

^{๑๒๘} ๐.อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๒.

^{๑๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๖.

^{๑๓๐} ๐.อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๒-๓๔๓.

ใส่ ไม่ถูกทอดทิ้ง มีชีวิตอยู่ร่วมกันได้ เป็นสังคมที่มี ความสุข เพราะคนเราในโลกต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน รู้จักเอื้ออาทรต่อกัน จะอยู่แบบตัวใคร ตัวมันไม่ได้ ความปรารถนาต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทำให้บุคคลทั้งหลายแสวงหามาใน ปัจจุบันนี้ ดังนั้น การแสวงหาทรัพย์สมบัติและเหตุปัจจัยทั้งหลายดังกล่าวแล้ว จึงต้องมี หลักธรรมเป็นองค์ประกอบต่อการดำเนินชีวิตที่ดี นั่นคือ การประพฤติปฏิบัติตนตามหลัก ศีลธรรมให้ครบบริบูรณ์ จึงจะส่งผลให้ชีวิตมีความสุขความเจริญ เห็นผลประโยชน์ในปัจจุบันนี้ ได้ ตลอดถึงได้มีโอกาสสร้างบุญสร้างกุศลเพิ่มพูนมีให้กับตนเองไว้ในภพปัจจุบันนี้ด้วย

๒.๑.๘.๔ อานิสงส์ภายหน้า

คำว่า “ประโยชน์ภายหน้า” หรือเรียกว่า “สัมปรายกัตถสังวัตตนิกธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องหน้า ธรรมที่เป็นเหตุให้สมหมาย หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นสูงขึ้นไป^{๑๓๑} เป็นหลักธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่เน้นสอนให้บุคคลทั้งหลายปฏิบัติตามอยู่เสมอ เพื่อให้ได้รับประโยชน์สุขในภายหน้า ดังที่พระพุทธพจน์ว่า “ธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก” มี ๔ ประการ คือ

๑. สัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา)
๒. สีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล)
๓. จาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ)
๔. ปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา)^{๑๓๒}

นอกจากนี้ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ประโยชน์ภายหน้า หมายถึง ประโยชน์จะพึงได้ในอนาคต ประโยชน์แผ่ไปถึงคนอื่นก็ได้ หมายถึงความดีก็ได้ แต่ก็มีคามหมายรวมๆ กัน ทั้ง ๒ คือ ความดีที่เกิดขึ้นประโยชน์สุขทั้งแก่ ตนเองและแก่คนอื่น ตั้งแต่บัดนี้สืบไปจนถึงภายหน้า โดยมีหลักปฏิบัติที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. สัทธาสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยศรัทธา) คือ เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ คือเชื่อว่าเรื่องความดี ความชั่ว เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น สำหรับทางพระพุทธศาสนา คือ เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและเชื่อหลักกรรมตามพระพุทธเจ้าได้สั่งสอนไว้

๒. สีลสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยศีล) คือ รักษากาย วาจาเรียบร้อยดี ไม่มีโทษ เพราะงดเว้นจากโทษนั้น ๆ เมื่อมีศรัทธาในหลักของกรรมดังกล่าวแล้ว ก็ย่อมเว้นจากความชั่วได้ตามความเชื่อของตน

๓. จาคสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการบริจาค) คือ สละให้ เป็นการเฉลี่ยสุขให้แก่ผู้อื่น ได้แก่ การบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ซึ่งเป็นการทำความดีอย่างหนึ่งว่า

^{๑๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

^{๑๓๒} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๑-๑๐๓.

๔. ปัญญาสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยปัญญา) คือ รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ หรือความดี ความชั่ว ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น ปัญญาทำให้รู้จักเปรียบเทียบว่าอะไรเป็น อะไรและให้รู้คุณค่าของบุญหรือคุณความดี ทำให้รู้จักเลือกเช่นในสิ่งที่ควรเชื่อและทำให้รู้จักเลือกเว้นการที่ควรเว้น เลือกประพฤติการที่ควรประพฤติ^{๑๓๓}

กล่าวได้ว่า ประโยชน์ภายนอก จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการบำเพ็ญบุญอันสำคัญไว้ในชาติปัจจุบัน เมื่อบุคคลใดหมั่นบำเพ็ญบุญอยู่เสมอ ย่อมมีเหตุปัจจัยให้เกิดผลบุญ ที่เรียกว่า “พุทฺเพกตบุญญตา” คือ “ความเป็นผู้มีบุญที่ได้กระทำไว้ในกาลก่อน” หรือเรียกว่า “วาสนา” หมายถึง บุญที่สั่งสมไว้นานแล้ว ดังนั้น การได้บำเพ็ญบุญกุศลอย่างสม่ำเสมอได้ชื่อว่า ได้สั่งสมบุญมาดีแล้ว^{๑๓๔} อานิสงส์แห่งบุญย่อมอำนวยการให้ผู้นั้นได้ไปสู่อะไรก็ตามที่ควรไป

๒.๑.๘.๕ อานิสงส์อย่างยิ่ง

คำว่า “ประโยชน์อย่างยิ่ง” หรือเรียกว่า “ปรมัตถะ” คือ พระนิพพาน^{๑๓๕} เป็นการได้ประโยชน์อันสูงสุดตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา นั่นคือความพ้นทุกข์ เพราะเป็นประโยชน์ที่ก่อเกิดความสุขอย่างยิ่ง โดยไม่จำกัดกาลเวลาว่าเป็นปัจจุบันหรือภายหน้า ดังมีเรื่องเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้าเมื่อยังมีได้เสด็จออกผนวช กล่าวไว้ว่า

เจ้าชายสิทธัตถะ ประทับอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ทรงบริบูรณ์ด้วยประโยชน์ปัจจุบัน และประโยชน์ภายนอก คือ ทรงมีทรัพย์บริบูรณ์ มีวิชาความรู้เป็นอย่างดีเยี่ยม เป็นต้น อันนับว่าประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายนอก ทรงประกอบด้วยคุณงามความดีแต่ทรงเห็นว่าประโยชน์ดังกล่าวเกี่ยวกับกาลเวลาอยู่เสมอ กาลเวลาอย่างล่องและเลื่อนกันไปเรื่อย ๆ ชีวิตพร้อมกับประโยชน์ทั้งหลายก็ล่องไปเรื่อย ๆ ฉะนั้น จึงทรงเสด็จออกค้นหาประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่นั่น ซึ่งพ้นจากปัจจุบันและภายหน้า ไม่อยู่ในอำนาจแห่ง ความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะให้เกิดความสุขที่แท้จริง ในที่สุดก็ได้ทรงพบ ประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่เช่นนั้น คือ พระองค์ได้ตรัสรู้พระธรรม เรียกว่า วิชชา คือ รู้แจ้ง ถอนพระองค์ออกจากทุกข์ของโลก ได้ทั้งหมดเรียกว่า วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นจากกองกิเลส และทุกข์ทั้งสิ้น นี่คือนิพพานที่ยิ่งใหญ่ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประสบมา ตามประวัติ พระพุทธศาสนานี้ ในชั้นแรก พระพุทธเจ้าทรงสอนประโยชน์อย่างยิ่งโดยมาก เพราะทรง มุ่งจะประกาศก่อตั้งพระพุทธศาสนาอันเกี่ยวแก่บรรพชิตคือนักบวช เพราะโดยปกติ นักบวชย่อมออกบวชด้วยมุ่งประโยชน์อย่างยิ่ง แต่ต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาถึงชาวบ้าน ก็ทรงสอนผ่อนลงมาถึงประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายนอก เพราะชาวบ้านย่อมมุ่ง ประโยชน์ทั้ง ๒ ดังกล่าวแล้วนับว่าเป็นประโยชน์ทางโลก ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอน ประโยชน์ครบทั้ง ๓ เหมือน

^{๑๓๓} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก, หน้า ๗๗-๗๘.

^{๑๓๔} ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ. มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๒), หน้า ๑๖๔.

^{๑๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๔.

อย่างเป็นแหล่งศึกษาแห่งใหญ่ มีทั้งปฐมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ครบทุกสาขาทุกแผนก อาจที่จะปฏิบัติให้บังเกิดประโยชน์ได้อย่าง ครบถ้วนบริบูรณ์^{๑๓๖}

ฉะนั้น การบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าจึงถือเป็นแบบอย่างแห่งการบำเพ็ญบุญที่ดีจนทำให้พระองค์ได้บรรลุผลประโยชน์อันยิ่งใหญ่ คือ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อยังประโยชน์แก่บุคคลทั้งหลายมารับไปปฏิบัติเพื่อให้ได้ประโยชน์อย่างยิ่งตามพระองค์จึงจะเรียกว่าได้บำเพ็ญบุญที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เช่น การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคตธรรมดาของโลกละสังขารธรรมไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตเป็นอิสระปลอดโปร่งและผ่องใสไม่หวั่นไหวไปกับความผันผวนปรวนแปรของชีวิตหรือการพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักในชีวิตไม่ถูกบีบคั้นด้วยความยึดมั่นของตนเองสงบเย็นสว่างไสวโดยสมบูรณ์

การได้บำเพ็ญบุญอย่างสม่ำเสมอ บำเพ็ญอย่างสม่ำเสมอไว้ในใจและสามารถปรุงแต่งใจ ให้มีคุณภาพดีขึ้น คือ ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว บริสุทธิ์ผุดผ่อง สว่างไสว โปร่งโล่ง ไม่อึดอัด อิ่มเอิบ ไม่กระสับกระส่าย ชุ่มชื้นเบาสบาย ผ่อนคลายไม่ตึงเครียด นุ่มนวลควรแก่การงาน ดังนั้น บุญจึงส่งผลให้ผู้กระทำมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ ดังที่พระมหาภาสกร คุณุตตโร ได้กล่าวไว้ว่า บุญที่บุคคลได้กระทำเกิดขึ้นแล้วย่อมส่งผลหรืออานิสงส์ให้แก่ผู้กระทำได้ ๔ ระดับ คือ

๑. ระดับจิตใจ เป็นบุญที่เกิดผลทันที มี ๒ ประการ ได้แก่ (๑) สุขภาพทางใจดีขึ้น คือ ใจเยือกเย็น ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่อคำยกยอหรือตำหนิตืดเย็น ปลอดโปร่ง เบาสบาย เป็นสุข และ (๒) สมรรถภาพของใจดีขึ้น คือเป็นใจที่สะอาดผ่องใส ใช้คิดเรื่องราวต่าง ๆ ได้รวดเร็ว ว่องไว ลึกซึ้ง กว้างไกล รอบคอบ เป็นระเบียบ และตัดสินใจ ได้นับพลัน ถูกต้องไม่ลังเล

๒. ระดับบุคลิกภาพ บุคคลที่ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา อย่างสม่ำเสมอ จะทำให้มีจิตใจที่สงบ แข็งแรง เบิกบาน ชุ่มเย็น นอนหลับสบาย ไม่มีความกังวลหม่นหมอง หน้าตาผิวพรรณจึงผ่องใส ใจเปี่ยมไปด้วยบุญ ไม่คิดโลภอยากได้ของใคร ไม่คิดสร้าง ความเดือดร้อนให้ใคร มีแต่คิดช่วยเหลือเขา จึงมีความมั่นใจในตัวเอง มีความองอาจ สง่างามอยู่ในตัว ไปถึงไหนก็สามารถวางตัว ได้พอเหมาะพอดี บุคลิกภาพย่อมดีขึ้นเป็นลำดับ

๓. ระดับวิถีชีวิต วิถีชีวิตของคนเรา เกิดจากการสรุปผลบุญและผลบาปที่เราได้ทำ มาตั้งแต่ภพชาติก่อนๆ จนถึงภพชาติปัจจุบัน เป็นผลของบุญระดับจิตใจและระดับ บุคลิกภาพรวมกัน ชักนำให้เราได้รับสิ่งที่น่าปรารถนา ตอบสนองมาจากภายนอก เช่น ได้รับลาภ ยศ สรรเสริญ สุข แต่การที่เราทำดี แล้ววิถีชีวิตของเราจะดีขึ้นหรือไม่นั้น ยังขึ้นอยู่กับบุญเก่าหรือบาปในอดีตที่เราเคยทำไว้ด้วย เรื่องการให้ผลของบุญและบาป จึงเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน เช่นบางครั้งขณะที่เราตั้งใจทำความดีอยู่แต่ผลบาปในอดีตตามมาทันทำให้ถูกใส่ร้ายป้ายสี หรือประสบเคราะห์กรรม บางคนจึงเข้าใจผิด คิดว่าทำ ดีแล้วไม่ได้ดี ทำให้หมดกำลังใจในการทำความดี

^{๑๓๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๖/๒๔๙-๓๐๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๖/๔๐๕-๔๐๗.

แท้จริงแล้ว ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในขณะนั้น ผลบาปที่เราเคยทำในอดีตกำลังส่งผลอยู่ แต่บุญที่กำลังทำอยู่ในปัจจุบันย่อมไม่ไร้ผล เมื่อเราตั้งใจทำบุญต่อไปโดยไม่ย่อท้อ และไม่ทำบาปนั้นอีก เคาระห์กรรมนั้นย่อมหมดสิ้นไป และได้รับผลของบุญคือความสุข ความสำเร็จได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยในที่สุด

๔. ระดับสังคม เมื่อเราทำความดีมาแล้วอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะไปอยู่สังคมใด บุญก็จะส่งผลให้เป็นบุคคลที่สังคมยอมรับนับถือ ได้เป็นผู้นำของสังคมนั้น และจะเป็นผู้ชักนำสมาชิกในสังคมให้ทำความดีตามอย่าง ทำให้เกิดความสงบร่มเย็นและความเจริญก้าวหน้าขึ้นในสังคมนั้น ๆ โดยลำดับ^{๑๓๗}

จะเห็นได้ว่า ผลของบุญที่บุคคลได้บำเพ็ญไว้ดีแล้ว ย่อมหล่อหลอมไปรวมอยู่ที่ผู้ บำเพ็ญนั้น เหมือนแม่น้ำน้อยใหญ่ทั้งหลายย่อมไหลลงไปรวมอยู่ในมหาสมุทร ดังที่พระมหา เอกนรินทร์ เอกนโร ได้กล่าวไว้ว่า อาณิสสของบุญนี้มีลักษณะอยู่ ๔ ประการ คือ ๑) อานุภาพ ๒) อภินิหาร ๓) ศิริสมบัติ และ ๔) วาสนา^{๑๓๘} โดยมีสาระสำคัญดังนี้

๑) อานุภาพ บุญฤทธิ์ที่ส่งเสริมผู้บำเพ็ญให้เป็นที่ยอมรับนับถือของมวลชน โดยจงใจ มวลชนเมื่อได้พบเห็นผู้มีบุญ ก็ให้เกิดความชื่นชมยินยอมนับถือ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “ญาติ มิตร และผู้มีใจดีทั้งหลาย เห็นคนที่จากบ้านไปนาน กลับจากที่ไกลมาถึงโดยสวัสดิภาพ ย่อมยินดีว่ามาแล้ว เช่นเดียวกันนั้น บุญทั้งหลาย ย่อมต้อนรับคนที่ทำบุญไว้ ซึ่งจากโลกนี้ ไปสู่โลกหน้า เหมือนญาติต้อนรับญาติผู้เป็นที่รักที่กลับมาบ้าน ฉะนั้น^{๑๓๙}

๒) อภินิหาร อำนาจของบุญสามารถเชิดชูผู้บำเพ็ญขึ้นเป็นอัจฉริยะบุคคลบันดาลให้มีผู้คนปรบมือให้หรือยกนิ้วให้ว่า เป็นคนมีน้ำหนัก น่าเคารพยำเกรง สมควรแก่การบูชา ยกย่อง อำนาจบุญนี้นับเป็นอิทธิพลจงใจคนให้ชื่นชมยินดี ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “คนมีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยยศและโภคทรัพย์ จะไปสู่ถิ่นใด ๆ ย่อมได้รับการบูชาในถิ่น^{๑๔๐}

๓) ศิริสมบัติ สมบัติคือ มิ่งขวัญสูงส่งราศีดีเด่นเป็นพิเศษ ที่เกิดแต่บุญ เป็นเสน่ห์ ดึงดูดจิตใจคนให้เข้าหาผู้มีบุญ เพราะศิริสมบัตินี้คอยสนับสนุนผู้มีบุญให้เป็นขุมทรัพย์ คือ เป็น ที่ไหลมาเทมาแห่งทรัพย์จากทางบกทางน้ำและทางอากาศ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “สิริเป็นบ่อ เกิดแห่งโภคทรัพย์ทั้งหลาย^{๑๔๑} ตรงกันข้าม ผู้ไม่มีบุญรวบรวมทรัพย์ไว้ หรือได้รับส่วนแบ่งจากพ่อแม่หรือคนอื่นก็ไม่อาจรักษาไว้ได้ ศิริสมบัติจะหาทรัพย์นั้น หนีจากเขาไปรวมอยู่ที่มีบุญ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “ผู้ไม่มี

^{๑๓๗} พระมหาภาสกร คุณุตตโร, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องบุญในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๔-๗๕.

^{๑๓๘} พระมหาเอกนรินทร์ เอกนโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

^{๑๓๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑๙-๒๒๐/๑๐๑.

^{๑๔๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐๓/๑๒๗.

^{๑๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๙/๔๔.

บุญจะมีศีลปะหรือไม่มีศีลปะก็ตามที่ ขวนขวายรวบรวม ทรัพย์ได้ไว้เป็นจำนวนมาก ทรัพย์นั้นผู้มีบุญ ย่อมได้ใช้สอย^{๑๔๒}

๔) วาสนา เป็นกิจที่จิตใจอยู่แนมนานกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จนคุ้นเคยติดสันดานสืบต่อมา เรียกว่า วาสนา ส่วนกิจที่จิตใจอยู่แนมนานกับความดี จนคุ้นเคยติดสันดานดีสืบ ต่อมา เรียกว่า บุญวาสนา คนมีบุญวาสนา แม้เกิดในถิ่นที่ไม่เจริญ บุญวาสนาก็จะช่วยส่งให้ ไปอยู่ในถิ่นที่เจริญ มีการศึกษาดี มีตำแหน่งหน้าที่การงานดี เพราะอาณิสสของบุญที่ได้กระทำไว้จึงส่งเสริมให้เป็นบุคคล ที่มีบุญวาสนาดีได้ เหมือนคำโบราณว่า “ช้างเผือกเกิดในป่า ต้องจากป่าไปเป็นราชพาหนะอยู่ใน เมืองหลวง” ดังมีตัวอย่าง เช่น

นางสามาวดี ชาวเมืองภทวดี เดิมเป็นเด็กหญิงชื่อสามา ครั้งหนึ่งพ่อแม่พานางไปเมือง โกสัมพี บังเอิญพ่อแม่ทั้งสองตายไปตกเป็นกำพร้า แต่บุญวาสนาส่งให้มิตกภูมิพี่เลี้ยงเป็นลูกเธอเป็นคนฉลาดทำไร่ไถนาให้มีช่องเข้าทางออกทาง จึงได้รับ สมญานามว่าสามาวดี เมื่อโสมกเศรษฐี ทราบว่าเธอเป็นคนดีก็รับเอาเป็นลูกของตน ต่อมาบุญวาสนาส่งขึ้นเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน

ด้วยเหตุนี้ บุคคลที่มีบุญจึงได้ชื่อว่า ภัพพบุคคล เพราะเป็นบุคคลที่ได้เกิดมามีความ สมบูรณ์พร้อมด้านอัฐตสมบัติ คือ มีอวัยวะครบ ๓๒ ประการ ได้แก่ มีตา หู จมูก ลิ้น ปาก คิ้ว คาง ผิวพรรณ มือ และเท้า เป็นต้น ล้วนแต่ประณีต สะอาด งดงาม นำที่ศนา มีปัญญาสมบัติคือ ความเฉลียวฉลาด อาจหาญ มีอายุสมบัติ ที่ยืนยาวนาน และมีโภคสมบัติ อันบริบูรณ์ เมื่อบุญเก่ามี กำลังมาก ย่อมส่งผลให้บุญใหม่มีกำลังเพิ่มขึ้นได้ ซึ่งอาจส่งผลให้ สำเร็จมรรคผลนิพพานได้ ส่วนบุคคล ที่ไม่มีบุญ ย่อมได้ชื่อว่า อภัพพบุคคล หรือเกิดมาขาด อัฐตสมบัติ เป็นคนมีอวัยวะไม่ครบ ๓๒ ประการ หรือมีตา หู จมูก ลิ้น ปาก คิ้ว คาง ผิวพรรณ มือ และเท้า เป็นต้น ไม่สมประกอบหรือพิการ เป็นต้น ขาดปัญญาสมบัติ คือ เป็นคนโง่ ใ้ บ้า เสียสติ ปัญญาอ่อน เป็นต้น ขาดอายุสมบัติ คือ เกิดมามีอายุสั้น หรือมีโรครุมเร้าอยู่เสมอ ขาดโภคสมบัติ คือ เกิดมาในตระกูลอดอยาก ยากจนถึงกับ ขอดทานเขากิน ประกอบอาชีพที่ไม่ รุ่งเรือง หรือค้าขายก็ขาดทุน จะพึงพาอาศัยบุญบารมีผู้อื่นก็ไม่ได้ผล เรียกได้ว่า ไร้ญาติขาดมิตรจึงนับได้ว่าเป็นบุคคลที่เกิดมาแล้วไม่มีความสุขหรือเป็นคนอาภัพ นั้นเอง

ดังนั้น การได้เกิดมาเป็นภัพพบุคคล จึงถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีบุญมาก่อนแล้วนั่นคือการได้บำเพ็ญบุญมาถูกต้องและสมบูรณ์ดีแล้ว บุญนั้นย่อมเกิดผลดี มีคุณค่า มีอาณิสสหรือมี ประโยชน์ต่อบุคคลที่ได้กระทำไว้แล้วนั่นเอง ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ในนิกกัณฐสูตรว่า

ขุมทรัพย์ที่ผู้ใดจะเป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม ฝังไว้ดีแล้ว ด้วยทาน ศีล สัจจะ และทมะ ในพระเจดีย์ พระสงฆ์ บุคคล แยกที่มาหาในมารดา บิดา หรือพี่ชาย ขุมทรัพย์นี้ชื่อว่าฝังไว้ดีแล้วคนอื่นขนเอาไปไม่ได้ จะติดตามคนฟัง ตลอดไป บรรดาทรัพย์สมบัติที่เขา จำต้องละไป เขาพาไปได้เฉพาะขุมทรัพย์นี้เท่านั้น.....ขุมทรัพย์นี้ไม่ทั่วไปแก่คนเหล่าอื่น ทั้ง

^{๑๔๒} ชุ.ชาดิก. (ไทย) ๒๗/๑๐๐/๑๔๓.

โจรก็ลักเอาไปไม่ได้ ผู้มีปัญญาควรทำแต่ บุญที่จะเป็นชุมทรัพย์ติดตามตนตลอดไป ชุมทรัพย์นี้ให้ผลอันน่าปรารถนาทุก ประการ แก่เทวดา และมนุษย์ คือเทวดาและมนุษย์ปรารถนาผลใด ๆความมี ผิวพรรณงดงาม ความมีเสียงไพเราะ ความมีทรวดทรงสมส่วน ความมีรูปสวย ความ เป็นใหญ่ ความมีบริวาร ความเป็นพระราชาในประเทศ ความเป็นอิสระ ความสุขของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอันน่าพอใจ และแม้ความเป็นเทวราชของเทวดาในหมู่ เทพ... สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติคือนิพพานก็ดี บุคคลอาศัยมิตตสัมปทา ประกอบความเพียรโดยแยบคาย ก็จะเป็นผู้ชำนาญในวิชา และวิมุตติ ...ปฏิสัมภิทาวិโมกข์ สวากขารมี ปัจเจกโพธิ์ และพุทธภูมิ ทั้งหมดจะ ได้ด้วยชุมทรัพย์นี้ บุญสัมปทานี้มีประโยชน์มากอย่างนี้ เพราะฉะนั้น บัณฑิตผู้เป็น ปราชญ์ จึงสรรเสริญภาวะแห่งบุญที่ทำได้แล้ว^{๑๔๓}

นอกจากนี้ ในมงคลสูตร ก็ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของบุญที่ส่งผลให้ได้รับประโยชน์ไว้ หลายประการ คือ

๑. บุญเป็นต้นเหตุของความสุขทุกอย่าง (สุขานํ นิทานิ)
 ๒. บุญเป็นรากเหง้าของสมบัติทั้งปวง (สมปตฺตินิ มूलิ)
 ๓. บุญเป็นที่ตั้งอาศัยของโภคะทั้งปวง (โภคานํ ปติฏฐา)
 ๔. บุญเป็นเครื่องป้องกันสำหรับบุคคลผู้เดินทางในวิญญูสงสาร (วิสมคตสุส ตาณ)
 ๕. ที่พึ่งอาศัยเช่นเดียวกับบุญไม่มี (ทานสทิสเ อวสสโย)
 ๖. บุญเป็นเช่นกับที่อยู่ของราชสีห์ (สีหาสนสทิส)
 ๗. บุญเป็นเช่นกับพื้นแผ่นดิน เพราะเป็นที่พึ่งพาอาศัย (มหาปฐวีสทิส)
 ๘. บุญเป็นเช่นกับเชือก เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของใจ (รชขุสทิส)
 ๙. บุญเป็นเช่นกับเรือ เพราะพาข้ามโอฆสงสาร (นาวาสทิส)
 ๑๐. บุญเป็นเช่นกับบุคคลผู้แก้แล้วล้าในสงคราม (สงครามสุโร)
 ๑๑. บุญเป็นเช่นกับพระนครที่บุคคลตกแต่งดีแล้ว (สุสงขตนคร)
 ๑๒. บุญเป็นเช่นกับดอกปทุม เพราะหอม ไม่เปราะเปื้อนด้วยของสกปรก (ปทุมสทิส)
 ๑๓. บุญเป็นเช่นกับไฟ เพราะเผาบาปให้หมดไปจากชั้นธสันดาน (อคคิสทิส)
 ๑๔. บุญเป็นเช่นอรสพิษ เพราะตัดบาปออกทั้ง (อาสวิสทิส)
 ๑๕. บุญเป็นเช่นกับราชสีห์ เพราะทำให้องอาจกล้าหาญ (สีหสทิส)
 ๑๖. บุญเป็นเช่นกับโคอุสุภราช เพราะประเสริฐวิเศษสุด (เสาวภสทิส)
 ๑๗. บุญเป็นเช่นกับพญาช้าง เพราะมีกำลังมาก (หตุถิสทิส)
 ๑๘. บุญเป็นเช่นกับม้าวลาหก ตัวประเสริฐ เพราะพาข้ามวิญญูสงสารได้อย่างรวดเร็ว
- ดุจมาอัสดร ซึ่งมีฝีเท้าดี ฉะนั้น (วลาหอสุสราษสทิส)
๑๙. บุญเป็นหนทางที่นักปราชญ์ได้เดินไปแล้ว (คตมคฺค)

๒๐. บุญเป็นวงศ์ของพระพุทเจ้าทุกๆ พระองค์ (พุทธวงศ์)^{๑๔๔}

ด้วยอานิสงส์ของบุญดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นว่า การบำเพ็ญบุญ ย่อมส่งผลให้ได้รับ ประโยชน์ สุขอันยิ่งใหญ่ไพศาล ดังมีตัวอย่างกล่าวไว้ว่า

ในบุญกิริยาวัตถุสูตร สูตรว่าด้วยการบำเพ็ญบุญหรือหลักการทำบุญ พระพุทเจ้า ได้ตรัสถึงบุคคลที่ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นต่างๆ และเหตุที่ทำให้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ปกครอง สวรรค์ชั้นนั้นๆ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานนิด หน่อย ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลนิดหน่อย และไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วย ภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคร้ายในมนุษย์^{๑๔๕}

คำว่า ผู้โชคร้ายในมนุษย์ มนุสสโทภคย์ หมายความว่า ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็ ค่อนข้างจะตกยาก และลำบาก เพราะให้ทานนิดเดียว รักษาศีลนิดเดียว ส่วนการเจริญภาวนา ไม่เคยทำ ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ ก็เป็นมนุษย์ที่ตกยากและลำบาก นั่นเอง

พระพุทเจ้าตรัสว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานพอประมาณ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลพอประมาณ แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จ ด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคดียในมนุษย์^{๑๔๖}

คำว่า ผู้โชคดียในมนุษย์ มนุสสโสภคย์) หมายความว่า เกิดเป็นมนุษย์ที่มีโภคทรัพย์ สมบัติ ไม่เกิดมาลำบาก เพราะให้ทานพอประมาณ และรักษาศีลก็พอประมาณ คือ ไม่น้อยไม่มากเกินไป จึงได้เกิดเป็นมนุษย์ในชั้นดีขึ้น มีความสุขความเจริญพอประมาณ

พระพุทเจ้าทรงตรัสอีกว่า

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราช...ชั้นดาวดึงส์ชั้นยา มา...ชั้นดุสิตชั้นนิมมานรดี...ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี...ภิกษุทั้งหลาย ท้าวมหาราช ทั้ง ๔ ในชั้นนั้น...ท้าวสักกะจอมเทพในชั้นดาวดึงส์ท้าวสุยามเทพบุตรในชั้นยามานัน...ท้าวสันดุสิตในชั้นดุสิตนั้น...ท้าวสุนิมมิตเทพบุตรในชั้นนิมมานรดีนั้นท้าว วสวัตดีเทพบุตรในชั้นปรนิมมิตวสวัตตินั้น...ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นจาตุมหาราช ชั้น ดาวดึงส์ชั้นยามาชั้นดุสิตชั้นนิมมานรดี...ชั้นปรนิมมิตวสวัตดีได้ โดย ฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่ เป็นทิพย์

^{๑๔๔} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๕๒-๑๕๓.

^{๑๔๕} อง.อภฺรูก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔.

^{๑๔๖} อง.อภฺรูก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๕.

อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่ เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์ ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้แล^{๑๔๗}

พระสูตรดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า อานิสงส์ของบุญกุศลที่บุคคลกระทำไว้แล้ว ย่อมส่งผลให้ไปบังเกิดเป็นเทพบนสวรรค์ชั้นต่างๆ ได้ ตามแต่อำนาจแห่งบุญกุศลนั้นๆ นั้นเองหากพิจารณาจากวิธีการบำเพ็ญบุญและอานิสงส์ที่ผู้บำเพ็ญบุญได้รับแล้ว แสดงให้ เห็นว่า พฤติกรรมการบำเพ็ญบุญของแต่ละบุคคลมีระดับไม่เท่ากัน แม้ว่าจะมีวิธีกระทำ เหมือนกันก็ตาม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความศรัทธาและเจตนาแข็งกล้าที่ปลูกเร้าใจให้บำเพ็ญบุญ ผู้ที่มี เจตนาแรงกล้าก็ให้ทานมาก รักษาศีลอย่างเคร่งครัด และบำเพ็ญภาวนาอย่างต่อเนื่อง ดังมี ตัวอย่างอุบาสกในสมัยพุทธกาลที่ได้กระทำไว้เป็นแบบอย่างแล้ว ดังนี้

อนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้ถวายนิยตภัตแก่พระสงฆ์จำนวน ๒,๐๐๐ รูป ที่เรือนของตนเป็นประจำทุกวัน รวมไปถึงถวายภัตตาหารและเภสัช ๕ ปานะ ๘ แก่พระพุทธเจ้าเป็นประจำทุกวัน วันละ ๒ ครั้ง ตลอดถึงได้บริจาคทรัพย์สร้างวัดไว้ในพระพุทธศาสนา โดยสร้างพระเชตวันมหาวิหารสินทรัพย์รวมเป็นจำนวน ๕๔ โกฏิ นอกจากนี้ อนาถปิณฑิกเศรษฐียังได้บำเพ็ญทานอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง และได้รักษาศีล ๕ อย่าง เคร่งครัดบริบูรณ์อีกด้วย เนื่องจากได้บรรลุมรรคผลสำเร็จเป็นพระโสดาบันแล้ว แต่ก็ ไม่เคยละเลยการรักษาศีลอุโบสถตามวาระ ดังปรากฏว่าอนาถปิณฑิกเศรษฐี พร้อมทั้ง ครอบครัวและคนในปกครองทุกคนต่างพากันรักษาศีลอุโบสถเป็นประจำ แม้เด็กเล็กที่ ยังดื่มนมอยู่ก็ให้บ้วนปาก ให้ใส่ของมีรสหวาน ๔ ชนิดลงในปาก ทำให้เป็นผู้รักษาอุโบสถแล้ว”^{๑๔๘} และยังมีอุบาสกคนอื่น ๆ ก็ทำในลักษณะเดียวกัน โดยอาศัยความศรัทธาเป็นประการสำคัญ ส่วนอุบาสกที่ได้บรรลุมรรคผลนั้นก็มี เช่น เป็นพระอนาคามีแล้วก็ถือว่าเป็นผู้รักษาศีลอุโบสถอยู่ตามปกติโดยไม่ได้อสมาทานไว้ก่อน เพราะศีลอุโบสถของท่านจะสำเร็จสมบูรณ์ด้วยมรรคนั่นเอง ดังมีตัวอย่างที่ปรากฏในขุททกนิกาย ธรรมบทว่า

ฉัตตปาณิ เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก เป็นอนาคามี อุบาสกนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถ แต่เขารู้ได้ไปยังที่บำรุงของพระศาสดา จริงอยู่ ชื่อว่าอุโบสถกรรม หามีแก่อริยสาวกผู้เป็นอนาคามีทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งการสมาทานไม่พรหมจรรย์และการบริโศภคัตครั้งเดียวของอริยสาวกผู้เป็นอนาคามีเหล่านั้นมาแล้วโดยมรรคนั้นแหละ เพราะเหตุนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “มหาบพิตร ช่างหม้อชื่อ ฆฎิกการแล เป็นผู้บริโศภคัตครั้งเดียว มีปกติประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม” โดยปกติทีเดียว ท่านอนาคามีทั้งหลายเป็นผู้บริโศภคัตครั้งเดียวและมีปกติประพฤติ พรหมจรรย์อย่างนั้น อุบาสกเมื่อนั้นก็เป็นผู้รักษาอุโบสถอย่างนั้นเหมือนกันเข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้วนั่งฟังธรรมภา^{๑๔๙}

^{๑๔๗} อก.อ.ญ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕-๒๕๖.

^{๑๔๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๐-๑๑, ๒๗๖., อก.เอก.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๕.

^{๑๔๙} ม.มู. (ไทย) ๑๓/๒๔๘/๓๔๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๖๖.

ดังนั้น ประโยชน์แห่งการบำเพ็ญบุญ จึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมาก ซึ่งบุคคลทั้งหลายควรที่จะหมั่นชวนชวนสร้างไว้อยู่เสมอ เพราะการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เป็นเหตุแห่งความดีงามที่ส่งผลให้บุคคลทั้งหลายได้รับแต่สิ่งดีงามนั้นคือ อานิสงส์ผลบุญย่อมส่งผลให้มีแต่ความสุขความเจริญในชาตินี้และเมื่อล่วงลับไปแล้วก็ได้รับประโยชน์ที่ดีในสัมปรายภพเบื้องหน้า ตลอดถึงได้รับประโยชน์อย่างยิ่ง (นิพพาน) หรือการได้บรรลุมรรคผลอันก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ได้นั่นเอง

สรุปได้ว่า คำสอนเรื่องบุญและประโยชน์แห่งการบำเพ็ญบุญมีหลักการที่สำคัญ คือ บุญเป็นเครื่องชำระกาย วาจา และใจให้สะอาดบริสุทธิ์จากอกุศลกรรมทั้งหลายเป็นกรรมดี (กุศลกรรม) อันจะส่งผลให้ เกิดความสุขความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิต นั่นคือ บุญที่ได้บำเพ็ญไว้แล้วนั้น ย่อมมีอานิสงส์ที่อำนวยผลให้ผู้บำเพ็ญได้รับประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า ตลอดถึงประโยชน์อย่างยิ่ง (นิพพาน) ด้วยเหตุนี้การบำเพ็ญบุญจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อบุคคลทั้งหลายที่ควรศึกษาและนำไปปฏิบัติตามให้ถูกต้อง โดยยึดหลักการปฏิบัติตามหลักของบุญกิริยาวัตถุเท่านั้น จึงจะเป็นประโยชน์ได้จริง ดังนั้น การบำเพ็ญบุญจึงต้องอาศัยการกระทำอย่าง สม่ำเสมอไม่ควรประมาทต่อบุญที่ทำในแต่ละครั้ง เพราะเมื่อผู้ใดได้บำเพ็ญบุญไว้แล้วยังถือได้ว่าเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อให้แก่บุคคลรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามนั้นคือการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง จึงควรแก่การยกย่อง น่าเคารพ เป็นต้น และบุญที่กระทำไปนั้นย่อมส่งผลให้ ได้รับความสุขความเจริญอย่างแน่นอน

๒.๒ ความเชื่อของชาวล้านนา

ความเชื่อของชาวล้านนาเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวล้านนา ได้แก่ ความเชื่อเรื่องการนับถือผี ความเชื่อเรื่องขวัญและความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด

๒.๒.๑ ความเชื่อเรื่องการนับถือผี

พื้นฐานความเชื่อของชาวล้านนา คือ การนับถือผีส่วนศาสนาพุทธเข้ามาภายหลังและจะเพิ่มแนวคิดทางศีลธรรม คือ ความคิดเรื่องบุญ บาป กรรมและนิพพาน คนสูงอายุนั้น ๔๐-๕๐ ปีขึ้นไป ยังคงนับถือผีและพุทธศาสนา ซึ่งคนกลุ่มนี้เป็นผู้นำความคิดของหมู่บ้าน ผีที่มีความสำคัญต่อชาวล้านนามี ๘ ประเภท ได้แก่ ผีปู่ย่า ผีหม้อหนึ่ง ผีเสื้อบ้าน ผีนา ผีวีรบุรุษ ผีกะ ผีพราย และผีปกะโหล่ง

๑) ผีปู่ย่า ผีปู่ย่าเป็นผีบรรพบุรุษของแต่ละตระกูลชาวล้านนาเชื่อว่าสิงสถิตอยู่ภายในบ้านเรือนบางครั้งก็เรียกว่า ผีเรือน โดยจะนับถือตามสายญาติผู้หญิงคือทั้งลูกชายและลูกสาวจะนับถือผีทางแม่ถ้าลูกชายจะออกไปแต่งงานจะต้องทั้งผีปู่ย่าเดิมของตนมานับถือผีปู่ย่าของผู้หญิงที่แต่งงานด้วย ผีปู่ย่าจะคุ้มครองญาติในกลุ่มตระกูลเดียวกัน^{๑๕๐}

^{๑๕๐} นางคันขุ ไพโรพบูลยกิจ, เรือนไทย, (กรุงเทพมหานคร: คอมแพคทพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗

๒) ฝัมน้อง ฝัมน้องหรือฝัปปุ๋ยด่าด่าจะเอาใจใส่ชีวิตของทารกและเด็ก^{๑๕๑} เมื่อเด็กเจ็บป่วยจะทำพิธีเรียกว่าส่งปู้ด่าด่าหรือส่งฝัมน้อง เพื่อหาสาเหตุที่เด็กเจ็บป่วยแล้วถามว่าฝัปปุ๋ยด่าหรือฝัมน้องต้องการอะไรจะส่งของสิ่งนั้นไปให้^{๑๕๒}

๓) ฝัเสื้อบ้าน ฝัเสื้อบ้านเป็นฝัอารักษ์ที่คอยคุ้มครองดูแลให้หมู่บ้านสงบสุข หมู่บ้านหนึ่งจะมีศาลเสื้อบ้านเพียงหนึ่งศาล ที่ตั้งศาลมักจะเป็นต้นไม้ใหญ่หรือจอมปลวก โดยทั่วไปเลี้ยงฝัเสื้อบ้านปีละ ๔ ครั้ง คือ วันปีใหม่เมือง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และวันกินข้าวใหม่เป็นการตอบแทนฝัที่คุ้มครองให้อยู่สุขสงบและทำให้หมู่บ้านอุดมสมบูรณ์^{๑๕๓}

๔) ฝันา เป็นฝัที่ทำหน้าที่อารักษ์ฝันาที่คอยดูแลให้ต้นกล้าข้าวงอกงามมีน้ำปลาอุดมสมบูรณ์ตลอดจนคอยคุ้มครองวัวควายให้มีสุขภาพดี ฝันาจะสถิตอยู่มุมใดมุมหนึ่งของที่นา ก่อนที่จะลงมือทำนาจะต้องมีพิธีเลี้ยงฝันา ก่อนอาหารที่นำไปเซ่นฝันา ได้แก่ ไก่ต้ม เหล้าขาว แกลบ ข้าวต้มมัด ไข่ต้ม ข้าว ถั่วฝัก น้ำอ้อยและน้ำตาล โดยชาวนาจะปักดำข้าวกล้าในนาแปลงที่ฝันาอยู่ก่อนเพื่อเป็นการเสี่ยงทายความงอกงามของข้าวในนา^{๑๕๔}

๕) ฝัวีรบุรุษ ชุมชนหนึ่งจะมีฝัประจำท้องถิ่นเรียกว่าฝัเจ้านายหรือฝัวีรบุรุษในพื้นที่หนึ่ง ๆ จะมีฝัวีรบุรุษตนหนึ่งหรือหลายตน หอฝัวีรบุรุษมีกระจายอยู่ในหลายหมู่บ้านบางแห่งพบว่ามีศาลตั้งอยู่คู่กับศาลเสื้อบ้าน ฝัเจ้านายหรือฝัวีรบุรุษมีหน้าที่คุ้มครองดูแลความสงบสุขและปกป้องรักษาทุกอย่างตั้งแต่คน สัตว์ ไร่ นา ป่าและลำน้ำมีกำลังอิทธิพลแผ่ไปไกลมีอำนาจกว่าฝัเสื้อบ้านหรือฝัปปุ๋ยฝัวีรบุรุษในแต่ละพื้นที่แสดงให้เห็นความเป็นอิสราภาพทางความคิดของชุมชนต่อศูนย์กลางระดับหนึ่ง^{๑๕๕}

๖) ฝักะ เชื่อว่าคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นฝักะคือคนที่มีฝัร้ายอยู่ในร่างกายคนเหล่านี้จะสืบเชื้อฝักะตามมารดาเช่นเดียวกับการสืบทอดเชื้อสายฝัปปุ๋ย เชื่อว่าวิญญาณฝักะกลายมาจากฝัปปุ๋ยเมื่อฝัปปุ๋ยถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการอุทิศส่วนกุศลอย่างถูกต้องตามประเพณีบางครั้งฝักะจะมีรูปร่างเป็นนกเค้าแมว หากนกเค้าแมวยืนเกาะที่บ้านใครถือว่าเป็นลางร้ายแสดงว่าคนในบ้านจะถูกฝักะเข้าสิงซึ่งจะมีอาการไข้สูงและลูกตากลิ้งกลอกไปมาหรือไม่รู้สึกตัวต้องเรียกหมอฝัมาทำพิธี โดยใช้เวทมนตร์

^{๑๕๑} ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพีไล เลิศวิชา, **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, ๒๕๓๗), หน้า ๕๙.

^{๑๕๒} สุรพล ดำริห์กุล, ลานนา : สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ: คอมแพคทพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

^{๑๕๓} ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีไล เลิศวิชา, **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, ๒๕๓๗), หน้า ๖๑.

^{๑๕๔} มณี พะยอมยงค์, **วัฒนธรรมลานนาไทย**, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙), หน้า ๑๙๔.

^{๑๕๕} ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพีไล เลิศวิชา, **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, ๒๕๓๗), หน้า ๖๖.

คาถาขับไล่ผีออกจากร่างและบังคับให้ผีกะซันชื่อของผีกะออกมา โดยคนที่ป่วยมักจะขานชื่อบุคคลที่ขัดแย้งกับตน^{๑๕๖}

๓) ผีพราย อาการของผีพรายเข้าสิงหรือที่เรียกว่าพรายทัพบ้างจะมีลักษณะผิดปกติกว่าคนทั่วไปคือดวงตาจะสู้แสงไม่ได้ กลางวันมักจะหลบแสงสว่างและหลบสายตาคนกลางคืนจะมีชีวิต ชีวรับประทานอาหารมากกว่าคนปกติแต่ก็ยังผอมเมื่อทุกคนหลับคนที่ถูกพรายทัพบ้างจะลุกขึ้นมา กินไก่อัด ๆ หากมีคนทักจะล้มลงและจะต้องหาหมอมผีมาตัดพรายออกจากร่าง^{๑๕๗}

๔) ผีปกกะโหล่ง ผีปกกะโหล่งเป็นผีที่อาศัยอยู่ในป่าลึกมีหน้าที่ดูแลรักษาป่าหากใครเข้าป่าแล้วพูดจาหยาบคายเอาช้อนตักน้ำในแม่น้ำลากฟันเข้าที่ปาก ผีปกกะโหล่งจะแปลงกายเป็นเสือขนาดใหญ่มาคาบเข้าไปในป่าลึก^{๑๕๘}

๒.๒.๒ ความเชื่อเรื่องขวัญ

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและผีมาก่อนพุทธศาสนาชนเผ่าไททุกเผ่าเชื่อว่า ขวัญ คือสิ่งที่เป็นศูนย์รวมชีวิตที่มองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้ทุกคนจะต้องมีขวัญประจำตัว ๓๒ ขวัญ ชาวล้านนาว่าหากตกใจมากที่สุดในชีวิตที่เรียกว่าตกใจจนขวัญหาย ขวัญจะเตลิดเปิดเปิงไปทำให้ จิตใจไม่สงบหรือเจ็บไข้ได้ป่วยต้องล้มหมอนนอนเสื่อเป็นเวลานานจึงต้องมีพิธีเรียกขวัญคืนมา เรียกว่าพิธีฮ้องขวัญหรือเฮียกขวัญ คือ พิธีเรียกขวัญกลับคืนมาอยู่กับเนื้อกับตัวไม่ให้ไปไหนอีกต้องทำบายศรี ซึ่งชาวล้านนานิยมทำบายศรีในขันหรือเรียกว่า “สะหลุง” ทำด้วยเงินหรือเครื่องเงินในบายศรีประกอบด้วยข้าวปั้น กล้วย ๑ ใบ ไข่ต้ม ๑ ฟอง ดอกไม้รูปเทียน ด้ายขาวสำหรับผูกข้อมือ ในการทำพิธีฮ้องขวัญเป็นพิธีมงคลที่ทำให้เกิดความสุขเพราะขวัญได้รับการผูกไว้กับตัวไม่ให้หนีไปไหน คนที่มีขวัญดีสภาพจิตใจก็ดี พิธีฮ้องขวัญทำเพื่อให้กำลังใจ เพื่อฉลองความสำเร็จในชีวิต เพื่อรักษาพิธีกรรมของบรรพบุรุษและเพื่อตอบแทนผู้มีบุญคุณ^{๑๕๙}

๒.๒.๓ ความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด

ความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดเป็นความเชื่อของชาวล้านนา ในสมัยก่อนชาวล้านนามักจะนำภาพพระธาตุประจำปีเกิดมาติดไว้ตามบ้านเพื่อสักการบูชา การไหว้พระธาตุประจำปีเกิดเป็นส่วนหนึ่งในตำราโหราศาสตร์ล้านนา คนเราเกิดมาแล้วเมื่อสิ้นอายุขัยวิญญาณจะไปสถิตอยู่ประจำตามพระธาตุ เมื่อยังมีชีวิตอยู่จึงควรไป ไหว้พระธาตุเจดีย์ประจำปีเกิดจะถือว่าได้บุญและอายุยืนยาว พระธาตุตามที่กำหนดไว้ซึ่งในท้องถิ่น เรียกว่า พระธาตุปีเป้ง ระบุไว้ดังนี้ ๑. คนเกิดปีไฉ้ (ปีชวดหรือปีหนู) ประจำพระธาตุจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ๒. คนเกิดปีเป้า (ปีฉลูหรือปีวัว)

^{๑๕๖} อานันท์ กาญจนพันธุ์, พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา, (กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑๔.

^{๑๕๗} มาลา คำจันทร์, เรื่องเล่าจากดงลึก, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๗.

^{๑๕๘} สุรพล ดำริห์กุล, ล้านนา : สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ: คอมแพคทพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๖.

^{๑๕๙} สจวน โชติสุรรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, (พระนคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๑), หน้า ๒๖๖.

ประจำพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ๓. คนเกิดปียี่ (ปีขาลหรือปีเสือ) ประจำพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ ๔. คนเกิดปีเม้า (ปีเถาะหรือปีกระต่าย) ประจำพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ๕. คนเกิดปีสี่ (ปีมะโรงหรือปีนาค) ประจำพระธาตุวัดพระสิงห์หรือพระพุทธรูปสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ๖. คนเกิดปีไส้ (ปีมะเส็งหรือปีงู) ประจำโพธิ์บัลลังก์ที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้พุทธรูปคยาชมพุทธรูป ๗. คนเกิดปีสะง่า (ปีมะเมียหรือปีม้า) ประจำพระธาตุตะโก้ง (ชเวดากอง) ย่างกุ้ง พม่า ๘. คนเกิดปีเม็ด (ปีมะแมหรือปีแพะ) ประจำพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ๙. คนเกิดปีสัน (ปีวอกหรือปีลิง) ประจำพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๑๐. คนเกิดปีเล่า (ปีระกาหรือปีไก่) ประจำพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน ๑๑. คนเกิดปีเส็ด (ปีจอหรือปีหมา) ประจำพระธาตุเกตแก้วจุฬามณี ณ สวรรค์ ชั้น ดาวดึงส์ บางตำรากำหนดให้เป็นพระธาตุอินทร์แขวนที่พม่า ๑๒. คนเกิดปีไก่ (ปีกุนหรือปีหมู) ประจำพระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย ซึ่งตามคติของชาวล้านนาปี นี้ไม่ใช่ปีหมูแต่เป็นปีช้าง^{๑๖๐}

๒.๓ การบำเพ็ญบุญในประเพณีล้านนา

ประเพณีของชาวล้านนามีการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมในการนับถือผี ประเพณีของชาวล้านนาที่เป็นอัตลักษณ์ ได้แก่ ประเพณีปอย ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีสืบทอด ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณียี่เป็ง และประเพณีส่งเคราะห์

๒.๓.๑ ประเพณีปอย

ปอย มาจากคำว่า ปเวณี หรือ ปเวณี ในภาษาพม่า แต่พม่าจะออกเสียงเร็วฟังเป็นปอย คำว่า ปอย เพิ่งปรากฏในเอกสารล้านนาเมื่อ ๓๐๐ ปีที่ผ่านมาซึ่งเป็นระยะเวลาที่พม่าเข้ามาปกครองล้านนา ประเพณีปอย คือ งานประเพณีที่มีการฉลองสมโภชมี ๔ ประเภท คือ ปอยหลวง ปอยล่อ ปอยข้าวสังข์ และปอยน้อย^{๑๖๑}

๑) ประเพณีปอยหลวง คือ งานประเพณีการฉลองถาวรวัตถุเช่น โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ เป็นต้น โดยทั่วไปนิยมจัดงานประเพณีปอยหลวง ระหว่างเดือน ๕ และเดือน ๖ ของทางล้านนา คือ เดือนกุมภาพันธ์และเดือนมีนาคมเพราะเป็นช่วงที่นาของชาวบ้านว่างจากการเก็บเกี่ยวพืชผล งานปอยหลวงถือเป็นหน้าเป็นตาของวัดและชุมชนเจ้าภาพจะต้องมีการเตรียมงานล่วงหน้า เช่น ตั้งโรงครัวเพื่อเตรียมการต้อนรับผู้ที่มาร่วมทำบุญ เตรียมเครื่องดนตรี ผูกการฟ้อนรำ เตรียมเครื่องไทยทานหรือต้นไทยทาน ทำความสะอาดตกแต่ง บ้านเรือนและเสื้อผ้าสำหรับสวมใส่ในงานปอย เป็นต้น^{๑๖๒} วัดใดที่จัดงานประเพณีปอยหลวง จะนำตุ๊กหรือธงปักไว้สองข้างทางเข้าวัด โดยจะปัก

^{๑๖๐} เขียวชาย อักษรดิษฐ์, *ล้านนา จักรวาล ทั่วถิ่น อำนาจ*, (กรุงเทพฯ: ดรีม แคชเชอร์กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๑๖๑} มณี พะยอมยงค์, *ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย*, (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์ ๒๕๒๙), หน้า ๑๑๙.

^{๑๖๒} สุรพล ดำริห์กุล, *ล้านนา : สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม*, (กรุงเทพฯ: คอมแพคทพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๕.

ตุ้งยาวและตุ้งซ่อซ้าง กิจกรรมที่ขาดไม่ได้ คือ การแห่ครัวตานจะมีในวันสุดท้ายของงานขบวนแห่ครัวตานจะประกอบด้วยขบวนสาวพ่อนและ ขบวนพ่อนของหนุ่มๆ เช่น การพ่อนเงี้ยว พ่อนดาบ เป็นต้น ชาวล้านนามีความเชื่อว่าใครได้พ่อน นำขบวนแห่ครัวตานเข้าวัดจะได้านิสงส์เกิดชาติหน้าจะมีรูปร่างหน้าตางดงาม ในขบวนแห่ครัว ตานจะตักลองสะบัดชัยมีวงดนตรีพื้นบ้าน เมื่อขบวนแห่ครัวตานถึงวัดก็จะมีการเลี้ยงอาหารแขกที่มาจากบ้านอื่น ส่วนคณะสงฆ์ที่เดินทางมาเจ้าภาพทางวัดจะต้อนรับเมื่อบอกบุญไปก็วัดก็เตรียมของไว้ต้อนรับเท่ากับจำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มาสดับพิธีเจริญพระพุทธมนต์ชาวล้านนาเรียกว่า สวดเบิก ตอนกลางคืนจะมีมหรสพต่าง ๆ เช่น การขับซอ ดนตรีพื้นเมือง การละเล่นพื้นบ้านต่าง ๆ แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอาจจะมีภาพยนตร์ ลิเก มวย เป็นต้น ตามแต่เจ้าภาพจะจัดหา^{๑๖๓}

๒) ประเพณีปอยล้อ คือ งานฌาปนกิจของพระสงฆ์ที่เป็นพระเถระซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนหรือเป็นเจ้านายที่ประชาชนเคารพนับถือไม่ว่าจะเสียชีวิตเมื่อใดก็ตามจะต้องรอมาทาฌาปนกิจในเดือนกุมภาพันธ์และ มีนาคม โดยทำปราสาทใส่ศพเป็นเรือนยอดจตุรมุขสวยงามมาก เมื่อทำปราสาทเสร็จแล้วประชาชนจะนำโลงศพขึ้นวางนอนบนปราสาทเรียกว่า ลงนอนไม้ จากนั้นยกโลงศพจากศาลาวิหารหรือกุฏิลงไปในประรำพิธีที่เรียกว่า แปงผามไว้สำหรับประชาชนที่มาร่วมทำบุญโดยจะมีการเทศน์สวดตั้งแต่วันเริ่มงาน ประเพณีจนถึงวันลากปราสาทการลากปราสาทคือการลากปราสาทศพไปสู่สานป่าช้า ซึ่งชาวล้านนามีความเชื่อว่าใครก็ตามที่ได้ไปช่วยลากปราสาทจะได้บุญมากต่อไปในภายภาคหน้าจะทำอะไรก็จะมีคนมาช่วยค้ำจุนให้สำเร็จและมีความสุขความเจริญ ดังนั้นจึงมีประชาชนที่อยู่ตำบลหรืออำเภอใกล้เคียงมาช่วยกันลาก การเอาล้อที่ใช้ติดกับคานสำหรับวางปราสาทศพเป็นชื่อของปอยล้อ เมื่อลากปราสาทถึงสุสานก็จะนำไปตั้งไว้บนที่ที่เตรียมไว้ จากนั้นก็โยนลูกมะนาวที่มีเหรียญอยู่ข้างใน เรียกว่า โหงมะนาว ชาวบ้านจะแย่งกันเพื่อนำไปเก็บไว้เป็นเงินขวัญถุงและพระผู้ใหญ่จะเข้าไปทำพิธีมหาบังสุกุลแล้วจุดพลบวงครั้งก็ทำพลเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ จุดให้พุ่งเข้ามาปราสาทศพเป็นการบูชา เมื่อเผาเสร็จก็เก็บอัฐิไปทำพิธีบังสุกุลบรรจุไว้ในไหหรือสตูบเพื่อนำไปสักการบูชาต่อไป^{๑๖๔}

๓) ประเพณีปอยข้าวสังข์ เป็นงานประเพณีทำบุญให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ อุทิศให้กับผู้ที่เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุและอุทิศให้กับผู้หญิงที่ตายขณะคลอดลูกตายขณะอยู่ไฟ เมื่อนำศพออกจากบ้านจะมีป้อจารย์ คือผู้ที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ที่ชาวบ้านนับถือมาทำพิธีตัดสายกรรมสายเวรหรือสายผัวเมียให้ก่อน ถ้าไม่ทำเชื่อว่าคนตายจะคิดถึงคนที่เสียชีวิตอยู่จะพาไปด้วย หลังจากทำพิธีส่งศพแล้วเจ้าภาพจะไป หากนทรงเจ้าเข้าผีให้เชิญวิญญาณของผู้ตายมาเพื่อถามสารทุกข์สุกดิบและสิ่งที่ยากได้เพื่อญาติทำบุญอุทิศกุศลไปให้ การทำบุญปอยข้าวสังข์นิยมทำกัน ๒ วัน วันแรกเป็นวันเตรียมงานหรือวันแต่งดาเนียมนำเอาช่างซอมาซอตลอดวันเรียกว่าซอปอยข้าวสังข์ ส่วนกลางคืนจะมีดนตรีพื้นเมืองคือ สะล้อ ซอ ซึง มาเล่นสถานที่ประกอบพิธีถวายปอย

^{๑๖๓} บุญเลิศ ครุฑเมือง, ตานกวยสลาก:เสี่ยงโชคทำบุญของล้านนา, (กรุงเทพฯ: ครุฑสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๐๗-๒๑๐.

^{๑๖๔} มณี พะยอมยงค์, เมืองลับแล, (กรุงเทพฯ: มิติชน, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗.

ข้าวสังข์จะทำนอกวัด เพราะเชื่อว่าผีตายโหงจะมีกรรมมีเวรมากเข้าวัดไม่ได้ถ้าทำบุญในวัดจะไม่ได้รับบุญ วันที่สองเจ้าภาพเตรียมของเสร็จก็นิมนต์พระสงฆ์มารับไทยทานถวายอาหารสุกหลังจากการเทศน์และสวดมนต์แล้วเจ้าภาพถวาย เครื่องเรือนเช่น วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น ซึ่งเป็นของจริงทั้งหมด ส่วนของที่ถวายนั้นเจ้าภาพนิยมบูชาคืน หมายถึง เจ้าภาพจะเอาเงินใส่พานมาน้อยตามราคาของขอบูชาคืนเพราะถือว่าการทำบุญนั้น ผู้ตายได้รับแล้วอีกประการหนึ่งเชื่อว่าของบางอย่างไม่เหมาะสมกับสมณะสงฆ์จึงบูชาคืนมาใช้ที่บ้าน ตอนเย็นใกล้ค่ำจะนิมนต์พระสงฆ์มานั่งที่มุมทางสี่แยกแล้วทำพิธีถวายของดิบของคาวทุกชนิดเรียกว่า ทานสังข์ดิบ เมื่อถวายของคาวแล้วพระสงฆ์อนุโมทนาเจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศไปให้ผู้ตายเสร็จแล้วก็ ขุดหลุมฝังของสดและคาวตรงกลางทาง เพราะเชื่อว่าต้องฝังดินคนตายจึงจะได้รับและบริโภคได้^{๑๖๕}

๔) ประเพณีปอยน้อย คืองานบวชของชาวล้านนาซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะเรียกชื่อต่างกัน เช่น ปอยน้อย ปอยบวช ปอยลูกแก้ว แต่ชาวไทใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเรียกว่า “ปอยสา่งลอง” ประเพณีปอยน้อยเป็นงานที่จัดขึ้นในหมู่ญาติมิตรไมใช่ในงานของส่วนรวมจัดในเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคมเพราะเป็นช่วงที่เก็บเกี่ยวพืชผลแล้วโดยทั่วไปจะจัด ๒ วัน วันแรกเป็นวันเตรียมงานหรือวันแต่งดาจะเป็นวันที่มีการจัดเตรียมสถานที่สร้างปะรำเป็นต้น ญาติมิตรจะนำสิ่งของหรือเงินมาร่วมทำบุญตอนกลางคืนจะมีมหรสพเป็นขอพื้นเมือง ส่วนวันที่สองจะเป็นวันที่แห่ลูกแก้ว (ผู้ที่บวช) ซึ่งลูกแก้วจะแต่งตัวงดงามสวมชุดแบบพระมหากษัตริย์เพราะถือตามคตินิยมว่าเจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกบวชจนบรรลุประสูมาสัมโพธิญาณ การแห่ลูกแก้วอาจจะขี่ม้าขี่คอคนหรือขี่ช้างก็ได้เวลาแห่จะมีกลองแห่นำอย่างสนุกสนาน จากนั้นก็พาลูกแก้วกลับมายังบ้านเจ้าภาพมีกาเรียกขวัญลูกแก้วและผูกข้อมือให้ศีลแล้วพาลูกแก้วไปอาบน้ำนุ่งขาวห่มขาวและแห่ลูกแก้วพร้อมเครื่องอัฐบริวารไปที่วัดและทำพิธีบวชต่อไป^{๑๖๖}

๒.๓.๒ ประเพณีสงกรานต์

ชาวล้านนาเรียกว่า “ปีใหม่เมือง” ประเพณีนี้มีขึ้นทุกท้องถิ่นในประเทศไทยแต่ประเพณีสงกรานต์ของล้านนามีลักษณะเฉพาะดังนี้ ประเพณีสงกรานต์เริ่มต้นตั้งแต่วันที่ ๑๓ เมษายนหรือวันสังขารล่อง ถือว่าเป็นวันที่ปีเก่าจากไป ในวันที่วันนี้อาบน้ำจะไปวัดทำพิธีสละเคราะห์และสงน้ำพระพุทธรูปเพื่อสักการะ ชาวล้านนาจะปิดกวาดบ้านเรือนทำความสะอาดเครื่องแต่งกายและเครื่องมือเครื่องใช้ครั้งใหญ่ วันที่ ๑๔ เมษายนหรือวันเนา เป็นวันที่ชาวล้านนาละเว้นจากการทำอะไรที่ละเว้นจากการทะเลาะ ชาวล้านนาจะจัดเตรียมอาหารและขนมนำไปวัดในวันพรุ่งนี้ตอนบ่ายจะมีประเพณีขนทรายเข้าวัด วันที่ ๑๕ เมษายนหรือวันพญาวัน ถือเป็นวันสำคัญอย่างยิ่งตอนเช้าชาวล้านนาจะไปทำบุญที่วัดตอนบ่ายจะไปดำหัวผู้ใหญ่ พิธีดำหัวจะมีไปจนถึงวันที่ ๑๗ ซึ่งถือว่าเป็นวันปากปีและวันปากเดือน

^{๑๖๕} มณี พะยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๑๖๖} สุรพล ดำริห์กุล, ล้านนา : สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม. (กรุงเทพฯ: คอมแพคทพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘๗-๒๘๘.

ประเพณีดำหัวจะนำเอาน้ำขมิ้นสั้มป่อยและสิ่งของต่าง ๆ เช่น ผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดตัว เสื้อผ้าชิ้นมะพร้าว กล้วย ข้าวแต่น เป็นต้น ไปกราบคารวะผู้ใหญ่เพื่อขอพรผู้ใหญ่จะนำน้ำนั้นลูบผมของตนและจะนำไปสระเกล้าดำหัวเพื่อเป็นสิริมงคล ประเพณีของล้านนามีแต่ดำหัวผู้ใหญ่ไม่มีรดน้ำที่มือ^{๑๖๗}

๒.๓.๓ ประเพณีสืบชะตา

การสืบชะตา คือ การต่ออายุให้ยืนยาวต่อไปเพื่อความเป็นสิริมงคลอยู่อย่างสุขสบายไม่มีโรคภัยเจ็บไข้ ประเพณีสืบชะตาของคนล้านนาแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ ประเพณีสืบชะตาคน ประเพณีสืบชะตาบ้าน และประเพณีสืบชะตาเมือง

๑) ประเพณีสืบชะตาคน เป็นประเพณีมงคลทำขึ้นเพื่อเป็นการต่ออายุให้ยืนยาวมีความสุขนิยมทำในหลายโอกาส เช่น วันเกิด วันขึ้นบ้านใหม่ วันแต่งงาน เจ็บป่วย หรือเมื่อหมอทำนายว่าจะมีเคราะห์ร้าย โดยทำพิธีที่บ้านแขกที่มาจะเป็นแขกที่สนิทสนมกัน สิ่งของที่ใช้ในพิธีได้แก่ กระบอกข้าว กระบอกทราย กระบอกน้ำ สะพาน ลวดเงินลวดทอง หมากรอก ไม้จุ่มขนาดเล็ก กิ่งไม้ที่มีจำนวนเกินอายุ ๑ อันและไม้ค้ำสูงเท่าผู้สืบชะตา นอกจากนี้ยังมีต้นกล้วย อ้อย เสื้อ หมอน ดอกไม้ ธูปเทียนและไม้รวกทำเป็นสะพานเล็ก ๆ นำสิ่งของเหล่านั้นตั้งเป็นกระโจมสามขาให้กว้างพอให้ผู้เข้าพิธีจะเข้าไปนั่งตรงกลางได้แล้วใช้สายสิญจน์โยงศีรษะติดกับขาตั้งกระโจมทั้ง ๓ ขา เอาเงื่อนไปไว้ที่ตรงน้ำพุทมนต์หน้าพระพุทธรูป พระสงฆ์ที่รับมาสวดพระปริตรจะถือไว้เมื่อสวดจบก็ใช้ด้ายผูกข้อมือส่วนสิ่งของในพิธีเหล่านี้นำไปปลุกที่วัด^{๑๖๘}

๒) ประเพณีสืบชะตาบ้าน ประเพณีสืบชะตาหมู่บ้านของชาวล้านนาจะทำเพียงปีละครั้งจะนิยมทำในวันก่อนเข้าพรรษาหรือหลัง วันสงกรานต์ หอผีเสื้อบ้านจะเป็นสถานที่ในการทำพิธี ก่อนทำพิธีจะเตรียมงานจัดสิ่งของเครื่องสังเวยและสถานที่ซึ่งจะมีประดับด้วยต้นกล้วยต้นอ้อยมีด้ายสายสิญจน์ ปักธงสีต่าง ๆ และทำที่บูชาสังเวยเทพยดาอารักษ์ พระเสื้อบ้านพระเสื้อเมือง ส่วนสิ่งของที่นำมาสังเวยก็จะมีข้าวปลาอาหาร ดอกไม้ ธูป เทียน หมากพลูและมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ที่นิมนต์มาสวดพระปริตรและชัยมงคลเพื่อขับไล่สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรในหมู่บ้าน เมื่อพระสวดเสร็จก็มีการประพรมน้ำมนต์ให้แก่ชาวบ้านโดยจะนำสายสิญจน์มาโยงตั้งแต่หอผีเสื้อบ้านไปรอบ ๆ หมู่บ้านให้ครบทุกหลังคาเรือนหลังจากพระสงฆ์พรมน้ำพระพุทมนต์ก็จะโปรยข้าวสารข้าวเปลือก ทั่วบริเวณบ้านแต่ละบ้าน ชาวล้านนาจะนำไปโปรยบริเวณบ้านของตนเพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิ์^{๑๖๙}

๓) ประเพณีสืบชะตาเมือง การทำพิธีสืบชะตาเมืองของชาวล้านนามีสาเหตุมาจากตอนตั้งเมืองมีดวงชะตาเมืองและบางครั้งอาจจะมีดาวเคราะห์มาทับดวงเมืองทำให้เมืองชะตาตก

^{๑๖๗} ธเนศวร์ เจริญเมือง, มาจากล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

^{๑๖๘} มณี พะยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๑๖๙} สวงน โขติสุรรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, (พระนคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๑), หน้า ๕๘-๕๙.

ชาวเมืองที่อาศัยอยู่ได้รับความเดือดร้อนผู้เป็นใหญ่ ในเมืองจะร่วมกันทำพิธีสืบชะตาเมืองเพื่อสืบอายุเมืองไม่ให้ขาดสิ่งสำคัญคือการนิมนต์พระสงฆ์มาเท่ากับอายุของเมืองโดยเตรียมการทำพิธีคือนำเชือกคาเซียและสายสิญจน์วางบนกำแพงเมืองทุกด้านแล้วโยงจากประตูเมืองแล้วนำเงื่อนเข้าสู่อาสนะของพระพุทธรูปและอาสนะพระสงฆ์ ต่อสายสิญจน์จากอาสนะพาดโยงไปตามตรอกซอยและทุกบ้านโดยโยงให้สูงพ้นจากการเหยียบ การทำพิธีจะจัดขึ้นที่กลางเมือง ประตูเมืองและสี่มุมเมืองโดยจะจัดพิธีพร้อมกันชาวเมืองจะพร้อมใจกันมาทำพิธีนี้ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ พระสงฆ์ ประชาชน เพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิแก่บ้านเมืองของตน^{๑๗๐}

๒.๓.๔ ประเพณีตานก๋วยสลาก

ตานก๋วยสลาก หรือกินก๋วยสลากจะจัดขึ้นประมาณวันเพ็ญเดือน ๑๒ ของทางล้านนาซึ่งตรงกับเดือน ๑๐ หรือเดือนกันยายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์หรือเดือน ๑๑ หรือเดือนตุลาคมของทุกปี เพราะเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านว่างจากงานอาชีพและเป็นช่วงฤดูฝนพระสงฆ์จำพรรษาที่วัด จุดประสงค์ที่สำคัญในการทำบุญตานก๋วยสลากคือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับและอุทิศส่วนกุศลนี้แก่ผู้ที่ตานก๋วยสลากเองเมื่อถึงแก่กรรม การตานก๋วยสลากยังแสดงถึงพลังความสามัคคีของชาวบ้านโดยจัดงานสองวัน คือ วันแรกเป็นวันดาหรือวันเตรียมของโดยผู้หญิงจะไปจ่ายตลาดซื้อของ เช่น ข้าวปลา อาหาร ขนม พริกเกลือ เป็นต้น ส่วนผู้ชายจะสานก๋วยหรือตะกร้าเพื่อใส่สิ่งของ เมื่อใส่สิ่งของแล้วจะรวบปากก๋วยแล้วเสียบไม้ไผ่ที่ยอดซึ่งจะนำเงินมาเสียบที่ไม้ไผ่ ก๋วยสลากจะมี ๒ ชนิด คือ ก๋วยเล็กเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปและก๋วยใหญ่เรียกว่า สลากจึกหรือสลากโชค เพื่อสะสมส่วนกุศลให้แก่ตนเองเมื่อถึงแก่กรรมวันรุ่งขึ้นจะเป็นวันที่นำก๋วยสลากไปที่วัดโดยจะมีขบวนพื่อนนำหน้าขบวนแห่ก๋วยสลากเมื่อถึงวัดก็จะให้คณะกรรมการเขียนเส้นสลากว่าเป็นก๋วยสลากของใครต้องการจะอุทิศให้ใครโดยเขียนข้อความลงในใบลานหรือกระดาษ จากนั้นนำเส้นสลากไป รวมกันแล้วนำจำนวนพระภิกษุและสามเณรที่มาร่วมตานก๋วยสลากมาหารกับจำนวนของเส้นสลากแบ่งเส้นสลากออกเป็น ๓ กองคือ ก๋วยสลากพระเจ้าส่วนนี้ถือเป็นสลากของวัดที่จัดงาน ส่วนอีกสองส่วนที่เหลือแบ่งเฉลี่ยให้พระสงฆ์และสามเณรทุกรูปที่มาในงาน เมื่อพระสงฆ์และสามเณรได้เส้นสลากจะอ่านข้อความเพื่อให้เจ้าของสลากได้ยินแล้วนำก๋วยสลากถวายพระจากนั้นพระก็จะอนุโมทนาให้ศีลให้พร เมื่อเสร็จแล้วทางวัดจะนำเส้นสลากไปทิ้ง^{๑๗๑}

๒.๓.๕ ประเพณียี่เป็ง

ในสมัยโบราณชาวล้านนาจะทำบุญตักบาตรตอนเช้าตอนเย็นจะฟังเทศน์มหาชาติและกลางคืนจะมีการลอยโคม ธนศวรร์ เจริญเมือง อธิบายถึงประเพณียี่เป็งว่า ยี่เป็งหมายถึงวันเพ็ญเดือนยี่ซึ่งจะตรงกับวันลอยกระทง มีการบูชาพระในพิธีลอยกระทงมี ๒ อย่าง คือ การลอยกระทงและการ

^{๑๗๐} มณี พะยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๙๔-๙๖.

^{๑๗๑} บุญเลิศ ครุฑเมือง, ตานก๋วยสลาก : เลี้ยงโชคทำบุญของล้านนา, (กรุงเทพฯ : คຸຣຸສຸກ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๙๙-๒๐๔.

ตามประทีปโดยแต่ละบ้านจะตกแต่งบ้านด้วยโคมไฟหลากสี มีการจุดผางพะดับซึ่งก็คือปางประทีปในบ้านและรอบ ๆ บ้าน มีการจุดโคมลอยในตอนกลางคืนแล้วปล่อยขึ้นสู่ท้องฟ้าเพื่อเป็นการบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์มีการฟังเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์^{๑๗๒} การเทศน์มหาชาติของชาวล้านนาเป็นงานที่จัดขึ้นในเดือนยี่เป็งในสมัยโบราณเรียกว่าตั้งธรรมหลวงถ้าชาวบ้านรับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์เรียกว่าแจงธรรมหรือตกธรรม เจ้าของกัณฑ์จะไปนิมนต์พระจากวัดต่าง ๆ มาเทศน์ก่อนที่จะมีการเทศน์มหาชาติเจ้าอาวาสจะประชุมคณะกรรมการวัดและชาวบ้านเพื่อแจ้งให้ทราบและกำหนดเวลา ในสมัยโบราณนิยมฟังเทศน์ให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์อาจจะเทศน์ให้จบภายในวันเดียวหรือเทศน์ติดต่อกันหลายวันแต่ไม่เกิน ๗ วัน^{๑๗๓}

๒.๓.๖ ประเพณีส่งเคราะห์

การทำพิธีส่งเคราะห์จะทำเมื่อสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยและรักษามาเป็นเวลานานแล้วไม่หายผู้ประกอบพิธีส่งเคราะห์คือผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยผ่านการบวชเรียนหรือมีความสามารถในทางไสยศาสตร์ ญาติพี่น้องจะไปหาผู้ทำพิธีเพื่อหาสาเหตุอาการเจ็บป่วย โดยดูจากชะตาของผู้ป่วยว่ามีเคราะห์หรือถูกภูติผี ปีศาจทำ เมื่อทราบว่าผู้ป่วยถูกผีหรือปีศาจทำจะต้องทำพิธีส่งเคราะห์ด้วยการส่งเครื่องเช่นไปถวายเพื่อให้ผีหายโกรธแล้วอาจจะทำให้ผู้ป่วยหายเจ็บ การส่งเคราะห์มีชื่อเรียกต่างกัน เช่น ส่งเคราะห์นาร่า ส่งแกน ส่งท้าวทั้งสี่ ส่งผีกะยักษ์ เป็นต้น การส่งพิธีจะทำคล้ายคลึงกันคือต้องเตรียมเครื่องเช่นและมีการยกครูให้ผู้ทำพิธีการยกครูเรียกว่า การตั้งขัน เครื่องตั้งขันส่วนมากจะมีหมาก พลุ บุหรี่ ผ้าขาว ผ้าแดง เหล้า ตุงสามเหลี่ยมขนาดเล็ก ๆ กว้างประมาณ ๒ นิ้ว ซึ่งมักจะเป็นสีขาว แดง ดำ เหลือง นอกจากนี้มีการปั้นรูปคนและสัตว์ต่าง ๆ พร้อมจัดอาหารคาวหวานใส่ในสะตวงคือกระทงกาบกล้วยรูปสี่เหลี่ยมและเงินค่าครูซึ่งแล้วแต่ผู้ทำพิธีจะบอกจากนั้นผู้ทำพิธีจะนำสะตวงที่ใส่เครื่องเช่นไปที่ทางสามแพร่งหรือที่ที่ไม่ถูกกับลัคนาของผู้ป่วยยกสะตวงขึ้นทูนเหนือศีรษะกล่าวคำอาราธนาเชื้อเชิญให้ผีหรือเทวดามารับเครื่องเช่นแล้ววางไว้ จากนั้นนำตำราสมุดข่อยมาอ่านคำโองการซึ่งเป็นการระบุชื่อผู้ป่วยว่าจะขอส่งเวทย์ให้ผิตนโหนและขอให้ผู้ป่วยหายเจ็บ เมื่อทำพิธีเสร็จก็จะทิ้งสะตวงไว้แล้วกลับมาบ้านผู้ป่วยเพื่อปลดขันตั้งไปจัดการและอาจจะผูกข้อมือให้ผู้ป่วยเป็นการเสร็จพิธี^{๑๗๔}

^{๑๗๒} ธเนศวร์ เจริญเมือง, มาจากล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๑๗๓} ประคอง นิมมานเหมินท์, นิราศพระธาตุอินทรแขวน, (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐๓-๑๐๕.

^{๑๗๔} มณี พะยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๔๒-๔๓.

๒.๔ ประเพณีตานต๋อด

๒.๔.๑ ความเป็นมาของประเพณีตานต๋อด

วิถีชีวิตของชาวล้านน่านั้นมีความผูกพันกัน อยู่ร่วมกันด้วยพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือและแบ่งปันซึ่งกันและกันในชุมชนเสมือนคนในชุมชนเป็นครอบครัวเดียวกันและเป็นครอบครัวใหญ่ เมื่อคนในชุมชนประสบปัญหาทุกข์ยาก ลำบาก เดือดร้อน ทุกคนในชุมชนต่างพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ เพื่อเพียงหวังให้ผู้ประสบปัญหาในชุมชนนั้นได้คลายความทุกข์ยาก ลำบาก และความเดือดร้อน ซึ่งเป็นการแสดงความรัก ความห่วงใย ความใส่ใจซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

๒.๓.๒ ความหมายของการตานต๋อด

มณี พยอมยงค์ ได้อธิบายว่า เป็นประเพณีของชาวล้านนาที่ให้ความสำคัญ โดยเชื่อว่าหากบุคคลใดได้ร่วมทำทานทอดจะเป็นคนมีบุญมาก เพราะได้สงเคราะห์คนอื่นและมักจะพบโชคกลางโดยไม่คาดฝัน ไปไหนมาไหนมีผู้คนรักใคร่ชอบพวจึงมีคนนิยมนำมาช้านาน นับเป็นส่วนหนึ่งของผ้าป่า แต่เรานิยมเรียกว่า “ตานต๋อด” คือ ทานทอดทั้งวันนั่นเอง^{๑๗๕}

สุนทร คล้ายอ่ำ ได้ให้ความหมาย “ตานต๋อด” ตามภาษาไทยกลาง หมายถึง ทานทอดมาจากการการร่วมศัพทระหว่าง ทาน กับ ทอด หมายถึง “วางของให้” ซึ่งเป็นประเพณีที่แสดงความเอื้ออาทร การช่วยเหลือกันและกันของชุมชนโดยมิได้หวังผลตอบแทน^{๑๗๖}

ชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีเชียงใหม่ ได้ให้ความหมายคำว่า “ตานต๋อด” เป็นการให้ทานทั้งไว้ ลักษณะการบำเพ็ญบุญนี้ไม่ค่อยแพร่หลายมากนัก เพราะเป็นการทำบุญที่ต้องมีความพร้อมเพียงของชุมชนหรือผู้มีกำลังทรัพย์^{๑๗๗}

นายจรูญ สร้อยคำ (พ่ออาจารย์หนานต๊ะ) “ตานต๋อด” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ตานต๋อดผ้าป่า” นิยมจัดในช่วงฤดูหนาวเดือนพฤศจิกายนหรือในช่วงเทศกาลลอยกระทง การตานต๋อด เป็นการให้ทานจะทำวันไหนก็ได้ขึ้นอยู่กับความเดือดร้อนของเพื่อนบ้านและถวายแด่พระสงฆ์ที่ชราภาพหรือพระสงฆ์ที่รู้ชาว่าจะลาสิกขา ถือเป็นที่น่าเสียดายของคณะศรีทรา^{๑๗๘}

^{๑๗๕} มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา, (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์), หน้า ๒๒๘.

^{๑๗๖} สุนทร คล้ายอ่ำ, “การจัดการความรู้ในการดำเนินการประเพณีตานต๋อด ตำบลดอกคำใต้ อำเภอ ดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา”, อารยธรรมศึกษาโขง - สาละวิน, [ออนไลน์], ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘), ๑๑๘-๑๑๙, แหล่งที่มา: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jnuks/article/view/53051> [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

^{๑๗๗} ชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีเชียงใหม่, ประเพณีเก่าเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, ๒๕๓๙, หน้า ๑๒.

^{๑๗๘} สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก, องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม: ประเพณีท้องถื่น, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.m-culture.go.th/tak/ewt_news.php?nid=476&filename=index [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

ปวีณา งามประภาส “ประเพณีตานตอด” ถือเป็นจารีตที่เคยมีที่คนในชุมชนร่วมกันลงขันด้วยข้าวของเครื่องใช้และทรัพย์สินเล็กน้อยมอบแด่ผู้แก่ผู้เฒ่าที่ตกทุกข์ได้ยากอันเนื่องจากขาดคนดูแลในยามชรา ซึ่งสมัยโบราณ มักเกิดจากไม่มีลูกหรือทายาทหรือลูกได้เสียชีวิตเสียก่อน เป็นลักษณะของการทักทวนเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันสงเคราะห์กันเองของชาวบ้าน^{๑๗๙}

๒.๔.๓ ประเภทของการตานตอด

๒.๔.๓.๑ การตานตอดผ้าป่า การตานตอดประเภทนี้ยังแบ่งออกได้อีก ๒ กรณี ได้แก่

๑) การตานตอดถวายแด่พระสงฆ์ชราและพระสงฆ์อาพาธ การตานตอดถวายแด่พระสงฆ์ชราและพระสงฆ์อาพาธนั้นเป็นการถวายผ้าป่าเกศา (ผ้าป่าปัจจัย) เพื่อไว้ใช้เป็นค่าเดินทางและค่ารักษาพยาบาล รวมถึงการถวายข้าวของเครื่องใช้อุปโภค บริโภคอันจำเป็นสำหรับพระสงฆ์ชราและพระสงฆ์อาพาธ เพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพนับถือและเป็นที่ศรัทธาของคนในชุมชน

๒) การตานตอดถวายแด่พระสงฆ์ที่รู้ชา่ว่าจะลาสิกขา การตานตอดถวายแด่พระสงฆ์ที่รู้ชา่ว่าจะลาสิกขาเป็นการถวายผ้าป่าพร้อมทั้งเครื่องอัฐบริขารชุดใหม่แด่พระสงฆ์ที่รู้ชา่ว่าจะลาสิกขาอันเป็นที่รักและเคารพนับถือของคนในชุมชน อีกประการหนึ่ง เพื่อเป็นการขอพระสงฆ์รูปนั้นไม่ให้สึกและขอให้อยู่เพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาสืบต่อไป แต่ถ้ามีความจำเป็นที่ต้องลาสิกขาจริงก็ขอให้อยู่จำพรรษาต่อไปก่อนจนกว่าจะนิมนต์พระสงฆ์มาอยู่จำพรรษาแทน

๒.๔.๓.๒ การตานตอดให้กับบุคคลทั่วไป แบ่งออกได้อีก ๒ กรณี ได้แก่

๑) การตานตอดให้กับบุคคลทั่วไปแบบเจาะจง

การตานตอดแบบเจาะจงนี้ เป็นการให้ทานกับบุคคลในชุมชนที่มีความขัดสนตกทุกข์ได้ยากและไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่ตามลำพังขาดลูกหลานคอยดูแลเลี้ยงดูโดยผ่านการพิจารณาร่วมกันของคนในชุมชนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

๒) การตานตอดให้กับบุคคลทั่วไปแบบไม่เจาะจง

การให้ทานของผู้ที่พร้อมด้วยกำลังทรัพย์และข้าวของเครื่องใช้ โดยการนำเอาของที่จะทำการตานตอดทั้งหมดไปวางไว้ในที่โล่งแจ้งตามทางผ่านในที่ต่างๆ ที่มีผู้คนสัญจรไปมาถ้าผู้ที่มาพบเห็นยังพอมีฐานะก็จะไม่ทักเอาของเหล่านั้นเพียงแต่กล่าวว่า “สาธุ สาธุ สาธุ” หรือผู้มาพบเห็นนั้นเป็นผู้ยากไร้เป็นผู้ตกทุกข์ได้ยากก็จะเข้ามาทักข้าวของเครื่องใช้อุปโภค บริโภคเหล่านั้นเพื่อขอกลับไปใช้ยังบ้านของตนจากนั้นจึงกล่าวให้พรแล้วทยอยขนข้าวของกลับบ้าน^{๑๘๐}

^{๑๗๙} ปวีณา งามประภาส, “แนวทางการฟื้นฟูประเพณีตานตอด”, ศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา, [ออนไลน์], ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๗), ๑๐๒, แหล่งที่มา: <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/swurd/article/viewFile/4578/4441> [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

^{๑๘๐} สัมภาษณ์ พระอธิการเมธี โชติปัญโญ, เจ้าอาวาสวัดศรีดอนชัย, ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ประเพณี “ตานต๋อด” เป็นเวลากลางคืนที่ทุกคนว่างเว้นจากการทำงานตามปกติข้าวของเงินทองก็บรรจุไว้ในถังหรือกะละมังแล้วก็ให้ใครไปนัดหมายกับผู้เฒ่าเจ้าของบ้านว่าจะมาทำการ “ตานต๋อด” ณ วันนั้นวันนี้เพื่อป้องกันมิให้ภูคาหกหรือผู้รับทานตกใจหรือเก้อเขินที่มีทายกมามอบ จตุปัจจัยให้ตนในยามวิกาลเช่นนั้นเมื่อภูคาหกหรือผู้รับทานซึ่งเป็นเจ้าบ้านรู้ตัวล่วงหน้าทายกหรือผู้ให้ทานเป็นผู้ยกขบวนแห่มาอย่างเงียบ ๆ ก็จะใช้วิธีการ “จุดประทัด” บอกภูคาหกว่าคณะทายกได้มาถึงแล้วข้าวของที่ถวาย (ให้ด้วยความเคารพมิใช่เยี่ยงขอทาน) นั้นก็นำมาวางตรงหัวบันไดบ้าน จากนั้นคณะทายกก็กลับไปยืนอยู่มุมมืดใกล้ ๆ โดยไม่ส่งเสียงกระโดดกระดากแต่อย่างใดถือว่าเจ้าบ้านทราบโดยปริยายแล้ว จากนั้นเมื่อผู้เฒ่าผู้แก่เจ้าบ้านเปิดประตูออกมาก็จะตะโกนถามว่า “เป็นของผีหรือว่าของคน ถ้าเป็นของผีก็จงเอาคืนไปเสียไ้ ๆ (เอาไปไกล ๆ) บ้านนี้บ่ไ้เฮือนเย็น (บ้านที่มีคนตายใหม่) ถ้าเป็นของคนก็ขอโมทนาสาธุตี้เอาตานมาจุ่มฮอดตัวข้า ขอให้อู่เจ้าตั้งหน้าฮับปอน (พร) ของเฮาเน้อ” ว่าแล้วก็เริ่มกล่าว “สัพพัตถิโย” ลงท้ายด้วย “อายุวัฒนฺโณ สุขัง พลัง” ชาวบ้านผู้ช่อนตัวอยู่เงียบๆตามสุมทุมพุ่มไม้ก็พลันเปล่งคำว่า “สาธุ” ดัง ๆ พร้อมกันก็เป็นอันจบพิธีแล้วต่างก็แยกย้ายกลับบ้านด้วยความปิติจากพิธีกรรมกะทัดรัดแต่ประหยัดและมีประโยชน์แก่ทั้งผู้รับและผู้ให้ทำให้เกิดความปิติต้นต้นใจพอ ๆ กัน โดยเฉพาะผู้ให้ที่ไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ เป็นการให้โดยบริสุทธิ์ใจและเป็นพิธีที่ไม่เกี่ยวกับลัทธิศาสนาใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นพุทธคริสต์อิสลามก็สามารถทำกิจกรรมนี้ร่วมกันได้^{๒๕๒}

^{๑๘๑} สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก, องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม: ประเพณีท้องถิ่น, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: http://www.m-culture.go.th/tak/ewt_news.php?nid=476&filename=index [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑]

สรุป ประเพณีตานต๋อด เป็นการทำบุญในลักษณะของการทิ้งทานของภาคเหนือที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือ สงเคราะห์ผู้ยากไร้ ตกทุกข์ได้ยากและผู้เฒ่าผู้แก่ที่ลำบากในชุมชน เป็นการให้ทานที่ได้จากการร่วมบริจาคปัจจัย ๔ ที่มีความจำเป็นต่อการยังชีพของชาวบ้านตามกำลังทรัพย์หรือของที่มีอยู่ บางคนก็ใช้แรงเป็นส่วนช่วยแทนสิ่งของ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้ออาทร การแสดงถึงความมีน้ำใจการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การตานต๋อดจะทำกลางคืนเวลาประมาณ ๔ - ๕ ทุ่ม หลังวันลอยกระทง โดยชาวบ้านที่มาร่วมงานจะช่วยกันนำข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ได้ไปทิ้งทานให้กับผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากไปด้วยความเงียบไม่มีการประกาศ หรือส่งเสียงใด ๆ เพื่อไม่ให้ผู้รับรู้ตัวและไม่รู้ว่าใครเป็นผู้นำมาให้เป็นการให้ทานโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ

๒.๕ ชุมชนศรีดอนชัย

๒.๕.๑ ประวัติความเป็นมาของชุมชนศรีดอนชัย

ชุมชนศรีดอนชัย ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๐ ครั้งอดีตมีชื่อเดิมว่า บ้านห้วยขี้หมู^{๑๘๓} มาตามสภาพพื้นที่ในอดีตซึ่งมีลำห้วยสายหนึ่งที่เป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ผุดขึ้นมาจากตาน้ำเชิงเขาแล้วไหลผ่านหมู่บ้านไปบรรจบแม่น้ำวัง ลำห้วยสายนี้เป็นแหล่งทำมาหากินของคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง และยังเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่า แต่ว่าสัตว์ป่าที่ชาวบ้านพบเห็นประจำและมีจำนวนมากคือหมูป่า หลังจากที่มีหมูป่ามาหากินอาหารแล้วก็จะถ่ายทิ้งไว้จำนวนมากและส่งกลิ่นรบกวน เหตุนี้เองจึงเป็นที่มาของการตั้งชื่อหมู่บ้านนี้จนกระทั่งเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นบ้านศรีดอนชัย มาจนถึงปัจจุบัน^{๑๘๔}

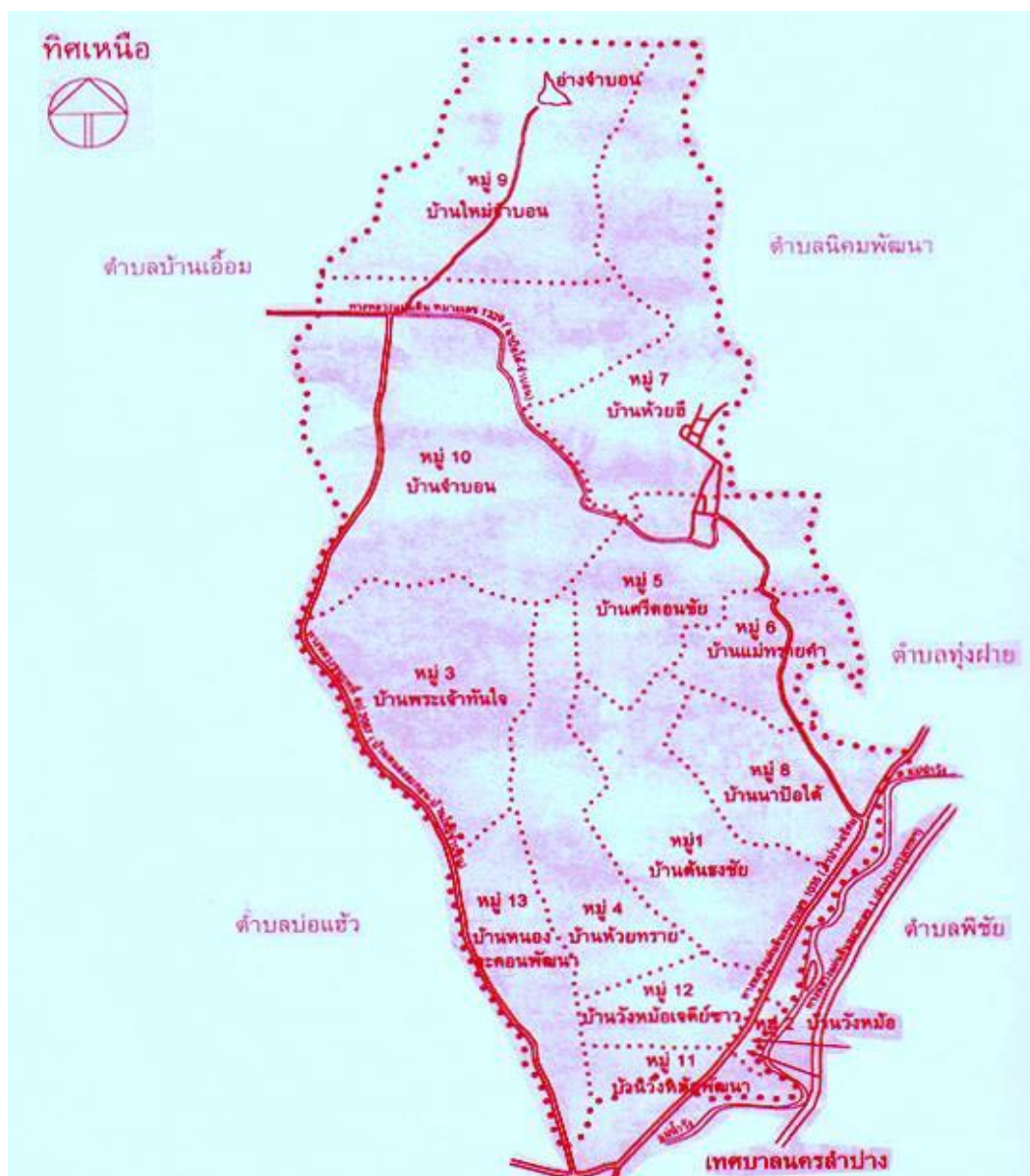
๒.๕.๒ ที่ตั้งและอาณาเขต

ชุมชนบ้านศรีดอนชัยตั้งอยู่หมู่ที่ ๕ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากตัวเมืองลำปาง ๑๐ กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๑๐ - ๑๕ นาที มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๖,๕๐๐ ไร่ ใช้เป็นพื้นที่อยู่อาศัยและทำการเกษตรประมาณ ๒,๔๐๐ ไร่ อีกส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ป่าแม่เมาะแปลง ๒ ที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์และหาของป่ามีพื้นที่ประมาณ ๔,๑๐๐ ไร่

^{๑๘๒} ปวีณา งามประภาส, “แนวทางการฟื้นฟูประเพณีตานต๋อด”, ศรีนครินทร์วิจัยและพัฒนา, [ออนไลน์], ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๓), ๑๐๔, แหล่งที่มา: <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/swurd/article/viewFile/4578/4441> [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

^{๑๘๓} สัมภาษณ์ พระอธิการเมธี โชติปัญโญ, เจ้าอาวาสวัดศรีดอนชัย, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

^{๑๘๔} สัมภาษณ์ นายประหยัด ชัดสมการ, ผู้ใหม่บ้านบ้านศรีดอนชัย, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

ภาพที่ ๑ แผนที่ตำบลตันธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ที่มา: เทศบาลตำบลตันธงชัย

๒.๕.๓ ลักษณะภูมิประเทศ

ชุมชนศรีดอนชัย มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ล้อมรอบไปด้วยเขตเหมืองชลประทานที่รับน้ำจากเขื่อนกิ่วลมและเขื่อนกิ่วคอหมา ไหลผ่านคลองส่งน้ำสายใหญ่แม่น้ำวังฝิ่งขวาลงหลัก กิโลเมตรที่ ๒๔ - ๒๘ ก็เข้าสู่พื้นที่การเกษตรของชุมชนบ้านศรีดอนชัย

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านห้วยฮี	หมู่ ๗ ตำบลตันธงชัย
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านต้นธงชัย	หมู่ ๑ ตำบลตันธงชัย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านแม่ทรายคำ	หมู่ ๖ ตำบลตันธงชัย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านจำบอน	หมู่ ๙ ตำบลตันธงชัย

สถานที่สำคัญ

วัด จำนวน ๑ แห่ง คือ วัดศรีดอนชัย

โรงเรียน จำนวน ๑ แห่ง โรงเรียนธงชัยวิทยา

ข้อมูลประชากร

มีครัวเรือนจำนวน ๒๙๓ ครัวเรือน

มีประชากรทั้งสิ้น ๗๙๔ คน

ชาย ๔๐๐ คน

หญิง ๓๙๔ คน

ข้อมูลทรัพยากร

พื้นที่ป่าชุมชน (ป่าแม่เมะแปลง ๒) จำนวน ๔,๑๐๐ ไร่ ลำห้วยแม่ทรายคำและลำห้วยขี้หมู อ่างเก็บน้ำอยู่ในพื้นที่ป่าแม่เมะแปลง ๒^{๑๘๕}

๒.๕.๔ ขนบธรรมเนียมประเพณี

ชุมชนศรีดอนชัยมีขนบธรรมเนียมประเพณีประจำปี เช่น ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีแห่ไม้ค้ำศรี ประเพณีชนทรายเข้าวัด จะเกิดในวันสงกรานต์เดือนเมษายน นอกจากนั้นยังมีประเพณียี่เป็งที่แสดงถึงการขมาต่อพระแม่คงคาในคืนวันลอยกระทง รวมถึงหลังช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณพระแม่โสภาและบรรพบุรุษก็จะมีประเพณีตานข้าวจีข้าวหลามขึ้นในวันเพ็ญเดือนสอง^{๑๘๖} และอีกหนึ่งประเพณีสำคัญที่หล่อหลอมคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาและยกระดับจิตใจให้เกิดความมีเมตตาซึ่งคนในชุมชนเรียกว่า ประเพณีตานต้อด เป็นต้น

^{๑๘๕} องค์การบริหารส่วนตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, แผนพัฒนาสามปี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.tonthongchai.go.th/th/index.php/2013-05-21-03-52-43> [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

^{๑๘๖} สมภาษณ์ นายบุญทร แก้วศรีใจ, มัคทายกวัดศรีดอนชัย, ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๑.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการสร้างเสถียรภาพของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ/ภาคสนาม ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจาก แหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยผู้วิจัยทำการศึกษาแบบภาคสนามอย่างมีส่วนร่วม ด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลหลักในการลงพื้นที่ในการศึกษา เพื่อรวบรวม ข้อมูลในการวิจัย เพื่อให้การวิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ แหล่งข้อมูล

๓.๒.๑ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ

๓.๒.๒ แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔ การรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาภาคเอกสาร

โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวบรวมข้อมูลจากตำราวิชาการ บทความและงานแปลตลอดจนแหล่งข้อมูลเอกสารอื่น ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ ดังนี้

๑. ชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและคัมภีร์อรรถกถา การสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

๒. ชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราทางวิชาการต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำบุญ อานิสงส์ของการทำบุญ การให้ทาน รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เมื่อค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคเอกสารแล้ว นำมาเรียบเรียงเป็น แนวทางในการศึกษาเพิ่มเติม ซึ่งลำดับต่อไปผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแบบภาคสนาม

การศึกษาภาคสนาม

ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ใช้ในการศึกษา ประเพณีตานต๊อด: การสร้างระเบียบบุญของพุทธศาสนิกชนของชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยมีขั้นตอนในการศึกษาภาคสนาม การเก็บรวบรวมข้อมูล และการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

๑. รูปแบบการวิจัย การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ/ภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม

๒. ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การวิจัยในครั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๑๕ รูป/คน สัมภาษณ์ในเรื่องเกี่ยวประวัติความเป็นมา ขั้นตอนวิธีการดำเนินงานที่เกี่ยวกับประเพณีตานต๊อด

๓.๒ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก

๑) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือเจ้าอาวาส ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มแม่บ้าน ประธานกลุ่ม อสม. ผู้เคยร่วมในการตานต๊อด และผู้เคยได้รับการตานต๊อด ได้แก่

๑. พระอธิการเมธี โชติปัญโญ	เจ้าอาวาสวัดศรีดอนชัย/ผู้เคยได้รับการตานต๊อด
๒. นายประหยัด ชัดสมภาร	ผู้ใหญ่บ้านศรีดอนชัย
๓. นางสาวรุ่ง แสงวงศ์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านศรีดอนชัย
๔. นายบุญทร แก้วศรีใจ	มคทายกวัดศรีดอนชัย
๕. นางจันทร์หอม ชัดสมภาร	ประธานกลุ่มแม่บ้านศรีดอนชัย
๖. นางเรวดี สมบูรณ์	ประธาน อสม.
๗. พ่อสิงห์คำ ชัดตะกุด	ปราชญ์ชุมชน/ผู้เคยได้รับการตานต๊อด
๘. พ่อมูล ไชยบุญทา	ผู้เคยร่วมในการตานต๊อด
๙. นายบุญยืน สิทธิเครือ	ผู้เคยร่วมในการตานต๊อด
๑๐. แม่แก้ว จำปาอุป	ผู้เคยร่วมในการตานต๊อด
๑๑. พ่อหมื่น พันธุ์แก้ว	ผู้เคยร่วมในการตานต๊อด
๑๒. พ่อปิ่น ตาสืบ	ผู้เคยร่วมในการตานต๊อด
๑๓. แม่ปิ่น มีรัตน์	ผู้เคยได้รับการตานต๊อด
๑๔. แม่แก้ว กำใจ	ผู้เคยได้รับการตานต๊อด
๑๕. แม่ฟอง แก้วสาย	ผู้เคยได้รับการตานต๊อด

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

๑. การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการค้นหาข้อมูลอย่างเป็นทางการกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยสัมภาษณ์ประเด็นเกี่ยวกับประเพณีตานต๊อด

๒. การสนทนากลุ่ม เพื่อให้เกิดการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเท็จจริง ให้ผู้สนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะกันอย่างกว้างขวางตรงประเด็นสำหรับการตอบคำถามวิจัย โดยการนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาหาความสอดคล้องกับหลักบุญกิริยาวัตถุ เพื่อตอบคำถามการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลทั้งภาคเอกสารและภาคสนามมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. การรวบรวมข้อมูลภาคเอกสาร ผู้วิจัยได้ทำศึกษาค้นคว้าหนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบุญ การทำบุญและอานิสงส์ของบุญ ทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุตติภูมิเพื่อประกอบการศึกษาภาคสนาม

๒. การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่ใช้ในการศึกษา มีขั้นตอนดังนี้

๑) นำหนังสือขออนุญาตจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่งถึง นายประหยัด ชัดสมภาร ผู้ใหญ่บ้านศรีดอนชัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนชุมชนศรีดอนชัย

๒) ผู้วิจัยลงพื้นที่ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

๓) จัดสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายจำนวน ๑๕ รูป/คน

๔) ทำการบันทึกเสียง

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว มีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

๑) ถอดเสียงที่ได้จากการบันทึกเป็นข้อความอักษร จำแนกข้อมูลที่ได้ตามแหล่งที่มาของข้อมูล จัดระเบียบข้อมูลข้อมูล เพื่อตอบจุดประสงค์ของการวิจัยและสะดวกต่อการนำข้อมูลไปใช้

๒) นำข้อมูลที่ได้ทำการวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบกับหลักธรรมเพื่อหาความสอดคล้อง

๓) ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการวิเคราะห์ สรุปด้วยจัดการความรู้ในมิติทางสังคมและบรรยายเชิงพรรณนา

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการลงพื้นที่ศึกษา การสร้างเสถียรภาพของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึก ได้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนาม

ชุมชนศรีดอนชัยเป็นชุมชนมีประเพณีตานต๋อดที่จัดขึ้นในวัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์ ข้าวของเครื่องใช้ เพื่อสงเคราะห์ให้แก่ผู้ยากไร้ ซึ่งถูกคัดเลือกด้วยวิธีการประชาคม

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับประเพณีตานต๋อด ในส่วนของผู้ให้หรือผู้บริจาคบอกกล่าวถึงความรู้สึกว่ายินดีและเต็มใจที่จะให้ โดยไม่ได้คำนึงถึงว่าผู้รับจะเป็นใครเพราะถือว่าทุกคนในชุมชนเปรียบเสมือนพี่น้องกัน เมื่อเดือดร้อนย่อมมีความยินดีที่จะให้ความช่วยเหลือ ในส่วนของผู้รับได้บอกถึงความรู้สึกที่ตื้นตันใจ ที่คนในชุมชนให้ความช่วยเหลือ ไม่ทอดทิ้ง และยังห่วงใยให้รู้สึกว่ายังมีความสำคัญในชุมชน ทำให้เกิดความอบอุ่นและพร้อมที่จะทำงานจิตอาสาร่วมกับชุมชน

จากการสนทนากลุ่มมีการแลกเปลี่ยนและพูดถึงขั้นตอนและหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ที่จะได้รับการตานต๋อด ซึ่งทุกขั้นตอน ทุกกระบวนการ ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ซึ่งทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

๔.๒ ผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์

๔.๒.๑ ความเป็นมาของประเพณีตานต๋อด

จากการวิจัยพบว่า ประเพณีตานต๋อด เป็นการทำบุญในลักษณะของการทิ้งทานของภาคเหนือที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันมีวัตถุประสงค์ เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ยากไร้ ตกทุกข์ได้ยากและผู้เฒ่าผู้แก่ที่ลำบากในชุมชน เป็นการให้ทานที่ได้จากการร่วมบริจาคปัจจัย ๔ ที่มีความจำเป็นต่อการยังชีพของชาวบ้านตามกำลังทรัพย์หรือของที่มีอยู่ บางคนก็ใช้แรงเป็นส่วนช่วยแทนสิ่งของ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้ออาทร การแสดงถึงความมีน้ำใจการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การตานต๋อดจะทำกลางคืนเวลาประมาณ ๔ - ๕ ทุ่ม หลังวันลอยกระทง โดยชาวบ้านที่มาร่วมงานจะช่วยกันนำข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ได้ไปทิ้งทานให้กับผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ไปด้วยความเงียบไม่มีการประกาศ หรือส่งเสียงใด ๆ เพื่อไม่ให้ผู้รับรู้ตัวและไม่รู้ว่าใครเป็นผู้นำมาให้ เป็นการให้ทานโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ

๔.๒.๒ การสร้างระเบียบบุญผ่านประเพณีตานต๊อดของชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

จากการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมเอกสาร พบว่าประเพณีตานต๊อดอยู่ควบคู่กับชุมชนศรีดอนชัยมาช้านาน เกิดขึ้นจากการอยากช่วยเหลือพระสงฆ์ อาพาธและประชาชนในชุมชนที่ประสบปัญหาความเดือดร้อน ผู้ตกทุกข์ได้ยาก ผู้สูงอายุที่ขาดการดูแลเอาใจใส่ขาดบุตรหลานเลี้ยงดู หรืออาจจะเป็นผู้สูงอายุที่ได้รับความเคารพนับถือจากคนในชุมชน เพื่อเป็นการแสดงถึงความห่วงใย ไม่ทอดทิ้งกัน การช่วยเหลือสงเคราะห์ยามลำบาก^๑

ตานต๊อดเป็นการให้ทานทั้งเจาจงผู้รับและไม่เจาจงผู้รับ เป็นประเพณีที่งดงามแสดงถึงความมีน้ำใจไมตรี ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันในสังคมชนบท โดยปกติประเพณีตานต๊อดจะทำการในช่วงเดือนพฤศจิกายนหลังวันเพ็ญเดือนสิบสอง (วันลอยกระทง) หรือเดือนยี่ (เหนือ) ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำไปจนถึง แรม ๗ ค่ำเดือนสิบสอง ซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาวเริ่มมีการเก็บเกี่ยวข้าวในนากันบ้างแล้ว ชาวบ้านจึงว่างจากการทำเรือกสวนไร่นา (แล้วข้าว แล้วน้ำ)^๒ ก่อนที่จะมีพิธีการตานต๊อดนั้นคนในชุมชนจะรวมตัวกันเพื่อพิจารณาว่ามีบุคคลผู้ใดในชุมชนที่มีความขัดสน มีความยากไร้ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้หรือเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่ตามลำพังไม่มีลูกหลานคอยดูแลเลี้ยงดู หลังจากนั้นคนในชุมชนจะร่วมบริจาคทรัพย์สินข้าวของเครื่องใช้ไม้สอย เสื้อผ้า อาหาร ยารักษาโรคต่างๆ ภาษาเหนือเรียกว่า “ควักกันควักใจ คว่หอกคว่เหือน”^๓ ตามแต่กำลังของแต่ละคนที่พอจะช่วยกันได้แล้วนำไปตานให้กับผู้ที่ถูกเลือกไว้

ประเภทการตานต๊อดของชุมชนศรีดอนชัย

การตานต๊อดของชุมชนศรีดอนชัยแบ่งได้ ๒ ประเภท คือ ๑) การตานต๊อดถวายแด่พระสงฆ์ และ ๒) การตานต๊อดให้กับชาวบ้านทั่วไป

ขั้นตอนดำเนินการตานต๊อดของชุมชนศรีดอนชัย

๑. การตานต๊อดเพื่อถวายแด่พระสงฆ์ มีวิธีการดำเนินงานแบ่งเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงก่อนวันทำการตานต๊อด วันทำการตานต๊อด

๑) ช่วงก่อนวันทำการตานต๊อด

(๑) จัดประชุม

เมื่อครั้ง พระอธิการเมธี โชติปัญโญ (เจ้าอาวาสวัดศรีดอนชัย) อาพาธติดต่อกันเป็นเวลานาน ชาวบ้านก็เกิดความเป็นห่วงเป็นใยจึงนัดหมายประชุมกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้านโดยมีผู้ใหญ่บ้าน มัคทายกและผู้เฒ่าผู้แก่ เห็นสมควรที่จะทำการตานต๊อดเพื่อเป็นกำลังใจและเพื่อแสดงความห่วงใย

^๑ สัมภาษณ์ พระอธิการเมธี โชติปัญโญ, เจ้าอาวาสวัดศรีดอนชัย, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

^๒ สัมภาษณ์ นายบุญยืน สิริศรีเครือ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ แม่แก้ว กำใจ, ผู้เคยได้รับการตานต๊อด, ๓ ตุลาคม.

ความศรัทธาที่มีต่อท่านและพระพุทธศาสนา ได้ข้อตกลงร่วมกันแล้วก็บอกต่อ ๆ กันว่าจะทำการ
ตานต้อให้กับหลวงพ่เจ้าอาวาสเนื่องด้วยท่านอาพาธเป็นเวลานาน^๕

(๒) เปิดรับบริจาค

การเปิดรับบริจาคเริ่มต้นที่หลังจากที่มีการประชุมเสร็จแล้วจะรวบรวมของทั้งหมดเพื่อไป
ถวายในวันถัดไป ใครรับเป็นเจ้าของภาพอัฐบริวารอะไรก็จะลงชื่อไว้กับผู้ใหญ่บ้านพร้อมให้เป็นผู้จัดสรรมา
ให้ ได้แก่ บาทร ผ้าไตร ของใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้งปัจจัยเพื่อถวายให้ท่านใช้
จ่ายยามจำเป็น

๒) วันทำการตานต้อ

หลังจากรวบรวมอัฐบริวารและของใช้ต่าง ๆ แล้ว เข้าวัดถัดมา ผู้ใหญ่บ้าน มัคทายกและ
คณะศรัทธาผู้เฒ่าผู้แก่ คนในชุมชนที่ว่างจากงานบ้าน ต่างมาช่วยกันขนข้าวของต่าง ๆ จากการร่วม
บริจาคของคนในชุมชนที่บ้านผู้ใหญ่นามยังวัด แล้วนำขึ้นไปถวายให้กับพระสงฆ์ที่อาพาธ (เจ้า
อาวาส) แล้วรับพรจากท่านถือเป็นการเสร็จพิธีการตานต้อ

๒. การตานต้อเพื่อให้กับชาวบ้านทั่วไป มีวิธีการดำเนินงานในลักษณะเดียวกันกับ
พระสงฆ์ คือ ช่วงก่อนวันทำการตานต้อ วันทำการตานต้อ แต่จะมีข้อแตกต่างอยู่บ้าง ดังนี้

๑) ช่วงก่อนวันทำการตานต้อ

(๑) จัดประชุม

เมื่อทราบข่าวว่าสมาชิกในชุมชนได้รับความเดือดร้อน หรือตกทุกข์ได้ยาก
หรือผู้เฒ่าผู้แก่ขาดคนเลี้ยงดู ผู้ใหญ่บ้านจะประกาศนัดประชุมชาวบ้าน โดยมีพระสงฆ์เจ้าอาวาสวัดใน
ชุมชน ปราชญ์ชุมชน ประธานกลุ่มแม่บ้าน และสมาชิกในชุมชน โดยใช้วัดเป็นจุดศูนย์กลางในการ
ประชุม เพื่อหาวิธีการจะช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนหรือ
ตกทุกข์ได้ยาก หรือผู้เฒ่าผู้แก่ขาดคนเลี้ยงดู ตามมติที่ตกลงร่วมกันของผู้ที่เข้าร่วมประชุมที่
เห็นสมควรจะได้รับความช่วยเหลือจากคนในชุมชนและกำหนดวัน เวลา สถานที่นัดหมายเป็นที่
เรียบร้อย ซึ่งในแต่ละปีจะทำการตานต้อ ๑ ราย หรืออาจจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้รับเคราะห์ภัยจาก
คนในชุมชนก็ได้

๒) เปิดรับบริจาค

เมื่อได้ข้อตกลงว่าใครเป็นผู้สมแก่การช่วยเหลือแล้ว ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์เจ้าอาวาสวัดใน
ชุมชน ประธานกลุ่มแม่บ้านจะทำการประกาศโดยการบอกต่อ ๆ กันไปว่าจะมีการ
ตานต้อ^๕ วัดเป็นจุดศูนย์กลางในการรับบริจาคข้าวของเครื่องใช้ อุปโภค บริโภคอันมีความเป็นต่อ

^๕ สัมภาษณ์ พ่อสิงห์คำ ขัตตะกุล, ปราชญ์ชุมชน, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นางจันทร์หอม ขัตสมกร, ประธานกลุ่มแม่บ้านศรีดอนชัย, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

การเลี้ยงชีพ เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการทำบุญ ได้ช่วยเหลือแบ่งปันด้วยสิ่งของต่าง ๆ ตามที่ตนมีอยู่ว่าใครเพาะปลูกอะไรก็สามารถนำมาร่วมด้วยช่วยกันคนละเล็กคนละน้อย^๖

ของบริโศก ได้แก่ ข้าวเปลือก ข้าวสาร อาหารแห้ง พริกแห้ง ปลาแห้ง ปลากระป๋อง กะปิ ปลาร้า เกลือ น้ำปลา น้ำมันพืช หอมแดง กระเทียม หัวขิง หัวข่า มะกรูด มะนาว ผักผลไม้ ขนมนม ยาสამัญประจำบ้าน^๗

ของอุปโศก ได้แก่ สบู่ แชมพู แปรงสีฟัน ยาสีฟัน ผงซักฟอก ถ้วย จาน ชาม ช้อน ท็อปปี้ แก้วน้ำ ชันน้ำ ไม้ขีดไฟ เต้าไฟ ถ่าน กระดาษ หม้อแกง เสื้อ ที่นอน ผ้าห่ม หมอน มุ้ง เสื้อผ้า ผ้าเช็ดตัว ผ้าเช็ดหน้า ผ้าขาวม้า รองเท้า มีด จอบ เสียม^๘ รวมไปถึงการรับบริจาคเงิน ฯลฯ ข้าวของเครื่องใช้ อุปโศก บริโศกต่างๆ จะรับบริจากล่วงหน้าก่อนวันจัดงานประเพณีตานต้อด ๒ วันไปจนกระทั่งคืนวันตานต้อด^๙

ภาพที่ ๒ รับบริจาคของใช้อุปโศก บริโศก

๒. วันทำการตานต้อด

๑) การแต่งดา

กลุ่มแม่บ้านพากันมาที่วัดกันแต่เช้า เพื่อจัดเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงผู้ผู้นำของมาบริจาค มีการทำขนมต่าง ๆ ของชาวเหนือ เช่น ข้าวต้มมัด ข้าวต้มแก่นแก้ว (ข้าวต้มมัดใส่ถั่วลิสง) ข้าวต้มกล้วย (ข้าวต้มมัดใส่กล้วยน้ำว้า) ข้าวดำข้าวแดง ขนมห้อย (ขนมเทียน)^{๑๐} ทำเพื่อมาเลี้ยงชาวบ้านและเพื่อนำไปเข้าพิธีตานต้อดด้วย ชาวบ้านที่ว่างจากงานก็มาช่วยงานและนำของมาร่วมบริจาคเรื่อย ๆ บ้างปลูกผัก ปลูกแตง ปลูกถั่ว มะพร้าว ขนุน ต่างก็นำพืชผักและผลไม้ต่าง ๆ

^๖ สัมภาษณ์ นางเรวดี สมบูรณ์, ผู้ประธานกลุ่ม อสม., ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ แม่ฟอง แก้วสาย, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ นางจันทร์หอม ชัดสมภาร, ประธานกลุ่มแม่บ้านศรีดอนชัย, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์ พ่อสิงห์คำ ชัดตระกูล, ปราชญ์ชุมชน, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ แม่แก้ว จำปาอุป, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

เมื่อรวบรวมของที่รับบริจาคเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มแม่บ้านและแล้วช่วยกันจัดแต่งดาต้นผ้าป่า ปัจจย ครวตาน ข้าวของเครื่องใช้อุปโภค ชาวบ้านผู้ชายที่มาก่อนก็จะช่วยกันจัดทำต้นคาและไม้เสียบปัจจยเตรียมไว้เพื่อนำปัจจยที่ได้รับบริจาคมาปักให้เป็นต้นผ้าป่าปัจจย ส่วนผู้หญิงก็จัดแต่งดาข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ใส่ลงในก้วย (ชะลอม) บุง (กระบุง) ซ้า (ตะกร้า)^{๑๑} แยกตามประเภทของกินของใช้เป็นอันที่เรียบร้อยพร้อมต่อการนำไปตานตื้อตามเวลาที่นัดหมาย การจัดแต่งดาครวตานนี้จะใช้เวลาตั้งแต่เช้าจนถึงเวลาประมาณบ่ายสามโมง หลังจากนั้นทุกคนก็แยกย้ายกันกลับบ้านแล้วจะกลับมาอีกครั้งตามเวลาที่นัดหมายกันเพื่อจะทำการตานตื้อ

ภาพที่ ๓ การจัดแต่งดา

๒) พิธีกรรมการตานตื้อ

เมื่อถึงเวลาประมาณ ๓ หุ่ตามทีนัดหมาย โดยจะไม่มีประกาศออกเสียงตามสายใด ๆ เลยเพราะทุกคนต่างรู้ดีแล้วว่าต้องมารวมกันที่วัด เมื่อชาวบ้านทยอยกันมาพอสมควรมัคทายกก็จะนิมนต์พระสงฆ์มาเทศนาธรรม ๑ ผูก พร้อมกับปะพรมน้ำขมิ้นส้มป่อยใส่ข้าวของต่าง ๆ ที่จะนำไปตานตื้อ ชาวบ้านรับศีลรับพรจากพระเพื่อความเป็นสิริมงคลแล้วถือเป็นเสร็จพิธีภายในวัด^{๑๒}

ภาพที่ ๔ การนำของใช้อุปโภค บริโภค ไปทำการตานตื้อ

^{๑๑} สัมภาษณ์ พ่อป็น ตาสืบ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายบุญทร แก้วศรีใจ, มัคทายกวัดศรีดอนชัย, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

หลังจากทุกอย่างพร้อมทั้งผู้คนในชุมชน ชาวของต่าง ๆ ที่ได้เตรียมและทำการจัดสรรปันส่วนแล้วเวลาประมาณสี่ทุ่มครึ่งเป็นเวลาที่เราผู้เฒ่าผู้แก่กำลังนอนได้ทีแล้ว (มอกขนตำไปกิน)^{๑๓} ขบวนตานต๋อดก็จะพากันเคลื่อนออกจากวัดและมุ่งหน้าไปยังบ้านของผู้ที่จะทำพิธีตานต๋อดด้วยความเงียบ (จะไปต๋อด จะไปนั้น)^{๑๔} แต่ในความเงียบนั้นก็แฝงไปด้วยความสนุกสนานตื่นเต้นของผู้คนที่ร่วมขบวน เพราะไปด้วยความมืด ปัจจุบันถนนหนทางสว่างด้วยไฟฟ้าแต่ก็ยังปฏิบัติตามเดิมอยู่ เมื่อไปถึงบ้านที่หมายแล้วจะต้องสำรวจให้แน่ใจว่าเจ้าของบ้านนั้นหลับแล้ว จึงค่อย ๆ ทอยถั่วกันนำข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปวางไว้ที่ชานบ้าน ชานบันได หัวบันไดบ้าน จากนั้นทุกคนก็จะพากันไปซ่อนแอบหรือซุ่มอยู่ตามพุ่มต้นไม้ ตามรั้วบ้าน เพื่อไม่ให้เจ้าของบ้านเห็น สิ่งที่สำคัญอีกอย่างที่เราขาดไม่ได้เลยในการทำพิธีตานต๋อด คือ การจุดบ่าบ ป่าบ^{๑๕} (ประทัดชนิดต่าง ๆ) ให้เสียงดังสนั่นเพื่อให้เจ้าของบ้านตกใจตื่น โดยจะมีผู้ชำนาญการจุดประทัดนั้นจะนำประทัดไปมัดไว้ใต้ต้นไม้บ้าง ใต้ถุนบ้านบริเวณหัวนอนของเจ้าบ้านหรือไม่ก็บริเวณหน้าบ้านที่วางข้าวของเครื่องใช้แล้วทำการจุดเพื่อให้เจ้าของบ้านนั้นตกใจตื่นแล้วออกมาดู

ภาพที่ ๕ การจุดประทัดเพื่อให้ผู้ที่ได้รับการตานต๋อดตกใจ

ตามสัญชาตญาณของคนเราเมื่อมีเสียงดัง ๆ เราก็ตกใจอยู่แล้วยิ่งอยู่ในช่วงกำลังนอนได้ทีแล้วเสียงประทัดที่ดังขึ้นก็ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่เจ้าของบ้านตกใจตื่น พอตื่นขึ้นมาก็เอะอะโวยวายพร้อมกับคำตำ คำสาปแช่ง (ถือเป็นเรื่องที่ดีที่สุดในการตานต๋อด)^{๑๖} แล้วพรวดพราดออกมาดู จึงได้เห็นข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ มากมายท่านจึงรู้ว่าท่านเป็นผู้ได้รับเลือกให้ถูกตานต๋อดในค่ำคืนนั้น โดยปกติก่อนที่จะจับต้องสิ่งของเหล่านั้นท่านก็จะทำการทักก่อนว่า (กรณีเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อนก็จะกล่าวทักว่า โกวะโก โกวะดัสสะ^{๑๗} หรือ อิทฺ เตน ปฏิกฺขิตฺ^{๑๘}) แต่ถ้าเป็นบุคคลทั่วไปกล่าวทักธรรมดา“เอ้อของหนูนี้

^{๑๓} สัมภาษณ์ พ่อหมื่น พันธแก้ว, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พ่อสิงห์คำ ชัดตระกูล, ประชาญชุมชน, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางสาวรุ่ง แสงวงศ์, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พ่อมูล ไชยบุญทา, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พ่อบุญยืน สิทธิเครือ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระอธิการเมธี โชติบุญโญ, ผู้เคยได้รับการตานต๋อด, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

เป็นของไฟ ของเตวดากะว่าของผีसानางไม้ กะว่าของหมูนีมีเจ้ามีจอมอยู่แล้วกะหื้อมาเอาคืนปักไปเหยยเตอะ แต่ถ้าของหมูนีบ่ามีเจ้าของต้นตัวผู้ข้า แม่ปิ่น มีรัตน์ ก็ขอฮับครัวกันครัวใจมวลงหมูนีเอาไว้เหยยเนื้อ”^{๑๙} แล้วท่านก็จะตะโกนบอกว่า “ขอหื้อสุเจ้าตั้งหลายฮับปอนเนื้อ” จากนั้นท่านก็จะให้พร โดยที่ชาวบ้านที่ชุมนุมอยู่นั้นจะพร้อมกันพนมมือขึ้นเพื่อรับพร พอจบการให้พรก็จะร่วมกันกล่าว สาธุ สาธุ สาธุ (สาธุ) ดัง ๆ แล้วก็ค่อย ๆ ออกจากที่ซุ่มแล้วแยกย้ายกันกลับบ้านโดยไม่ให้ผู้ที่ได้รับการตานตอดเห็น

ภาพที่ ๖ รับพรจากผู้ที่ได้รับการตานตอด กรณีนี้ ท่านป่วยเป็นโรคหัวใจจึงทำการตานตอดโดยเข้าถึงตัวท่าน พร้อมกับรับพร

ตารางที่ ๑ วิเคราะห์ความสอดคล้องประเพณีตานตอดกับบุญกิริยาวัตถุ

ประเพณีตานตอด	บุญกิริยาวัตถุ
การตานตอดเป็นเรื่องของการทำบุญเพื่อช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก	ทิฏฐุชกรรม
การให้ความเคารพผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ	อปายนมัย
การบริจาค ทรัพย์สิน สิ่งของต่าง ๆ	ทานมัย
บริจาคของที่ตนเองมีอยู่ ข้าวสาร ผัก ผลไม้ ของใช้	ปัตติทานมัย
ร่วมอนุโมทนาบุญกับผู้ที่มีส่วนร่วมในการตานตอดตานตอด	ศีลมัย
การรับพรจากผู้ที่ได้รับการตานตอด	ปัตตานุโมทนามัย
การมีส่วนร่วมและชักชวนผู้อื่นมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือในการตานตอด	เวยาวัจจมัย
การสละสิ่งของช่วยในการตานตอด โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ	ภาวนามัย
การประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในทางที่ถูก	ธัมมเทสนามัย
นำความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สืบต่อไป	ธัมมัสสวนมัย

^{๑๙} สัมภาษณ์ แม่ปิ่น มีรัตน์, ผู้เคยได้รับการตานตอด, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

จากตารางที่ ๑ อธิบายขยายความได้ ดังนี้

๑. ชาวบ้านชุมชนศรีดอนชัย มีความเชื่อเรื่องของการทำบุญว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะเป็นการได้ช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากแล้วอานิสงส์ของผลบุญที่ได้ทำการทานตอดนั้นจะส่งผลให้ตนเองและครอบครัวพบแต่ความสุขความเจริญและเมื่อตายไปผลบุญนี้จะนำดวงวิญญาณไปจุติบนสวรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับ ทฤษฎีกรรม คือ ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง ความเข้าใจในเรื่อง บาป บุญ คุณ โศภ สิ่งที่เป็นแก่นสารสาระหรือไม่ใช่แก่นสารสาระ

๒. ชาวบ้านชุมชนศรีดอนชัย ให้ความรัก ให้ความเคารพผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ เปรียบเสมือนเป็นญาติในครอบครัวเดียวกัน จึงมีความเป็นห่วงเป็นใย ซึ่งสอดคล้องกับ อปายนัมย คือ ทำบุญด้วยการประพุดอ่อนน้อม การให้ความเคารพ ผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณ

๓. ชาวบ้านชุมชนศรีดอนชัย ร่วมกันบริจาคทรัพย์ สิ่งของต่าง ๆ บางคนก็ใช้แรงกาย แรงใจในการช่วยเหลือแทนสิ่งของ เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ประสบความเดือดร้อน ตกทุกข์ได้ยากซึ่งสอดคล้องกับ ทานัมย คือ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ การเสียสละนับแต่ทรัพย์ สิ่งของ เงินทอง ตลอดจนกำลังกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยส่วนรวม

๔. ชาวบ้านชุมชนศรีดอนชัยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ข้าวของที่นำไปร่วมบริจาคจึงเป็นที่ตนเองมีอยู่ เช่น ข้าวสาร ผัก ผลไม้ บ้างก็จักสาน จึงนำกระบุง ตะกร้าไปร่วมบริจาคเพื่อนำไปใส่ของต่าง ๆ จึงถือเป็นวัตถุทานอันบริสุทธิ์ ซึ่งสอดคล้องกับ ศีลัมย คือ ทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี การตั้งใจรักษาศีล และการปฏิบัติตนไม่ให้ละเมิดศีล เพื่อรักษากาย วาจา และใจ ให้บริสุทธิ์สะอาด

๕. ชาวบ้านชุมชนศรีดอนชัย ร่วมกันการสละสิ่งของและทรัพย์ในการทานตอดโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ จากผู้ที่ได้รับการทานตอดกลับคืน เพียงเพื่ออยากช่วยเหลือผู้ประสบความเดือดร้อน ตกทุกข์ได้ยากในชุมชนที่เปรียบเสมือนเป็นพี่น้องครอบครัวเดียวกันให้คลายจากทุกข์ ซึ่งสอดคล้องกับ ภวานัมย คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนาคือฝึกอบรมจิตใจ การอบรมจิตใจในการละกิเลส

๖. ชาวบ้านชุมชนศรีดอนชัย ร่วมอนุโมทนาบุญกับผู้ที่มีส่วนร่วมในการทานตอดทานตอด ซึ่งสอดคล้องกับ ปัตติทานัมย ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น การอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง การบอกให้ผู้อื่นได้ร่วมอนุโมทนาด้วย ทั้งมนุษย์และอมนุษย์ได้ทราบข่าวการบุญการกุศลที่เราได้กระทำไป

๗. ชาวบ้านชุมชนศรีดอนชัย ร่วมแรงร่วมใจกันมีส่วนร่วมตามความถนัด เช่น ทำอาหาร เตรียมจัดดา และช่วยกันแจ้งข่าวสารการทำบุญ แสดงความรักความสามัคคีมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือในกิจกรรมการทานตอดตั้งแต่เริ่มจนเสร็จสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับ เวยยาวัจจัมย คือ ทำบุญด้วยการช่วยชวนช่วยรับใช้ การกระทำให้เป็นคุณงามความดี ที่เกิดประโยชน์ต่อคนส่วนรวม

๘. หลักจากผู้ที่ได้รับการทานตอดได้ออกมารับข้าวของเครื่องใช้ อุปโภค บริโภคต่าง ๆ แล้วก็จะให้พร ชาวบ้านที่ชื่อนอยู่ก็จะตั้งใจรับพรจากผู้ที่ได้รับการทานตอด ถือเป็นขั้นตอนสุดท้าย

ของการทานต้อต ซึ่งสอดคล้องกับ ปัตตานโมทนาภัย คือ ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น การได้ร่วมอนุโมทนา เช่น กล่าวว่า “สาธุ” เพื่อเป็นการยินดี ยอมรับความดีและขอมีส่วนร่วมในความดีของบุคคลอื่น ถึงแม้ว่าเราไม่มีโอกาสได้กระทำ ก็ขอให้เรามีโอกาสได้แสดงการรับรู้ด้วยใจปิติยินดีในบุญกุศลนั้นผลบุญก็จะเกิดแก่บุคคลที่ได้อนุโมทนาบุญนั้นเองด้วย

๙. ชาวบ้านชุมชนศรีดอนชัย ผู้ใหญ่จะชักชวนบุตรหลานมาร่วมในการทานต้อตเพื่อเป็นการประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในทางที่ถูก ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ให้ลูกหลานเพื่อให้เห็นความสำคัญและเห็นคุณค่าของประเพณีทานต้อต ซึ่งสอดคล้องกับ ธรรมเทศนามัย คือ ทำบุญด้วยการประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ควรและทำตนให้เป็นแบบอย่างต่อคนรุ่นหลัง

๑๐. ชาวบ้านชุมชนศรีดอนชัย ได้สืบสานประเพณีทานต้อตจากรุ่นสู่รุ่น ตั้งแต่อดีตและยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับ ธรรมสสวนมัย คือ ทำบุญด้วยการประพฤติปฏิบัติตนตามแบบอย่างที่ดีของคนในชุมชนและนำความรู้ที่ได้มาใช้และพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องการทำบุญหรือการทำความดีเป็นหลักสำคัญ ชาวพุทธในสังคมล้านนาจึงมีวัฒนธรรม ประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อถือศรัทธาเรื่องการทำบุญสร้างกุศลนำมาซึ่งความสุข การสืบทอดและปฏิบัติจากอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จึงกลายมาเป็นส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวล้านนาอย่างลึกซึ้ง ถือได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ทำหน้าที่หลอมรวมการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีอันงดงามเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวของชาวล้านนาเรื่อยมาจนปัจจุบัน

จากการวิจัยการสร้างเสปียงบุญผ่านประเพณีทานต้อตของชุมชนบ้านศรีดอนชัย นอกจากความยึดถือเป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่เด่นชัดแล้ว ผู้วิจัยได้พบเห็นคุณค่าและประโยชน์ต่อสังคมหลายด้าน ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมได้เป็นอย่างดี ดังต่อไปนี้

๑. ด้านสังคม

ผู้วิจัยพบว่า คุณค่าของประเพณีทานต้อตที่มีต่อสังคมนั้นเห็นได้ชัดเจน คือ ความเสียสละเพื่อก่อให้เกิดการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ซึ่งมีความสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม จัดได้ว่าเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่สามารถผูกไมตรีและความชื่นชมยินดีให้กับคนในสังคมเดียวกัน เป็นเครื่องมือขัดเกลาความตระหนี่ ความโลภ รวมถึงการแสดงออกที่ปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นโดยมุ่งประโยชน์สุขส่วนรวมเป็นสำคัญ โดยเฉพาะผู้ที่กำลังเผชิญอยู่ด้วยความเดือดร้อนหรือสังคมที่กำลังประสบปัญหา

จุดประสงค์หลักของประเพณีทานต้อตคือการเสียสละความสุขส่วนตน ส่งไปถึงคนในสังคมเดียวกันที่ประสบความขาดแคลนและกำลังต้องการความช่วยเหลือ ผ่านการทำงานร่วมกันของสมาชิกทางสังคมหลายฝ่าย เช่น วัด ผู้นำชุมชน กลุ่มพัฒนาและชาวบ้านภายในชุมชน ผสานความร่วมมือจากองค์กรท้องถิ่นภายนอก เช่น ฝ่ายปกครองท้องถิ่น โรงพยาบาล สถานศึกษา เป็นต้น ดังนั้น

การเสียสละที่เกิดขึ้นจากประเพณีตานต้อตจิ่งลดทอนความเป็นตัวตนของสมาชิกในสังคมได้ เนื่องจากทุกฝ่ายสร้างทัศนคติความเป็นส่วนหนึ่งของสังคมให้เกิดขึ้น การแสดงออกทางสังคมจึงมีความยินดีต่อการเสียสละโดยเจตนาบริสุทธิ์ใจต่อสิ่งที่ตนเสียสละไปเพื่อยังประโยชน์ต่อส่วนรวมและสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทนกลับมาเพื่อตนเอง

การมองเห็นความทุกข์ยากที่ผู้อื่นกำลังประสบและเข้าให้การช่วยเหลือแบ่งปันบรรเทาทุกข์ซึ่งกันและกัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นการสร้างความเป็นธรรมทางสังคมอีกประการหนึ่งที่มีจุดเริ่มต้นจากประเพณีทางพระพุทธศาสนาเป็นประโยชน์ต่อจุดเริ่มต้นการพัฒนาสังคม อันมีที่มาจากการเสียสละ ด้วยความปรารถนาให้สมาชิกในสังคมผ่านพ้นความทุกข์ เข้าให้ความช่วยเหลือดูแลประดุจญาติพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน สมาชิกสังคมที่มีลักษณะดังนี้จำนวนมากจึงสามารถรองรับการพัฒนาเพื่อความเจริญก้าวหน้าได้ทุกรูปแบบ

๒. ด้านศิลปวัฒนธรรม

การเตรียมงานก่อนทำตานต้อต กลุ่มกิจกรรมภายในหมู่บ้านและตัวแทนขององค์กรภายนอก จะช่วยกันตกแต่งต้นคาน้ำที่ทำด้วยหญ้าคาหรือฟางแห้ง เพื่อเป็นที่รวมปัจจัยที่ได้รับบริจาค การตกแต่งมีลักษณะคล้ายกับต้นคาน้ำในพิธีกรรมผ้าป่า ใช้ไม้พันกระดาษเสียบบ้างจ่ายปักตามต้นคาน้ำ ในปัจจุบันนี้การตกแต่งใช้ความสามารถเฉพาะตัวในการประดิษฐ์ โดยใช้ธนบัตรพับอย่างสวยงามร่วมกับวัสดุที่สื่อสารถึงพระพุทธศาสนาเป็นรูปต่าง ๆ เช่น นกยูง ธรรมจักร พุ่มดอกไม้ม้วน ต้นไม้ใบโพธิ์ เป็นต้น

การร่วมมือตกแต่งต้นคาน้ำสำหรับประเพณีตานต้อต แม้จะเป็นวิธีการส่งมอบปัจจัยแก่การดำเนินชีวิตสงเคราะห์ให้กับบุคคลธรรมดาที่สมควรรับการตานต้อต แต่ด้วยวิธีการมีพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง การตกแต่งต้นคาน้ำจึงมีความสวยงามเช่นเดียวกับต้นคาน้ำในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น การตกแต่งที่เกิดขึ้นจากการร่วมมือของทุกคนจึงมีเหตุผลด้านบุญทานและอานิสงส์ของการกระทำ การตกแต่งจึงสอดใส่ความประณีตบรรจงลงไปให้เป็นศิลปะ สร้างคุณค่าเกิดแก่จิตใจของผู้กระทำเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในเบื้องต้น ชาวชุมชนศรีดอนชัยจึงทำการตานต้อตได้ครอบคลุมทั้งความตั้งใจอันเป็นกุศลตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา พร้อมด้วยความปรารถนากับการสงเคราะห์สิ่งของปัจจัยต่าง ๆ อันเกิดจากความบริสุทธิ์เป็นที่ตั้ง ทำให้ประเพณีตานต้อตเป็นที่รวมของผู้จรรโลงความดีงามทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อให้ผู้ตกแต่งตาเข้าถึงความงามทางด้านจิตใจที่ผ่องใส บันดาลใจให้เกิดศรัทธาและกำลังใจประสานความตั้งใจดีของทุกฝ่าย ผ่านศิลปและประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชุมชนศรีดอนชัยสืบไป

โดยปกติก่อนที่ท่านจะจับต้องสิ่งของเหล่านั้นท่านก็จะทำการทักก่อนว่า (กรณีเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อนก็จะกล่าวทักว่า โกะวะโก โกะวะตัสสะ^{๒๐} หรือ อิทํ เตน ปฏิกูลิตฺ๒๑) แต่ถ้าเป็นบุคคลทั่วไปกล่าวทักธรรมดา“เอื้อของหมูนี้นี้เป็นของไผ่ ของเตวดากะว่าของผีสาวนางไม้ กะว่าของหมูนี้นี้มีเจ้า

^{๒๐} สัมภาษณ์ พ่อบุญยืน สิทธิเครือ, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระอธิการเมธี โชติบุญโญ, ผู้เคยได้รับการตานต้อต, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

มีจอมอยู่แล้วจะหื้อมาเอาคืนปักไปเหี้ยเตอะ แต่ถ้าของหมูนี้อามีเจ้าของต้นตัวผู้เข้า แม่ปิ่น มีรัตนก็จะขอฮับครัวกันครัวใจมวหมูนี้อาไว้เหี้ยเนื้อ”^{๒๒} แล้วท่านก็จะตะโกนบอกว่า “ขอหื้อสุเจ้าตั้งหลายฮับปอนเนื้อ” จากนั้นท่านก็จะให้พร โดยที่ชาวบ้านที่ชุมนุมอยู่นั้นจะพร้อมกันพนมมือขึ้นเพื่อรับพร พอจบการให้พรก็จะร่วมกันกล่าว สาธุ สาธุ สาธุ (สาธุ) ดัง ๆ แล้วก็ค่อย ๆ ออกจากที่ชอนแล้วแยกย้ายกันกลับบ้านโดยไม่ให้ผู้ที่ได้รับตานตอดเห็น

๓. ด้านการศึกษา

การรู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ช่วยสร้างความเข้าใจต่อสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นและเรื่องราวนั้นถูกปลูกฝังสืบทอดเป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม ถือเป็นประเพณีของท้องถิ่นที่ยังคงดำเนินอยู่คู่กับชุมชน นับว่าเป็นการศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนได้เป็นอย่างดี เพื่อทราบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในแง่มุมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา ศิลปะและวัฒนธรรม การศึกษาในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ผู้ศึกษาได้สัมผัสคุณค่าที่ชุมชนในอดีตสั่งสมมาอย่างยาวนาน

การใช้เครื่องมือวิจัยด้วยการสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ช่วยให้ผู้วิจัยทราบเรื่องราวความเป็นมาอันยาวนานของชุมชนรวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งไม่หยุดนิ่ง สร้างความเข้าใจต่อความเคลื่อนไหวทางสังคมและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ในข้อนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า โดยส่วนมากเมื่อเวลาผ่านไปย่อมนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตหรือทัศนคติดั้งเดิมของชุมชน แต่ประเพณีตานตอดภายในชุมชนบ้านศรีดอนชัยที่ผ่านช่วงเวลาความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างยาวนาน ยังคงรักษาสืบทอดประเพณีที่ดีงามนี้ไว้ได้อย่างมั่นคง

การศึกษาข้อมูลที่ได้จากคนภายในชุมชนร่วมกันถ่ายทอดสิ่งที่เกิดขึ้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงการศึกษาเรียนรู้เหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ภายในชุมชนของคนในสังคมเอง ในการอยู่ร่วมกันของทุกคนในชุมชนนั้นมีลักษณะของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันมาตั้งแต่อดีตนั้น ประเพณีตานตอดเป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาผนวกเข้ากับภาคสังคม มีเป้าหมายการกระทำเพื่อเอื้อเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ชุมชนบ้านศรีดอนชัยจึงได้เรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างกันของชุมชนที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร ผู้วิจัยเห็นว่าความสามารถถ่ายทอดการกระทำที่ดีจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไป คือ การศึกษาร่วมกันของสมาชิกทุกคนในชุมชนที่เป็นกลไกสำคัญ นำไปสู่ความเข้าใจบริบทของชุมชนตนเองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในแง่ของการให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากกว่ากระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประเพณีตานตอดจึงแสดงให้เห็นถึงการศึกษาลักษณะเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในเชิงสังคม และการสืบทอดประเพณีทางพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างมั่นคงของชุมชนบ้านศรีดอนชัย ข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้จึงสามารถใช้เป็นหลักฐานชนิดหนึ่งที่สามารถสืบค้นความเป็นมาของชุมชน เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาหรือส่งเสริมในด้านอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนต่อไป

^{๒๒} สัมภาษณ์ แม่ปิ่น มีรัตน, ผู้เคยได้รับการตานตอด, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๔. ด้านพระพุทธศาสนา

ชาวล้านนาเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามายาวนาน ได้ยึดถือหลักธรรมคำสอนจากพระพุทธศาสนา เข้าสู่แนวคิด ความเชื่อ ศีลธรรมจรรยา ขนบธรรมเนียมประเพณี สืบทอดปฏิบัติรองรับการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ลักษณะอุปนิสัยของชาวล้านนาจึงมีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แสดงความอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโส เมื่อพระพุทธศาสนาช่วยขัดเกลาจิตใจได้ดีแล้ว การยึดมั่นในการกระทำความดีต่าง ๆ จึงมีพื้นฐานของศีลธรรมเป็นสำคัญ พระพุทธศาสนาจึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสร้างความเข้าใจระหว่างบุคคลในการอยู่ร่วมกันด้วยความสันติสุข ไม่กำหนดความแตกต่างของสถานภาพบุคคลจึงเกิดความเสมอภาคและยุติธรรมของคนในสังคม หลักพุทธธรรมจึงมุ่งสอนให้มนุษย์เห็นความสัมพันธ์ที่ต่างต้องอาศัยพึ่งพากันและกันอยู่ตลอดเวลา ด้วยความมุ่งหมายเกื้อกูลประโยชน์สุขและอนุเคราะห์ต่อชนทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อสมาชิกในทุกสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้สังคมที่ยึดถือปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมสามารถดำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณี รวมถึงศีลธรรมของคนในสังคมนั้นได้อย่างมั่นคง

ชุมชนบ้านศรีดอนชัยยังคงรักษาอัตลักษณ์ประเพณีตานต๊อด ให้เป็นสื่อในเรื่องการอยู่ร่วมกันของสังคมแบบชาวพุทธ เป็นชุมชนที่สามารถปลูกฝังพฤติกรรมและทัศนคติทางด้านศีลธรรมให้บังเกิดในจิตใจของทุกคนในชุมชน ด้วยความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือไม่ทอดทิ้งผู้ตกทุกข์ได้ยาก การกระทำลักษณะนี้เป็นกลไกในการควบคุมสังคมที่สอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ที่จะช่วยลดความขัดแย้งและปัญหาสังคมได้นานับประการ และสร้างระบบคุณธรรมให้เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านศรีดอนชัยได้อย่างดี ด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทุกคนในการดำเนินตามขั้นตอนต่างๆ ของประเพณีตานต๊อด ที่ช่วยหล่อหลอมยกระดับจิตใจของทุกคนในชุมชนภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคม แต่ชาวพุทธบ้านศรีดอนชัยยังคงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง

ผู้วิจัยมีความเห็นโดยสรุปว่า การตานต๊อดที่เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านศรีดอนชัย สามารถคลี่คลายปัญหาทางสังคมปัจจุบันที่เด่นชัดคือ ผู้สูงอายุอยู่โดยลำพัง ด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้การดูแลผู้สูงอายุของสมาชิกภายในครอบครัวทำได้ไม่ทั่วถึง เมื่อแนวโน้มสังคมไทยเข้าสู่สังคมสูงวัย ปัญหาสังคมที่มีความสำคัญจำเป็นจึงเป็นเรื่องการดูแลผู้สูงอายุ ทั้งทางด้านสุขภาพกายและใจ พระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธนับถือล้วนมีแนวคำสอนอันเป็นมงคล ที่ส่งเสริมทัศนคติในการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่น มีบทบาทในการพัฒนาจิตใจหันมาสร้างคุณงามความดีด้วยการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นพุทธวิธีชำระจิตใจให้สะอาดผ่องแผ้ว เป็นไปตามแนวทางปฏิบัติที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และสังคม เป็นทิศทางสร้างสันติสุข ความเจริญอกงามทางสังคมที่มนุษย์ใช้ความสามัคคีประสานประโยชน์ให้เกิดขึ้น

การสงเคราะห์ด้วยการทำบุญบริจาคทานผ่านประเพณีตานต๊อด ในเบื้องต้นอาจถือได้ว่าเป็นการสงเคราะห์ที่สามารถช่วยเหลือผู้สูงอายุในระยะสั้นหรือเฉพาะหน้า เป็นการสงเคราะห์ต่อกันที่ผ่านการคัดกรองแนะนำผู้ที่มีความเหมาะสม หรือต้องการได้รับความช่วยเหลือโดยเร็ว เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ต่อไป แต่เนื่องจากประเพณีตานต๊อดเป็นการประสานความร่วมมือจากองค์กรภายนอก เช่น ฝ่ายปกครองท้องถิ่น โรงพยาบาล จึงทำให้ประเพณีตานต๊อดเป็น

สื่อกลางให้เกิดการรับรู้ นำมาซึ่งความช่วยเหลือในระยะยาวได้ ผู้วิจัยสังเกตได้จากการตานตอด ผู้สูงอายุมีความเจ็บป่วยร่วมอยู่ด้วยและขาดการดูแลจากสมาชิกในครอบครัว เมื่อทุกฝ่ายลงความเห็นให้ความช่วยเหลือ ซึ่งเป็นสงเคราะห์ต่อกันโดยมิได้แจ้งให้ทราบล่วงหน้า ตานตอดที่ผู้รับไม่สามารถทราบมาก่อน ทำให้เกิดความปิติยินดี ซาบซึ้งต่อกันทั้งผู้ให้และผู้รับ หน่วยงานภายนอกได้เข้ามารับรู้ปัญหาสุขภาพ ขาดการดูแลที่เหมาะสมกับวัย จึงมีความพร้อมรับกับปัญหาและให้หนทางแก้ไขตรงกับความต้องการของหน่วยงาน รวมถึงลูกหลานที่ร่วมรับรู้การตานตอดก็จะยิ่งเพิ่มความดูแลเอาใจใส่ผู้มีพระคุณของครอบครัว หันกลับมาทำหน้าที่กตัญญูทดแทนที่สมควรเกิดขึ้นภายในครอบครัวให้ดียิ่งขึ้น ผู้เข้าร่วมการตานตอดจึงเป็นผู้รับรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความซาบซึ้งใจด้านการเอื้อเฟื้อต่อกันโดยเท่าเทียม ไม่เลือกชั้นวรรณะ การให้ความช่วยเหลือด้วยความจริงใจต่อกันจึงสำเร็จด้วยเป้าหมายที่หลักพุทธธรรมได้สอดแทรกอยู่ในทุกขั้นตอน สามารถสร้างค่านิยม จุดมุ่งหมายที่ยังผลแห่งความเป็นกุศลให้เกิดขึ้นตามมา เป็นแบบแผนประเพณีตานตอดของชุมชนบ้านศรีดอนชัยอีกต่อไป

บทที่ ๕

สรุป และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ประเพณีตานต้อด: การสร้างเสปียงบุญของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาของประเพณีตานต้อด ๒) เพื่อศึกษาการสร้างเสปียงบุญผ่านประเพณีตานต้อดของชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ/ภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม จากการศึกษาสรุปผลการวิจัยดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ประเพณีตานต้อด ประเพณีการให้ทานของภาคเหนือ แต่ก่อนเป็นการถวายถวายแด่พระสงฆ์ชราหรืออาพาธรวมทั้งผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากในชุมชน การให้ทานจะเป็นลักษณะของการให้ทานไว้ โดยที่ผู้รับไม่สามารถรู้ได้เลยว่าใครเป็นผู้ให้ การให้ทานนี้มี ๒ แบบ คือ การให้ทานแบบจำเพาะเจาะจงผู้รับทานและการให้ทานที่ไม่เจาะจงผู้รับ กล่าวคือ หากใครมาพบเจอก็สามารถเอาไปได้เป็นการให้ทานโดยมีพร้อมด้วยฐานะและทรัพย์สินเงินทอง ข้าวของใช้อุปโภคบริโภคที่จะนำไปให้ทานนั้นได้จากการบริจาคของชาวบ้านในชุมชน ขึ้นอยู่กับว่าบ้านใครมีอะไร บ้านใครปลูกอะไรก็นำเอาสิ่งของเหล่านั้นมาร่วม สมกับภาษาล้านนาประโยคที่ว่า “พริกมีบ้านเหนือ เกลือมีบ้านใต้ ก่อนใครได้ กะเอ็นข้ามฮั่วเอา” เป็นการร่วมแบ่งปันสิ่งของที่ตนมีตามกำลัง ตานต้อดเป็นการให้ทานโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ การให้ทานนี้เป็นการแสดงถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทร การแสดงถึงความมีน้ำใจและการร่วมทุกข์ร่วมสุขไม่ทอดทิ้งกันทำให้เกิดความรักความสามัคคีอันเป็นพื้นฐานที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ประชาชนชุมชนศรีดอนชัยเป็นพุทธศาสนิกชนอยู่ร่วมกันโดยยึดถือความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญในเรื่องบุญและทานมาก เห็นได้ว่าคนในชุมชนศรีดอนชัยถึงแม้ว่าบางคนจะเป็นผู้ไร้ซึ่งทรัพย์สินเงินทองแต่ไม่คิดย่อท้อในการทำบุญให้ทาน เพราะการให้ทานนั้นมีหลายรูปแบบ จึงแสดงให้เห็นว่า แม้จะไร้ทรัพย์สินแต่ก็ยังมีกำลังร่างกาย แรงใจ ที่นำมาเป็นส่วนร่วมในการทำงานเพื่อส่วนรวม ก็นับว่าเป็นการให้ทานโดยใช้กำลังกายและกำลังใจแทนข้าวของเงินทอง เป็นการแสดงถึงความรักความสามัคคีของคนในชุมชนและเชื่อว่าผลบุญที่ทำนี้จะส่งผลให้ตนได้ไปเกิดเป็นเทวาอยู่บนสวรรค์หลังจากสิ้นอายุขัยแล้ว

ซึ่งสอดคล้องกับ สุวรรณ สุวรรณเวช^๑ กล่าวว่า บรรดาเทวดาแต่ละชั้นแต่ละภูมิต่าง ๆ จะสถิตอยู่ในวิมานบนสวรรค์ซึ่งมีอยู่หลายชั้นตามแต่ความดีของแต่ละบุคคลที่สร้างสมไว้ในชาติก่อน ๆ ต้องเป็นผู้ที่เคยทำบุญ ประพฤติกรรมที่เป็นกุศลทั้งทางกาย วาจาและใจ การเกิดในภพภูมิที่เป็นสุคติหรือสุคติก็เป็นผลกรรมที่ได้เคยกระทำมาของตัวเองทั้งสิ้น

๕.๑.๒ แนวทางและกระบวนการสร้างเสถียรบุญจากประเพณีการตานต๊อด

จากการศึกษาการดำเนินกิจกรรมประเพณีตานต๊อดของชุมชนศรีดอนชัย เริ่มด้วยการคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติที่จะเป็นผู้รับการตานต๊อดจากที่ประชุมและมีมติเห็นพ้องต้องกันแล้วว่าจะทำการตานต๊อดให้กับใคร ซึ่งสอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)^๒ ได้กล่าวว่า ทำบุญด้วยการทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามธรรมจริง มีความเห็นพ้องต้องกันและเหมาะสมกับส่วนรวมนั้นคือ ทิฐุชุกรม จากนั้นจึงเป็นกระบวนการเปิดรับบริจาคของใช้อุปโภค บริโภคยารักษาโรค รวมทั้งปัจจัยเพื่อนำไปทำพิธีตานต๊อดให้กับผู้ถูกคัดเลือก ซึ่งสอดคล้องกับ ปิ่น มุทุกันต์^๓ ได้กล่าวว่า การให้ทาน คือ การสงเคราะห์ การสงเคราะห์ด้วยอามิส (อามิสสงคโห) ได้แก่ การให้ปัจจัย ๔ มีเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ด้วยหวังว่าให้เขาบริโภคแล้วมีความสุข โดยได้รับความร่วมแรงร่วมใจจากผู้คนในชุมชนที่เสียสละแบ่งปัน แสดงถึงความรักความเอื้ออาทร ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ห่วงใยซึ่งกันและกันในชุมชน สิ่งของทั้งหลายที่ได้รับบริจาคถูกจัดตากแห้งด้วยความปราณีตสวยงามแบ่งแยกตามประเภทของอุปโภคและบริโภค เพื่อความสะดวกในการใช้สอยสำหรับผู้ที่ได้รับการตานต๊อด ตามกำหนดเวลานัดหมายช่วงกลางคืนผู้คนในชุมชนที่ทราบข่าวและว่าเว้นจากการทำงานต่างรวมตัวกันที่วัดเพื่อการเตรียมพร้อมสำหรับการประกอบพิธีกรรมการตานต๊อด พระสงฆ์แสดงธรรมโปรดศรีทธาญาติโยมและเจริญพุทธมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลและสร้างขวัญกำลังใจให้กับคนในชุมชนก่อนขบวนมหาทานจะเริ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)^๔ ได้กล่าวว่า ปัญญาภาวนา คือการเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เพ้าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา ได้เวลาตามกำหนดการผู้มาร่วมงานต่างช่วยกันนำข้าวของต่าง ๆ ที่จะทำการตานต๊อดไปยังบ้านของผู้ที่ถูกคัดเลือกแล้ววางไว้ตามที่นัดแนะด้วยความเรียบร้อยแล้วหาที่ซ่อน ตัวแทนทำการจุดประทัดให้เสียงดังเพื่อให้ผู้ที่ถูกเลือกรับตานต๊อดนั้นตกใจตื่นแล้วออกมารับข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ พร้อมกับให้พรแก่ผู้นำมาตานต๊อด ถึงแม้จะไม่เห็นหน้า ไม่รู้ว่าใครบ้างเป็นผู้นำมาให้ แต่ทำให้ช่วงเวลานั้นเกิดความปิติยินดี ความซาบซึ้งและตื่นตื่นใจในฐานะผู้ที่ได้รับ เกิดความอึ้งอัมโมใจ ความสุขใจในฐานะที่เป็นผู้ให้

^๑ สุวรรณ สุวรรณเวช, พล.ต.อ., **พื้นฐานความเชื่อของคนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ ๑๙๙๑, ๒๕๔๖), หน้า ๙๖-๙๙.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก, ๒๕๕๙), หน้า ๙๓-๙๔.

^๓ ปิ่น มุทุกันต์, **มงคลชีวิต ภาคที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร: พิศนาเคการพิมพ์, ๒๕๐๖), หน้า ๒๑๓.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๗๐.

หลังจากกล่าวรับว่า สาธุ สาธุ สาธุ สอดคล้องกับ ลำลี รักสุทธิ^๕ (อ้างในศิลาจารึก) กล่าวว่า “...ศีลอันบุคคลศึกษาดีแล้ว สังสมดีแล้ว ย่อมนำสมบัติทั้งปวงมาให้ในโลกนี้ นักปราชญ์เมื่อปรารถนาความสุข ๓ ประการ คือ ความสรรเสริญ ๑ การได้รับความปลื้มใจ ๑ ความเบิกบานใน สวรรค์เมื่อล่วงลับไปแล้ว ๑ พึงรักษาศีลด้วยว่าผู้มีศีลมีความสำรวมย่อมได้มีตรมมาก ผู้ทุศีลประพฤติดังกรรมอันลามกย่อมแตกต่างจากมิตรนรชนผู้ทุศีลย่อมได้รับการสรรเสริญและชื่อเสียงทุกเมื่อ”

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานราชการควรสนับสนุนส่งเสริมประเพณีอันดีงามของการให้ทาน การแบ่งปัน เพราะทุกกิจกรรมเกิดจากความเชื่อในเรื่องการสร้างบุญและผลของบุญ เป็นรากฐานทำให้ชุมชนเข้มแข็งง่ายต่อการพัฒนา อีกทั้งยังสามารถนำไปบูรณาการกับภารกิจของหน่วยงานจนเกิดประสิทธิผลของแผนพัฒนาที่วางไว้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัย ประเพณีตานต๋อด: การสร้างเสปียงบุญของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปางแล้ว พบว่า การตานต๋อดเกิดขึ้นจากความห่วงใยความเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ร่วมแบ่งปัน แสดงให้เห็นถึงการมีจิตสาธารณะที่จะสงเคราะห์พระสงฆ์อาพาธ รวมถึงคนในชุมชนที่ตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งวิธีการคัดเลือกส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำชุมชนร่วมกับสมาชิกในชุมชน แต่ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ไม่มีเด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประชุมคัดเลือก ในอนาคตอาจจะทำให้คนรุ่นหลังไม่เห็นความสำคัญของประเพณีการให้ทานที่มีมายาวนาน หากชุมชนมีการทำธรรมเนียมชุมชน หรือข้อกำหนดของชุมชนขึ้นมา เพื่อให้เยาวชนได้ศึกษาและปฏิบัติตามประเพณีตานต๋อดคงอยู่สืบไป

^๕ ลำลี รักสุทธิ, ศีล สุตยอวินัยของศาสนาพุทธ, หน้า ๑๑๖ – ๑๑๗.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเถปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรฤตเถปิฎก ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีเชียงใหม่. ประเพณีเก่าเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, ๒๕๓๙.

ธ. ธรรมศรี (นามแฝง). อานิสงค์ ๑๐๘ กัณฑ์. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียงจงเจริญ, มปป.

ธนิต อยู่โพธิ์. อานุภาพประปริตต์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. มาจากลานนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่: มิ่งเมือง, ๒๕๓๘.

บุญเลิศ ครูทเมือง. ดานกวยสลาก : เลียงโชคทำบุญของลานนา. กรุงเทพฯ : ครูสภา, ๒๕๓๗.

ประคอง นิมนานหมื่น. นิราศพระธาตุอินทรแขวน. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, ๒๕๒๖.

ประยุทธ์ หลงสมบุญ. พจนานุกรมมคร-ไทย. กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, มปป.

ประยูร ดิษฐานพงศ์, พ.ต.อ.. ทำบุญอย่างไรจึงจะได้บุญ. กรุงเทพมหานคร: ไพลิน, ๒๕๔๗.

ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ.. มงคลชีวิต. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๒.

_____. ประมวลศัพท์ ๖ ทาง. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สารมวลชน, ๒๕๓๔.

พจนานุกรม บาลี - ไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ ภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๔๗.

- พระเทพสุทธภิภัง (พิจิตร ฐิตวณโณ). **โทษของกาม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ขวณพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **บุญยิ่งกว่าบุญ**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร). **มงคล ๓๘ ประการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สัมปชัญญะ, ๒๕๔๔.
- พระธรรมปฎก (ป.อ.ปยุตโต). **ก้าวไปในบุญ**. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.
- พระธรรมปฎก, **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพฯ: ผลิธรรม, ๒๕๕๕.
- พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่ोजริฐ ฐิตธมโม). **ทาน ศีล ภาวนา นำพาพ้นกรรม**.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร: เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๕๓.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: ธนัช การพิมพ์, ๒๕๕๓.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๕. กรุงเทพมหานคร: สำนัก พิมพ์มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก, ๒๕๕๕.
- พระสิริมงคลาจารย์. **มงคลตถปิปี ทุติโยภาโค**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหามกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- พุทธทาสภิกขุ. **ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๒๙.
- มณี พะยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนลานนาไทย**. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙.
- _____. **เมืองลับแล**. กรุงเทพฯ: มิติชน, ๒๕๓๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, ๒๕๒๕.
- _____. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- วศิน อินทสระ. **สาระสำคัญแห่งมงคล ๓๘**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๓๐.
- สงวน โชติสุวรัตน์. **ประเพณีไทยภาคเหนือ**. พระนคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๑.
- สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์. **ประเพณีละวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). **บุญเป็นหลักใหญ่ของโลก**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๙. **วิธีสร้างบุญบารมี**.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). **มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๓๙.
- สร้อยดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๗.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏ ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุทิววงศ์ พงศ์ไพบูลย์. **พุทธศาสน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๙.

สุรพล ดำริห์กุล. **ลานนา : สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: คอมแพคทพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒.

(๒) หนังสือแปล

พระอนุรุธาจารย์ และพระญาณธชะ. **อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี**. แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวัน กราฟฟิค เฟลท, ๒๕๔๖.

(๓) คุชณินิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

ดำรงศักดิ์ มีสุนทร. “ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนกรณีศึกษาวัดนามสมมุติกับชุมชนนามสมมุติ จังหวัดกาญจนบุรี”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๖.

พระครูนิธิตรรณนาท(บรรลือวิสภักดิ์). “การเปรียบเทียบทานในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูโพธิชยธรรม (บุปผาสังข์). “การศึกษาเปรียบเทียบการให้ทานสมัยพุทธกาลกับการให้ทานของชาวตำบลนาเลิง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูเมตตาภิตติวิมล (อภัยอโย). “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในประเพณีฮีดตรงของชาวตำบลป่าสังข์อำเภอจตุรพักตรพิมานจังหวัดร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาชำนาญ กตธมโม (บุญแพ). “การศึกษาจิตสาธารณะในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหานพรัตน์นวรรตโน (ทรานุกร). “ศึกษาประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาภาสกร คุณตุตโร. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องบุญใน พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาภาสกร คุณตุตโร. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องบุญในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาเอกรินทร์ เอกนโร. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระสมุห์จรัญจารุณโม (จารุเจริญวงศ์). “บทบาทการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนครปฐม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย., ๒๕๕๕.

พระสมุห์ทรงสมณโต (ทองคุ้ม). “บทบาทของวัดไร่ขิงที่มีต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตตำบลไร่ขิงอำเภอสสามพรานจังหวัดนครปฐม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระอภิรักษ์ กิตติปัญญา (บุญเจียม). “การศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญบุญของอุบาสกในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

รัตนา เค้าโฮ. “การศึกษาทัศนคติเชิงบวก พฤติกรรมการบริจาคและการรณรงค์ผ่านสื่อที่มีผลต่อแรงจูงใจในการบริจาคให้กับเด็กด้อยโอกาสของพนักงานบริษัทเอกชน”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๙.

ลักขณา ทองทศ. “ศึกษาทัศนคติเรื่องการให้ทานของชาวบ้านดอนกลาง ตำบลธาตุ อำเภอลำลูกกา จังหวัดอุบลราชธานีกับหลักการให้ทานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

วิเชียร เผือกสม. “คติธรรมความเชื่อกับพฤติกรรมการเข้าวัดของพุทธศาสนิกชน: กรณีศึกษาวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์”. **สารนิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

วีรพงษ์ แสงทอง. “การบริจาคทานของพุทธศาสนิกชนกรณีศึกษาในเขตตำบลไร่ขิง อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

กิ่งแก้ว เพ็ชรราช. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาคติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์: สถาบันราชภัฏอุดรดิตถ์**, ๒๕๔๕. (อัดสำเนา).

ณรงค์ วันดี. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาสังคมและวัฒนธรรมไทย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: วิทยาลัยครูเชียงใหม่**, ๒๕๓๓. (อัดสำเนา).

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

ปวีณา งามประภาสม. “แนวทางการฟื้นฟูประเพณีตานตอด”. **ศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา**. [ออนไลน์]. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๗). ๑๐๐. แหล่งที่มา: <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/swurd/article/viewFile/4578/4441> [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

สุนทร คล้ายอ่ำ. “การจัดการความรู้ในการดำเนินการประเพณีตานตอด ตำบลดอกคำใต้ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา”. **อารยธรรมศึกษาโขง – สาละวิน**. [ออนไลน์]. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒

(กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘). ๑๑๘-๑๑๙. แหล่งที่มา: <https://www.tcithaijo.org/index.php/jnuks/article/view/53051> [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก. **องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม: ประเพณีท้องถิ่น**. [ออนไลน์].

แหล่งข้อมูล: http://www.m-culture.go.th/tak/ewt_news.php?nid=476&file name=index [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

(๗) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

สัมภาษณ์ นางจันทร์หอม ชัดสมกร. ประธานกลุ่มแม่บ้านศรีดอนชัย, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางเรวดี สมบูรณ์. ผู้ประธานกลุ่ม อสม., ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวรุ่ง แสงวงศ์. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบุญทร แก้วศรีใจ. มัคทายกวัดศรีดอนชัย, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบุญยืน สิริศิริเรือ. ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประหยัด ชัดสมกร. ผู้ใหม่บ้านบ้านศรีดอนชัย, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระอธิการเมธี โชติปัญโญ. เจ้าอาวาสวัดศรีดอนชัย, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พ่อบุญยืน สิริศิริเรือ. ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พ่อปิ่น ตาสืบ. ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พ่อมูล ไชยบุญทา. ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พ่อสิงห์คำ ชัดตะกูล. ปราชญ์ชุมชน, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พ่อหมื่น พันธุ์แก้ว. ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ แม่แก้ว กำใจ. ผู้เคยได้รับการตานต้อต, ๓ ตุลาคม.

สัมภาษณ์ แม่แก้ว จำปาอุป. ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ แม่ปิ่น มีรัตน์. ผู้เคยได้รับการตานต้อต, ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ แม่ฟอง แก้วสาย. ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการลงพื้นที่

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา

อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕

www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตเข้าสัมภาษณ์เก็บข้อมูลประกอบวิทยานิพนธ์

เรียน เจ้าอาวาสวัดศรีดอนชัย

ด้วย พระณัฏฐมงคล ฐานิสฺสโร (พรหมเสน) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๗ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ประเพณีตานตอด : การสร้างระเบียบบุญของพุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง TAN-TOD CEREMONY : MAKING MERIT OF BUDDHIST AT SRIDONCHAI COMMUNITY , MUANG DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

พระพรหมเสน
ฐานิสฺสโร
เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๗
30 กย-61

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

โทร. ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕

ที่ ศ5 ๖๑๔๔/ว ๗๒

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือเข้าสัณหาชนเก็บข้อมูลประกอบวิทยานิพนธ์

เจริญพร นายประหยัด ขัดสมภาร ผู้ใหญ่บ้านบ้านศรีดอนชัย

ด้วย พระจักรมงคล ฐานิสฺสโร (พทรมเสน) เลขประจำตัวนิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๗
 นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ประเพณีตานต๊อด : การสร้างระเบียบบุญของ
 พุทธศาสนิกชนชุมชนศรีดอนชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง TAN-TOD CEREMONY : MAKING
 MERIT OF BUDDHIST AT SRIDONCHAI COMMUNITY , MUANG DISTRICT , LAMPANG PROVINCE ”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้ นิสิต เข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเจริญพราหมเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระราชธรรมมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕

ภาคผนวก ข.
ประมวลภาพกิจกรรม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	: พระฉัตรมงคล ชานิสโร (พรหมเสน)
วัน เดือน ปีเกิด	: ๕ พฤษภาคม ๒๕๒๓
ภูมิลำเนาที่เกิด	: ๓/๑ หมู่ ๑๐ ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
การศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๕๔ สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก สำนักวัดบุญวาทย์ วิหารพระอารามหลวง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง พ.ศ. ๒๕๕๘ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะพุทธศาสตร์ สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
ประสบการณ์การทำงาน	: พ.ศ. ๒๕๕๗ - พ.ศ. ๒๕๖๐ ครูประจำวิชา ทศนศิลป์ ครูประจำวิชา ดนตรี-นาฏศิลป์ ครูประจำโครงการเพาะช่าง ๑๐ หมู่ โรงเรียนวัดบ้านหม้อศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
อุปสมบท	: ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓
สังกัด	: มหานิกาย
ปีที่เข้าศึกษา	: ปีการศึกษา ๒๕๕๙ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดน่าน้อย ๒๑๖ หมู่ ๕ ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
เบอร์โทรศัพท์	: ๐๘๐-๖๐๘๕-๕๐๑
อีเมลล์	: Phrachatmongkol@gmail.com